

**ERIMIELISYYDEN ILMAISEMISEN EPÄSUORAT KEINOT  
TELEVISIO-OHJELMASSA A-TALK**

Pro gradu -tutkielma  
Jyväskylän yliopisto  
suomen kielen laitos  
Mari Pekkola  
2002

<b>Tiedekunta</b> Humanistinen tiedekunta	<b>Laitos</b> Suomen kieli
<b>Tekijä</b> Pekkola, Mari	
<b>Työn nimi</b> Erimielisyyden ilmaisemisen epäsuorat keinot televisio-ohjelmassa A-talk	
<b>Oppiaine</b> Suomen kieli	<b>Työn laji</b> Pro gradu -tutkielma
<b>Aika</b> Kevät 2002	<b>Sivumäärä</b> 81 s + 2 liitesivua
<p><b>Tiivistelmä - Abstract</b></p> <p>Tutkimuksessani selvitän keskusteluanalyysin avulla erimielisyyden epäsuoria ilmaisemistapoja ja niihin liittyviä ilmiöitä television keskusteluohjelmassa A-talk. Aineistona on ohjelman kaksi suoraa lähetystä, jotka on esitetty YLE1:ssä 31.1. ja 30.5.2001. Jaoin aineistoni epäsuorat erimielisyyden ilmaisukeinot kuuteen eri ryhmään: 1) kyseenalaistaminen, 2) diskurssipartikkelit, 3) nesessiivi-ilmaisut, 4) monikon ensimmäisen persoonan käyttö ja auktoriteetteihin viittaaminen, 5) vitsailu ja ironia sekä 6) anteeksipyyttäminen. Kutakin eri ilmiötä olen analysoinut pääasiassa aineistosta tekemieni litteraatioiden pohjalta, ja lisäksi olen käyttänyt apuna myös ohjelmien videonauhoituksia.</p> <p>Keskustelija ilmaisee erimielisyyttä epäsuorasti suojellakseen sekä omia että toisten keskustelijoiden kasvoja. Tähän hän tarvitsee erilaisia kielellisiä keinoja, joiden avulla hän mm. lieventää, pehmentää tai viivyyttää vastakkaisen mielipiteen sanomista tai osoittaa epävarmuutta ja vähättelyä omaa mielipidettään kohtaan. Monilla keinoilla halutaan osoittaa myös pahoittelua omasta erimielisyydestä. Lisäksi pyritään siihen, ettei puhetta kohdisteta suoraan kehenkään yksittäiseen henkilöön, vaan asia yritetään sanoa epämääräisesti, mutta kuitenkin puolustaen omaa näkökantaa.</p> <p>Televisiokeskustelulla on muuhun keskusteluun verrattuna vielä omia erityispiirteitään. Keskustelija pyrkii muiden keskustelijoiden vakuuttamisen ja huomioimisen lisäksi ottamaan siinä myös ohjelmaa seuraavan katsojan huomioon. Tälläkin on vaikutuksensa siihen, kuinka erimielisyyttä ilmaistaan.</p> <p><b>Asiasanat</b> epäsuora erimielisyyden ilmaiseminen, etnometodologia, kasvot, keskusteluanalyysi</p>	
<b>Säilytyspaikka</b>	
<b>Muita tietoja</b>	

# SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Yleistä	1
1.2. Tutkimusaineisto	3
1.3. Ohjelmagenrestä	6
1.3.1. Televisiotutkimuksen genreteoria	6
1.3.2. Keskusteluohjelma	7
1.3.3. A-talkin luonnehdintaa television genreteorian pohjalta	11
2. KESKUSTELU TUTKIMUSKOHTENA	14
2.1. Keskusteluntutkimus	14
2.1.1. Keskusteluntutkimuksen lähtökohdat	14
2.1.2. Keskustelunanalyysin pääpiirteitä ja -periaatteita	18
2.2. Suomalainen keskustelukulttuuri	25
2.3. Institutionaalinen keskustelu	27
2.4. Televisiokeskustelun institutionaalisuus ja sen erityispiirteitä	31
3. ERIMIELISYYS KESKUSTELUSSA	34
3.1. Erimielisyyden ilmaiseminen	34
3.3. Epäsuora erimielisyyden ilmaiseminen ja kohteliaisuus	39
4. ERIMIELISYYDEN EPÄSUORAT ILMAISEMISKEINOT OHJELMASSA A-TALK	42
4.1. Yleistä analysoinnista	42
4.2. Kyseenalaistaminen	43
4.3. Diskurssipartikkelit	50
4.4. Nesessiivi-ilmaisut	54
4.5. Monikon 1. persoonan käyttö ja auktoriteetteihin viittaaminen	58
4.6. Ironia, vitsailu	63
4.7. Anteeksipyytäminen	67

5. PÄÄTÄNTÖ	71
6. LÄHTEET	76
7. LIITE 1: Keskustelijoiden kirjainlyhenteiden selitykset	82
8. LIITE 2: Litterointimerkit	83

## 1. JOHDANTO

### 1.1. Yleistä

Tutkimuksen kohteena on epäsuorat keinot ilmaista erimielisyyttä, ja tutkimusaineistona käytän kahta eri lähetystä televisio-ohjelmasta A-talk (YLE1), joka on suorana lähetyksenä esitettävä puolivirallinen keskusteluohjelma. Työssäni on tutkimusmetodina keskusteluanalyysi, joka pohjautuu etnometodologiseen tutkimusperinteeseen. Tutkimukseni lähestymistapaa voi näin ollen luonnehtia sosiolingvistiseksi, mikä ilmenee myös siten, että lingvistisen analyysin lisäksi pyrin valottamaan asioihin ja ilmiöihin liittyvää kulttuuristakin näkökulmaa jonkin verran.

Keskusteluanalyysille tyypilliseen tapaan – ja kielitieteessä hyväksyttynä käytäntönä – tutkijan havainnoilla ja intuitioilla on keskeinen osuus etsittäessä tutkimusaineistosta tutkimuksen kannalta relevantteja ilmiöitä ja elementtejä (Hakulinen 1998a: 17). Tässäkin tutkimuksessa tutkijan omat havainnot ja päätelmät aineistosta olivat keskeisellä sijalla aineiston analysoinnissa ja jo tutkimusaiheen valinnassa. Näin ollen tutkimus kulkee osittain tutkijan subjektiivisesta positiosta käsin, erityisesti analysointiosiossa, jossa tarkastelu kulkee pitkälti tutkijan havaintojen ja tulkintojen kautta. Keskusteluanalyysia käytettäessä on tavallista ja jopa periaatteenakin, että tutkimuskohdetta ei tiedetä ennen aineiston kokoamista, vaan sitä lähdetään etsimään aineistosta käsin. Keskusteluanalyysi on siis aineistolähtöistä tutkimusta, koska tutkimuskohde muotoutuu sen perusteella, mikä ilmiö tai asia aineistosta nousee esiin. Keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa ei myöskään haluta etukäteen tehdä tutkittavan asian suhteen kiinteitä ja määrääviä luokituksia, vaan ne muotoutuvat analyysivaiheessa. Myös tämän tutkimuksen kohdalla tutkimuskohteen etsiminen ja löytäminen sekä tutkittavan ilmiön luokitus tapahtuivat aineistosta käsin. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 34; Raevaara 1998: 78.)

Tutkimuksen aineistoa tarkastellessa ja tutkimuskohdetta sieltä etsiessä kiinnitin huomiota mielipiteen ilmaisemiseen. Ohjelman keskustelijoiden puheenvuorot perustuvat hyvin pitkälti siihen, ovatko he samaa vai eri mieltä toisen keskustelijan / toisten keskustelijoiden kanssa. Mielipiteen ilmaisemisen jaoin täten kahteen ryhmään: samaa mieltä olemiseen ja eri mieltä olemiseen. Tässä tutkimuksessa en keskity tämän enempää samanmielisyyteen, vaan otin tutkittavakseni erimielisyyden ilmaisemisen.

Edelleen erimielisyyden ilmaiseminen voidaan jakaa kahteen osaan: suoraan ja epäsuoraan erimielisyyden ilmaisemiseen. Suora erimielisyyden ilmaiseminen tarkoittaa keskustelijan välitöntä ja suoraa ilmaisemista siitä, ettei ole toisen keskustelijan kanssa asiasta samaa mieltä. Suora erimielisyyden ilmaiseminen ilmenee muun muassa siten, että keskustelija sanoo heti selkeästi olevansa eri mieltä toisen kanssa tai antaa juuri päinvastaisen väitteen kuin toinen keskustelija.

Epäsuora erimielisyyden ilmaiseminen sen sijaan on moniulotteisempi ilmiö kuin suora ilmaiseminen. Keskustelija ei tällöin väitä suoraan vastaan, mutta käyttää erilaisia epäsuoria keinoja viestittääkseen olevansa eri mieltä. Epäsuorien keinojen käyttäminen vaikuttaa kohteliaammalta ja jokseenkin vakuuttavammaltakin tavalta ilmaista olevansa eri mieltä. Vaikka puhuja ilmaisee erimielisyytensä epäsuorasti, hänen puheestaan käy kuitenkin (enemmän tai vähemmän selkeästi) ilmi, ettei hän ole samaa mieltä toisen kanssa. (Palaan luvussa 3. käsittelemään keskustelussa ilmenevään erimielisyyden ilmaisemiseen liittyviä asioita tarkemmin.)

Tutkimukseni kohdistuu tutkimaan epäsuoraa erimielisyyden ilmaisemista, ja jätän suoran erimielisyyden ilmaisemisen tarkastelematta aineistostani, vaikka toki sitäkin siinä esiintyy. Kuvaan tutkimuksessa, mitä epäsuoria erimielisyyden ilmaisemisen keinoja ohjelman keskustelijat käyttävät. Toiseksi pyrin selvittämään, miksi keskustelija kussakin tilanteessa käyttää juuri kyseisenlaista epäsuoraa keinoa eli mikä on sen käytön ja valinnan tarkoitus ja keskustelijan tavoite kussakin yksittäisessä tilanteessa. Kuitenkin keskustelijoiden motiivien ja tarkoitteiden selvittäminen rajoittuu keskusteluanalyysin suomiin mahdollisuuksiin: analysoin ilmiöitä vain sen tiedon puitteissa, mitä tutkimusaineistosta on nähtävissä ja todettavissa. Sen pitemmälle meneviin päätelmiin ei voi edetä, koska ei voi koskaan varmasti sanoa, mitä keskustelijan perimmäiset motiivit tai intentiot ovat olleet. Edes hän itse ei voi niitä aivan ehdottomalla varmuudella ja objektiivisuudella kertoa. Tällöin tutkijankin on rajoituttava analysoimaan ja perustelevaan analyysejaan vain sen perusteella, minkä aineistosta voi osoittaa.

Tutkimuksen kohteen kannalta yksityiskohtainen keskustelunkatkelmien analysointi on kaikkein antoisin ja tietoa antavin keino tutkia tätä ilmiötä. Tärkeä elementti tutkimusanalyysissa on kontekstin huomioiminen, kuten keskusteluanalyysissa yleensäkin on tapana ottaa se huomioon. Kutakin keskustelutilannetta on syytä tarkastella kokonaisuutena, ei vain erilaisten ja irrallisten ilmiöiden nivoutumana. Keskusteluanalyysissa pyritään välttämään ylimalkaista ja pinnallista "suurten linjojen tutkimusta". Jotta ilmiöstä voitaisiin tuottaa syvällisempää tietoa,

keskustelunanalyysissa tehdään hyvin tarkkaa analyysia keskustelijoiden välisestä vuorovaikutuksesta pienimpiä yksityiskohtia myöten. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 1995: 13; 2000: 37.)

Tähän mennessä esiteltyjen analysointikohteiden rinnalla tutkimuksessani kulkee mukana myös kulttuurinen näkökulma: pohdin samalla suomalaisen keskustelukulttuurin vaikutusta keskustelijoiden erimielisyyden ilmaisemiseen. Kulttuurisen näkökulman tuominen on merkityksellistä, koska televisiokeskustelu ei ole koskaan irrallinen palanen, vaan se on aina kiinteästi osa ympäröivää laajempaa keskustelukulttuuria (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 359). (Suomalaisesta keskustelukulttuurista on enemmän luvussa 2.2.)

Televisiokeskustelujen analysointi on lingvistiselle tieteenalalle vielä melko uusi tutkimuskohde. Keskustelunanalyysia on Suomessa harjoitettu etupäässä arkikeskustelujen osalta, ja sitäkin vain noin kahdenkymmenen vuoden ajan. Vasta 1990-luvulta lähtien myös institutionaaliset keskustelut, joihin myös televisiokeskustelu kuuluu, ovat tulleet keskustelunanalyysin kohteeksi. Niistä on kuitenkin tutkittu lähinnä lääkäri-potilaskeskusteluja, oikeuden istuntoja tai erilaisia konsultointitilanteita, mutta televisiokeskustelut ovat jääneet vähemmälle. (Nuolijärvi – Tiittula 1995: 5, 15.) Sen sijaan viestintätieteille, tiedotusopille ja politiikan tutkimukselle televisiopuheen tutkimus on tutumpaa, mutta televisiokeskustelujen lingvistinen analysointi on vielä toistaiseksi melko nuorella pohjalla (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 9). Kuitenkin myös lingvistiselle keskustelunanalyysille on televisiopuheen tutkimuksessa paikkansa, sillä Nuolijärvi – Tiittulan (2000: 35) mukaan "erilaisia keskusteluja koskeva tutkimus on konkreettisesti osoittanut, että tekstien lingvistinen analyysi on tärkeä osa vuorovaikutuksen tutkimusta ja nostaa esiin sosiaalisen toiminnan puolia, joita ei muilla metodein saada esiin". (Keskustelunanalyysista on tarkemmin luvussa 2.1.)

## 1.2. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistona on YLE1:n A-talk-ohjelman kaksi eri esitystä. Ohjelmat on esitetty televisiossa suorina lähetyksinä 31.1 ja 30.5.2001. Ohjelma kestää kerrallaan 40 minuuttia, ja sen lähetysaika on keskiviikkoisin kello 21.05–21.45, eli aineistona olevien ohjelmien kesto on siis yhteensä 1 tunti 20 minuuttia. Aineiston olen nauhoittanut videonauhalle. Lisäksi tässä tutkielmassa keskusteluista esitetään litteroimiani katkelmia kohdista, jotka ovat tutkimuskohteen kannalta relevantteja.

Tutkimusanalyysin toteutin pääasiassa litteraatioiden avulla, mutta olen tarvittaessa hyödyntänyt myös videonauhaa, etenkin ei-verbaalista viestintää tarkkaillessa.

Tutkimuksessani käytetty litterointi on puolikarkeaa suomalais-ugrilaista tarkekirjoitusta (SUT), joka on kehitetty suomalais-ugrilaista kielentutkimusta varten (ks. Sovijärvi – Peltola 1965). Koska tutkimukseni menetelmänä on keskusteluanalyysi, olen ottanut litterointeihin tarpeen mukaan myös keskusteluanalyysia varten kehitettyjä merkintätapoja, jotka koskevat puheen prosodisia piirteitä. Niillä tarkoitetaan mm. hengitystä, puheen nopeutta, äänen korkeutta tai muuta äänen muuntelua koskevia piirteitä. (Ks. liite 2: Litterointimerkit.) Näitä prosodisiksi piirteiksi kutsuttuja ilmiöitä olen merkinnyt tutkimukseeni vain niihin kohtiin tai niistä piirteistä, joiden katson olevan tutkimuskohteen kannalta merkittäviä.

A-talk on puolivirallinen ja asiapitoiseksi luokiteltava keskusteluohjelma, jossa on joka kerta oma ajankohtainen, suomalaista yhteiskuntaa sillä hetkellä askarruttava aiheensa. Keskusteltavana on yleensä jokin yhteiskunnallinen, poliittinen, psykologinen tai moraalinen ongelma, joka jakaa mielipiteitä.

Ohjelmassa on kaksi toimittajaa keskustelunjuontajina. Keskustelijavieraksi ohjelmaan kutsutaan eri alojen asiantuntijoita ja ammattilaisia, esimerkiksi poliitikkoja, tutkijoita, urheilijoita, valmentajia tai muita kulloiseenkin aiheeseen liittyviä henkilöitä. Tutkimusaineistona olevissa ohjelmissa keskustelijoita on kerrallaan neljä (30.5.2001) ja viisi (31.1.2001) henkilöä.

Juontajat aloittavat ohjelman esittelemällä lyhyesti illan keskusteluaiheen. Keskustelun aikana he esittävät keskustelijoille kysymyksiä ja ohjaavat sitä, kuka keskustelijoista kulloinkin saa puheenvuoron. Usein A-talkin juontajat osoittavat kysymyksen tietylle keskustelijalle nimeltä mainiten. He tekevät harvemmin kysymyksiä, joihin voi vastata kuka tahansa keskustelijoista. Vieraiden keskinäiselle vapaasti etenevälle keskustelulle ohjelmassa annetaan suhteellisen vähän aikaa, mutta sitäkin yleensä on. Juontajien tehtävänä on myös kuljettaa keskustelua eteenpäin ottamalla esiin uudenlaisia näkökohtia tai lisää pohdittavaa keskustelunaiheesta. Juontajat pyrkivät siihen, että keskustelu toimii ja etenee, mutta heidän itsensä täytyy olla varsinaisesta keskustelusta taustalla, sillä he eivät ole varsinaisia keskustelijoita.

31.1.2001 esitetyssä ohjelmassa keskustelun aiheena oli suomalainen alkoholipolitiikka. Ohjelman esittämisen ajankohdasta lukien kuusi vuotta sitten Suomessa alkoholipolitiikkaa löysennettiin



laajentamalla oluen ja siiderin myynti kioskeihin ja huoltamoille, sallimalla viinin mainostaminen ja antamalla lupa nauttia alkoholia kaduilla. A-talkissa keskusteltiin siitä, pitäisikö valtion ottaa vastuuta pois yksilöiltä ja tiukentaa taas alkoholipolitiikkaa. Keskustelijoiksi oli kutsuttu ravintoloitsija Ari Hytönen, Päivittäistavarakauppa ry:n toimitusjohtaja Osmo Laine, sosiologi Jaana Lähteenmaa, lääkäri Pekka Reinikainen ja peruspalveluministeri Osmo Soininvaara.

Arto Nyberg ja Seppo Toivonen olivat ohjelman toimittajat. He avasivat ohjelman esittelemällä illan puheenaiheen, minkä jälkeen johdantona aiheeseen näytettiin lyhyt dokumenttimainen katkelma, jota kutsutaan insertiksi (lisää insertistä luvussa 1.3.2.) (ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 58). Insertti sisälsi tilasto- ja tutkimustietoa suomalaisten alkoholinkäytöstä, muutamia lyhyitä katuhaastatteluja sekä haastattelun alkoholisoituneelta äidiltä ja alkoholisoituneiden vanhempien lapsia hoitavalta lääkäriltä. Insertin jälkeen toimittajat ottivat muutaman puheenvuoron kolmelta keskustelijalta. Muita keskustelijoita ei tässä vaiheessa vielä näytetty katsojalle. Näiden puheenvuorojen jälkeen inserttiosuus jatkui vielä muutaman minuutin, minkä jälkeen katsojille näytettiin loputkin keskustelijat ja heillekin annettiin puheenvuorot. Aluksi toimittajat kohdistivat yksittäisiä kysymyksiä nimeämilleen vieraille. Tässä vaiheessa ei vielä annettu mahdollisuutta vierailijoiden väliselle keskustelulle, vaan vieraat vastasivat vuorollaan heille osoitettuihin kysymyksiin. Myöhemmin myös keskustelijoiden välinen spontaanimpi keskustelu ja vuorovaikutus pääsivät käyntiin.

30.5.2001 ohjelman juontajina olivat Seppo Toivonen ja Riikka Uosukainen. Keskustelun aiheena oli onni, onnellisuus ja voiko onnea määritellä. Siitä keskustelivat R & M Consulting Oy:n viestintäkouluttaja Ritva Enäkoski, pappi Matti J. Kuronen, Tampereen yliopiston psykologian professori Markku Ojanen ja Trainers' House:n valmentaja Jari Sarasvuo. Jokainen heistä on kirjoittanut onnellisuudesta kirjoja, joita oli myös studion pöydällä näytillä. Ohjelma alkoi niin, että jokainen keskustelija piti kahden minuutin pituisen puheen onnesta. Tämä oli tällä kertaa ohjelman johdanto-osuus. Aloituspuheiden jälkeen aloitettiin keskustelu, johon kaikki pääsivät heti ottamaan osaa. Tällä kertaa ohjelmassa ei ollut inserttejä, vaan keskustelu jatkui ohjelman loppuun saakka.

### 1.3. Ohjelmagenrestä

#### 1.3.1. Televisiotutkimuksen genreteoria

Koska tutkimuksen aineistona oleva A-talk on tv-ohjelma, joka voidaan luokitella keskusteluohjelman genreen, on syytä tarkastella tämän ohjelmagenren tunnusomaisia piirteitä (luvussa 1.3.2.). Tarkastelu on tarpeen myös siksi, että ohjelmagenre luo ohjelmalle tietynlaiset raamit ja antaa edellytykset sille, mitä ohjelmassa – ohjelmantekijän ja erityisesti katsojan kannalta – odotetaan olevan (Ruoho 1997: 177–178). Ensin on kuitenkin luotava katsaus siihen, mitä televisiotutkimuksen genreteoria on.

Ranskan 'genre'-sana on suomennettuna 'laatu', 'laji', 'luokka' (Aikio 1989: 235) tai 'lajityyppi' (Hietala 1990: 105). Hietalan (1997: 173) mukaan "... yksittäisten teosten sijasta – tai ohella – lajiteoriaa kiinnostaa itse lajityyppi, sen perusolemus ja kulttuurinen merkitys." Kirjallisuudentutkimus on käyttänyt genren käsitettä jo Aristoteleesta lähtien. Elokuvaan genreteoriaa voidaan katsoa sovellettaneen 1950-luvulta lähtien ja televisiotutkimukseen 1970-luvulta. Elokuvan ja television genreteoria poikkeaa aika paljon kirjallisuuden genreteoriasta, vaikkakin kyseinen tutkimussuuntaus on lähtöisin kirjallisuuden tutkimuksen puolelta. (Hietala 1997: 173–174.)

Televisiotutkimuksen genreteorialla on erilaisia suuntauksia. Genrejä voidaan tarkastella historialliselta, strukturalistiselta, ritualistiselta, ideologiselta, auteuristiselta tai kulttuurintutkimukselliselta kannalta (ks. Hietala 1997: 174–175). Yleensä genretutkimus ei kuitenkaan pohjautu välttämättä puhtaasti yhteen tiettyyn kategoriaan, vaan useimmissa tutkimuksissa sekoittuvat monen eri suuntauksen näkemykset. (Hietala 1997: 175.)

Televisiotutkimuksen genreteoria pohjautuu elokuvan genreteoriaan. "Tosin kaikki elokuvan genreteoriat eivät sellaisinaan sovellu televisioon: näiden kahden median tuotanto- ja käyttökontekstit ja itse lajityypitkin poikkeavat toisistaan" (Hietala 1997: 174). Elokuvan, samoin kuin televisionkin, genreytyminen on lähtenyt liikkeelle kaupallisista lähtökohdista, aluksi amerikkalaisessa, sittemmin myös suomalaisessa elokuva- ja televisiokulttuurissa. Erilaisia elokuvia ja televisio-ohjelmia on alettu tuottaa tarkkailemalla millainen tuotanto vetää katsojia. Tuotantoa on alettu kohdistaa erilaisille katsojaryhmille "räätälöimällä" ohjelmia heidän kiinnostuksensa mukaisiksi. Ajan myötä erilaiset ohjelmatyypit ovat vakiintuneet ohjelmagenreiksi. Ohjelmien

genret tulevat ilmi lähinnä katsojien odotusten mukaan: katsojalla on rutinoitunutta tietoa siitä, mitä tietyn genren mukainen ohjelma sisältää ja millä tyylillä ja tekniikalla se on tehty, ja tämän tietonsa avulla hän voi valikoida katsomistaan. Katsojien odotusten yhteydessä puhutaan myös geneerisestä 'todennäköisyydestä' eli mitä ja miten asioita odotetaan käsiteltävän ohjelmassa. Lisäksi vielä tärkeä genreytymiseen vaikuttava seikka on kohderyhmä eli kenelle ohjelma on suunnattu. (Hietala 1997: 173; Ruoho 1997: 177–178.)

Television genreistä tutkituimpia ovat fiktiiviset genret, varsinkin saippuaopera ja tilannekomedia (sitcom). Ei-fiktiivistenkin lajityyppien tutkimusta on jonkin verran tehty, eniten uutisten, talk shown ja tietovisailujen osalta. (Hietala 1997: 174.)

### 1.3.2. Keskusteluohjelma

Keskusteluohjelma-käsitteellä voidaan viitata kaikkiin vuorovaikutteisiin puheohjelmiin, joita ovat muun muassa haastattelut, talk show:t ja kahden- tai monenkeskiset keskustelut. Toisaalta käsitettä voidaan käyttää myös suppeammassa merkityksessä tarkoittamaan vain ohjelmaa, joka sisältää varsinaista keskustelua, ei pelkästään haastattelua. Joka tapauksessa keskusteluohjelma voi olla asia- tai viihdepohjainen tai sekoitus näistä molemmista. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 80.)

Ohjelman keskusteluaiheen on oltava kiinnostava. Aiheen tulisi jakaa mielipiteitä, jotta siitä voidaan käydä mielekästä keskustelua ja jotta ohjelmasta ei tulisi liian vaisu ja mitäänsanomaton. Aiheen ajankohtaisuus on myös tärkeää. Sen tulisi olla sen hetken ns. kuuma peruna, joka puhuttaa niin kansaa kuin asiantuntijoitakin. Usein tv-ohjelmien keskusteluaiheet ovat juuri julkisuudessa pinnalla jonkin tapahtuneen esimerkkitapauksen jälkeen. Yleensä kyseessä on jokin moraalisesti vaikea asia. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 51.)

Keskusteluohjelmassa voidaan esittää toimittajien koostamia inserttejä, jotka ovat dokumentin tapaisia filmikatkelmia tai katuhaastatteluja. Ne kestävät yleensä muutaman minuutin. Insertti voi toimia johdantona keskusteluaiheeseen ohjelman alussa, tai inserttejä saatetaan näyttää ohjelman keskelläkin, jolloin niiden tehtävänä on tuoda keskusteluun lisää syvyyttä, uusia ulottuvuuksia ja näkökulmia tai vaihtaa teemaa. Niitä saatetaan myös käyttää ihan vain pitkän keskustelujakson keskeytymiseksi, jolloin niillä on virkistävä merkitys. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 58.)

Talk show -tyylisessä ohjelmassa juontajana on usein miten joku julkisuuden henkilö, esimerkiksi malli, missi tai laulaja. Asiapitoisessa ja varsinaista keskustelua sisältävässä ohjelmassa käytetään kuitenkin yleensä ammattitoimittajia. Keskustelijoiden määrä ja ohjelmatyyppi ovat yleensä seikat, jotka määrittävät toimittajien lukumäärän. Normaalisti toimittajia on yksi tai kaksi suomalaisessa monenkeskisessä yhteiskunnallis-poliittisessa tv-keskustelussa. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 69, 97.)

Toimittajan tulee perehtyä keskusteltavaan aiheeseen huolella ennen ohjelmaa, jotta hän kykenee toimimaan hyvänä juontajana keskustelulle. Perehtymisen ansiosta toimittaja pystyy kysymään oleellisia asioita, seuraamaan keskustelua asiantuntevasti ja huomaamaan oikeat kohdat, joihin tulisi tarttua ja kenties pyytää tarkennusta tai lisäselvitystä joltakin keskustelijoista. Toimittajan tulee siis olla tietopohjaltaan vahvoilla, jotta hän voi syventää ja ohjata eteenpäin keskustelua sekä kysyä kysymyksiä asiantuntevasti. Keskustelutilanteessakin toimittajan on oltava valppaana ja utelias, oltava valmis reagoimaan keskustelun kulkuun ja esille tuleviin asioihin tarvittaessa. Ohjelman onnistumisessa toimittajien ammattitaito on hyvin keskeisellä sijalla. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 50–53.)

Toimittajan täytyy osata pitää ohjaket käsisään koko keskustelun ajan, jotta keskustelu ei jäisi junnaamaan paikalleen tai ajautuisi liiksi sivuraiteille. Toimittajan osa on kuitenkin enemmänkin keskustelun luotsaajana toimiminen, eikä varsinainen keskustelija. Vieraksi kutsutut henkilöt ovat varsinaisia keskustelijoita. Jokaisella keskustelijalla tulee olla mahdollisuus saada käyttää puheenvuoroja, ja toimittajan tehtävänä on huolehtia siitä, että puheenvuoro järjestyy, vaikkei keskustelija olisi kyllin taitava ottamaan puheenvuoroja itse. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 52, 62.)

Ohjelman taustaryhmä tekee paljon työtä jo ennen ohjelmaa. Taustaryhmä ottaa aiheesta selvää, laatii ohjelmalle käsikirjoituksen ja valmistaa ohjelmassa mahdollisesti näytettävät insertit. Myös ohjelman aikana toimittajat saavat vielä taustaryhmältä kuulokkeisiinsa ohjeita ja muistutuksia siitä, mitä pitää huomioida. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 55.)

Vaikkakin hyvän keskustelun tulisi olla dynaamista ja suuressa määrin ennakoimatontakin, on lähes aina ohjelmantekijöiden mielestä ohjelmalla oltava jonkinlainen käsikirjoitus. Se antaa ohjelman kululle ja keskustelulle raamit, joiden mukaan ohjelman tulisi edetä. Se estää keskustelun liian rönsyilemisen ja toisaalta myös paikallaan junnaamisen. Ja tärkeätä on, että sen avulla voidaan ohjata ohjelman temaattista etenemistä. Käsikirjoituksella on erilaiset puolensa: käsikirjoitus on toimittajan tehtävän kannalta suuri apu, mutta liian tarkasti suunniteltuna se voi kahlehtia liikaa

keskustelua. Toimittajan ammattitaidolla on merkittävä osuus siinä, onko käsikirjoituksesta enemmän hyötyä kuin haittaa; toimittajan tulisi osata käyttää käsikirjoitusta hyödykseen, mutta kuitenkin keskustelun kannalta joustavasti ja tilanteen mukaan soveltaen. Toisaalta toimittajalla voi olla paineita olla laiminlyömättä ohjelmaryhmän etukäteen huolella laatimaa käsikirjoitusta. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 53–55.)

Suomessa niin sanottu väittelykulttuuri on vielä aika lailla lapsen kengissä. Monipuolista ja syvällistä argumentointia on hankalaa saada suomalaisiin keskusteluohjelmiin. Suomalaiset ovat keskustelijoina turhankin varovaisia, kohteliaita ja jähmeitä, ja erimielisyyksiä pyritään välttämään. Lisäksi puheenvuorot saattavat venyä kovin pitkiksi, mikä vähentää keskustelun keskustelumaisuutta ja vuorovaikutuksellisuutta. Nopearytmisyys tuo keskusteluun enemmän vuorovaikutusta. Varsinkin monenkeskisessä keskustelussa erimielisyydet pyritään minimoimaan. Jotkut toimittajat ovat sitä mieltä, että erimielisyyttä saa helpommin esiin kahdenkeskisessä haastattelussa, kun toimittaja voi väitellä ainoan vieraansa kanssa. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 51, 53.)

Ohjelman syvällisyyden ja kiinnostavuuden kannalta sekä katsojalukuja ajatellen railakas ja mehevä väittely sekä rohkea puheenvuorojen käyttö olisivat oleellisia elementtejä. Katsojien kannalta keskustelussa saisi olla jännitystä ja yllätyksellisyyttä, jotta sitä olisi mielenkiintoista seurata. Toimittajat korostavat myös sitä, että vieraaksi valittujen keskustelijoiden on oltava asiansa hallitsevia. Toisaalta ulkopuolisenkin täytyy pystyä seuraamaan keskustelua, joten keskustelu ei saa olla myöskään liian asiantuntevaa tai pienelle ryhmälle suunnattua. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 50–51.)

Asiantuntevuuden lisäksi keskusteluohjelman vieraiden tulisi olla aktiivisia ja mielenkiintoisia. Heidän tulee tietenkin tuntea keskusteluaihe hyvin. Yleensä he työskentelevät aiheeseen liittyvässä ammatissa tai heillä on muuta asiantuntevuutta aiheesta. Keskustelijoilla tulisi olla taitoja sekä puhumisessa että kuuntelemisessa. Keskustelijoiden valinnassa toimittajilla ilmenee niin ikään kaksi eri periaatetta: toiset korostavat sitä, että vieraiden "henkilökemioiden" pitäisi synkata hyvin keskenään, kun taas toiset näkevät tärkeäksi sen, että erilaiset näkemykset tulisivat edustetuiksi mahdollisimman monipuolisesti. Keskusteluohjelmissä vieraiden merkitys on aivan oleellinen, joten ohjelmaa suunniteltaessa heidän valintaansa kannattaa panostaa huolellisesti. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 53.)

Ohjelmanteon kannalta mielenkiintoinen on kysymys uusien (eli yleensä televisiokeskusteluun harjaantumattomien) ja tottuneiden televisiokeskustelijoiden valinnasta. Ohjelmaan tulisi kiinnostavuutta uusista kasvoista, mutta toisaalta heistä ei etukäteen tiedetä, kuinka televisiokameroiden läsnäolo vaikuttaa heidän osallistumiseensa ja keskustelutaitojensa käytön sujuvuuteen. Tottuneet keskustelijat puolestaan ovat ns. varmoja valintoja, koska yleensä he ovat aktiivisia ja harjaantuneita ottamaan puheenvuoroja, etenkin poliitikot. Keskustelun onnistumiseksi varmintakin valita ainakin yhdeksi vieraista tällainen varma ja tottunut keskustelija, jotta keskustelu pysyisi käynnissä. Ja usein hyvä keskustelija saa vedettyä muutkin keskusteluun paremmin mukaan ja vapautumaan. Vaikkakin poliitikot ovat yleensä hyviä ja harjaantuneita keskustelijoita, heihin liittyvä ongelmallisuus liittyy usein miten liian pitkiin puheenvuoroihin. Tämä seikka vaatii toimittajilta taitoja keskeyttää liian pitkät puheenvuorot ja viedä keskustelua eteenpäin. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 53, 59–64.)

Monissa ohjelmissa vieraita valmennetaan ennen ohjelman alkamista ja heille annetaan etukäteen keskustelukäyttäytymiseen liittyviä ohjeita. Luonnollisestikin tästä esiintyy vaihtelua eri ohjelmien kesken. Usein ohjelmasta paljastetaan vieraille vain aihe ja keskeisimmät teemat, mutta ohjelman käsikirjoitusta ei välttämättä sen tarkemmin paljasteta yksityiskohtia myöten. Ennen ohjelman alkua saatetaan käydä lämmittelykeskustelua, jotta keskustelu lähtisi varsinaisen ohjelman aikana kunnolla käyntiin. Tässäkin piilee omat vaaransa, koska tottumaton keskustelija saattaa leväyttää kaiken annettavansa esiin jo lämmittelykeskustelun aikana ja hänellä on jo "takki tyhjänä" ohjelman pyöriessä. Tosin suomalaisessa keskustelussa ongelma saattaa olla myös päinvastainen: keskustelijat pääsevät vasta ohjelma-ajan päättyessä kunnolla vauhtiin. Lämmittelykeskusteluilla yritetäänkin juuri tätä ongelmaa ehkäistä. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 59–62.)

Keskusteluohjelman onnistumiseen vaikuttavat siis hyvin monet eri tekijät. Keskustelu on elävä, dynaaminen tilanne, jonka kulkua ei voi etukäteen täysin ennakoida, vaikka ohjelmalle olisikin varattu huolella suunniteltu käsikirjoitus (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 54). Toisaalta nimenomaan keskustelun elävyys ja spontaanisuus tekevätkin keskusteluohjelmista mielenkiintoisia, eikä niiden tarkoituksena olekaan tarjota tarkalleen etukäteen suunniteltua ja valmiiksi harjoiteltua draamaa, vaan etenevää ja yllätyksellistä argumentointia.

### 1.3.3. A-talkin luonnehdintaa genreteorian pohjalta

A-talk-ohjelmassa on paljon asiapohjaiselle keskusteluohjelmalle tyypillisiä piirteitä, joista on kerrottu edellisessä luvussa. Tässä luvussa käsitellään kuitenkin muutamia seikkoja yksityiskohtaisemmin eli kuinka tämän ohjelmagenren piirteet ilmenevät A-talkissa.

A-talkin keskusteluaihe on aina ajankohtainen tai ainakin kansaa puhuttava ja mielipiteitä jakava asia. Aineistona olevista keskusteluista 31.1. esitetty (aiheena suomalainen alkoholipolitiikka) käsittelee moraalista tai eettistä ongelmaa. Aihe on lisäksi myös yhteiskunnallinen ja poliittinen aihe. Se on lisäksi aina ajankohtainen aihe, kuten myös 30.5. aiheena oleva onni ja onnellisuus, joka sivuaa myös elämänlaatua ja psykologiaa. Sekin on aiheena sellainen, joka – jo ohjelman keskustelun perusteella – jakaa mielipiteitä ja saa ihmisissä aikaan erilaisia ajatuksia. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 51.)

Toimittajia on A-talkissa aina kaksi. Nuolijärvi – Tiittula (2000: 98) toteavat, että kahden toimittajan tiimeissä on yleensä toisena toimittajana nainen ja toisena mies. Tämän tutkimuksen aineistona olevissa A-talk-ohjelmissä näin oli 30.5. esitetyssä ohjelmassa, mutta sen sijaan 31.1. ohjelmassa oli kaksi miestä toimittajina. A-talkissa aina muulloinkin vuorottelevat juontajatoimittajina kaksi heidän joukostaan: Arto Nyberg, Seppo Toivonen ja Riikka Uosukainen. A-talkin vetäjät ovat varsinaisten keskusteluohjelmien tapaan ammattitoimittajia ja televisiotoimituksen omaa väkeä (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 69).

Vieraina A-talkissa on henkilöitä, jotka liittyvät kiinteästi keskusteluaiheeseen ja tuntevat alueen hyvin. Joka kerralla on mukana kuuluisia suomalaisia henkilöitä, jotka katsojat tunnistavat ja jotka ovat tottuneita esiintymään kameran edessä. Nämä ovat niitä aiemmin (luvussa 1.3.2.) mainittuja ns. varmoja valintoja. Ohjelmassa saattaa olla heidän lisäksi henkilöitä, jotka eivät ole (kovin) kuuluisia, mutta liittyvät jollakin tavalla aiheeseen. Tutkimusaineiston ohjelmissä tällaisia henkilöitä olivat ravintoloitsija Ari Hytönen ja professori Markku Ojanen. Keskusteluohjelmissä on yleensä enemmän miehiä kuin naisia. Aineiston ohjelmissä on yhteensä 7 miestä ja 2 naista. Nuolijärvi – Tiittulan (2000: 61) mukaan "naisten vähäisempää määrää keskusteluohjelmissä toimittajat perustelivat sillä, että naisia on vaikea löytää". (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 50–53, 59–61.)

A-talk kuvataan studiossa, jossa toimittajilla on oma yhteinen pöytänsä, jonka ääressä he seisovat. Vieraat istuvat tuoleilla puoliympyrän tai ympyrän muotoisessa muodostelmassa, joka on kuitenkin avonainen toimittajien pöytään päin. Kuvaus kohdistuu joko pelkkään kulloiseenkin äänessä olijaan tai kuvaan saatetaan ottaa puhujan lisäksi myös toinen keskustelija. Silloin tällöin kuva näyttää yhtäaikaaisesti useampiakin henkilöitä tai kaikki keskustelijat ja toimittajat. Toimittajia kuvataan aina siten, että molemmat ovat kuvassa yhtä aikaa. Aivan ohjelman alussa näytetään koko keskustelujoukko toimittajia myöten, jotta katsojalle hahmottuu heti alussa kuva siitä, kuinka paljon studiossa on ihmisiä keskustelemassa. Poikkeuksena tästä oli kuitenkin 31.1. esitetty ohjelma, jossa aluksi näytettiin vain toimittajat, sittemmin kolme keskustelijaa ja vielä myöhemmin näytettiin loputkin keskustelijat.

Vierailijat keskustelevat A-talkissa keskenään tai toimittajalle, mutta eivät katso koskaan suoraan kameraan. Toimittajat sen sijaan voivat katsoa välillä kameraankin. Kysymyksiä esittäessään he katsovat keskustelijoihin, joille he kysymyksensä osoittavatkin. Kun toimittajat aloittavat ohjelman kertomalla illan keskusteluaiheesta, he katsovat kameraan ja "puhuttelevat katsojaa suoraan", kuten Hietala (1990: 24) toteaa. Myös katsojien kommentteja lukiessa toimittajat saattavat katsoa kameraan, millä halutaan osoittaa, että katsojat ovat vuorovaikutuksessa ohjelmassa olevien kanssa. Hietala (1990: 24–25) kuvaa katsojan ja kameran suhdetta seuraavasti: "Tosiasiassa kaikessa tv- viestinnässä ulommainen, tosiasiallinen kertoja on kamera, mutta television otaksuttu realismi perustuu juuri siihen, että kameran välittävä luonne unohdetaan. Katsoja samastuu kameran silmään ja kokee olevansa suoran, todenkaltaisen puhuttelun kohteena ilman välikäsiä. Suora puhuttelu yhdistää studion kertovan tilan ja katsojan tilan sekä luo keskustelusuhteen minä–sinä-akselilla." Kysymyksiä tehdessä toimittajat katsovat keskustelijoihin, joille he kysymyksensä osoittavatkin.

A-talkin itse keskustelusta voidaan sanoa, että sillä on suomalaisen keskusteluohjelman yleiset ongelmat: Aluksi keskustelu on liiankin paljon toimittajien kysymysten varassa, eikä keskustelu heti lämpene keskustelijoiden väliseksi vuorovaikutukseksi. Tosin tähän seikkaan liittyy myös ohjelman käsikirjoituksen noudattaminen ja toimittajien tehtävä huolehtia keskustelun temaattisista siirroista. Keskustelua saattavat rikkoa myös välissä näytettävät insertit (esimerkiksi 31.1.), jotka saattavat katsojan mielestä häiritsevällä tavalla keskeyttääkin keskustelun juuri, kun se olisi hyvässä vauhdissa. Varsinaista vuorovaikutuksellista ja spontaania keskustelua alkaa syntyä vasta ohjelman loppupuolella, ja juuri kun se pääsee kunnolla käyntiin, ohjelma-aika onkin jo loppuillaan. 31.1. esitetyssä ohjelmassa vuorovaikutuksellisuus kärsi myös siitä, että ajoittain puheenvuorot venyivät hyvin pitkiksi. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 51, 53–55, 59–62.)



Katsojat voivat lähettää A-talkin suoran lähetyksen aikana sähköpostitse studioon mielipiteitä tai kysymyksiä keskusteltavasta aiheesta. Tällainen mahdollisuus katsojien osallistumiseen joko sähköpostilla tai faksilla on alkanut viime aikoina pikku hiljaa yleistyä suorana lähetyksenä tulevissa ohjelmissa. Jompikumpi juontajista lukee valikoidusti silloin tällöin jonkin katsojalta tulleen mielipiteen tai kysymyksen ja pyytää keskustelijoita ottamaan tähän kantaa. Tällöin katsojan mielipide on ikään kuin yksi puheenvuoro. Katsojien mielipiteet ovat kuitenkin vielä melko taka-alalla, sillä niitä ei lueta ohjelman aikana kuin muutama kappale ja nekin yleensä vasta ohjelman loppupuolella, jolloin keskusteluaika alkaa olla jo vähissä. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 79–80.)

YLE tarjoaa ohjelman tiimoilta katsojille muitakin osallistumismahdollisuuksia internetissä. A-talkin kotisivulla (ks. luku 6: Lähteet) on linkki keskustelupalstalle, jossa voi käydä sähköistä keskustelua illan aiheesta. Kaikki keskustelut jäävät sivuille talteen, ja niitä voi käydä lukemassa sieltä jälkeenkin päin. A-talkin kotisivulla on jokaisen ohjelman keskusteluaiheesta pieni selvitys, ja samassa kerrotaan myös ketkä ovat ohjelman keskusteluvieraina. Tiedot tulevat sivulle jo ennen ohjelman lähettämistä.

## 2. KESKUSTELU TUTKIMUSKOHTEENA

### 2.1. Keskusteluntutkimus

#### 2.1.1. Keskusteluntutkimuksen lähtökohdat

Lingvistisen keskustelunanalyysin juuret ovat amerikkalaisessa sosiologiassa, jonka yhtenä lähestymistapana käytetään etnometodologiaa, joka on myös pohjana – etenkin Suomessa harjoitetulle – keskustelunanalyysille. Lisäksi sillä on yhteyksiä interaktionaaliseen sosiolingvistiikkaan (ks. Gumperz 1982), ja diskurssianalyttiseen puheaktiteoriaan (ks. Sinclair – Coulthard 1975). Etnometodologisen tutkimuksen kehitti sosiologi Harold Garfinkel, jonka oppilasta, Harvey Sacksia, puolestaan pidetään keskustelunanalyysin perustajana. Keskustelunanalyysin metodit ja näkemykset pohjautuvat Sacksin luentoihin, jotka hän ehti pitää ennen tapaturmaista kuolemaansa. (Fairclough 1997: 35; Nuolijärvi – Tiittula 2000: 35–36; Hakulinen 1998a: 13.)

Harold Garfinkelin luoman etnometodologisen tutkimussuuntauksen syntyyn vaikutti voimakkaasti Talcott Parsonsin kehittämä toimintateoria, jonka avulla hän pyrki käsitteistämään ihmisten sosiaalista toimintaa. Parsons näkee sosiaalisen toiminnan rakentuvan toimintayksiköistä. Tällaiseen toimintayksikköön kuuluu olennaisena osana ensinnäkin *toimija*, jolla on toimintansa suhteen *päämäärä* (tai *päämääriä*), jonka hän pyrkii toiminnallaan saavuttamaan. Nämä päämäärät taas saavat voimansa yhteiskunnallisten normien ja perusarvojen kautta: ihmiset sisäistävät erilaisia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ihanteita ja normeja, ja niihin sopeutumisen seurauksena ihmiset alkavat haluta toimia niiden mukaisesti. Parsonsin mielestä ihmiset ovat aktiivisia toimijoita, eivätkä vain passiivisia ulkoisiin olosuhteisiin mukautujia. Teoriassa korostuu myös psykologinen näkemys toimijan mekanismeihin liittyen, ja Parsons otti teoriaansa vaikutteita mm. Freudilta, joskin melkoisen sivuutetuiksi tulivat esimerkiksi toimijan tunteet ja ajatukset ja muutenkin teorian psykologinen puoli jäi melko kapea-alaiseksi ja köykäiseksi. Lisäksi teoriassa on keskeistä ajatus sosiaalisen toiminnan järjestyneisyydestä: Erilaisilla toimintatavoilla ja käytänteillä on aina taipumus kiteytyä ja vakiintua. Tähän on syynä mm. se, että erilaisista sosiaalisista ja yhteiskunnallisista normeista poikkeamisella on aina seuraamuksensa, rangaistus, joka tulee toimijalle, jos hänen toimintansa jollakin tavalla uhkaa vallitsevia käytänteitä, arvoja ja normeja. Tällaisen kontrollin olemassaolo juuri vaikuttaa sen aiemmin mainitun arvojen sisäistämisen ja

motivaation ylläpitää niitä. (Heritage 1996 [1984]: 21, 23–25, 28, 30–31, 34; ks. myös Parsons 1937; 1970; Parsons et al. 1951.)

Vaikka etnometodologia pohjautuu pitkälti toimintateorian viitoittamalle tielle, Garfinkel ei kuitenkaan omaksunut Parsonsin toimintateorian ajatuksia sellaisinaan, vaan hänen ajattelussaan on myös perustavanlaatuisia eroavaisuuksia siihen nähden. Garfinkel ei nähnyt sosiaalisen toiminnan tarkastelua järkevänä yhteiskuntatieteellisistä normeista ja motiiveista käsin, vaan ennemminkin hän nosti tarkastelun kohteeksi maallikkojärjen käytön eri toimintatilanteissa. Parsons oli sivuuttanut tavallisten toimijoiden arkipäätelyt vain marginaaliseksi seikaksi, mutta Garfinkelin mielestä ne olivat aivan keskeisellä sijalla sosiaalisessa toiminnassa. Lisäksi Garfinkel painotti – Parsonista poiketen – tapahtumien tarkastelua senhetkisinä tilanteina toimijoiden näkökulmasta, eikä niitä pidä katsoa rajoittuneesti vain etukäteen määriteltyjen ilmiöiden ja sääntöjen toteutumina. (Heritage 1996 [1984]: 45, 47.)

Garfinkelin luoman etnometodologisen suuntauksen taustana vaikuttaa keskeisesti myös fenomenologinen ajattelu. Se syntyi Edmund Husserlin johdolla 1800-luvun loppupuolella, kun hänellä oli pyrkimyksenä kehittää jokin täsmällinen menetelmä kokemuksen, tietoisuuden ja todellisuuden välisen suhteen tutkimiseen. Hänen kiinnostuksensa kohteena olivat ne prosessit, jotka ihmisen kulloistenkin aistihavaintojen ja ihmisellä entuudestaan olevien rationaalisten ajatus- tai hahmotuskonstruktioiden välillä tapahtuvat. Uuspositivistina tunnettu Alfred Schulz, joka myös kuuluu keskeisiin fenomenologeihin, korosti arkitiedon tyypittyneisyyttä. Eli arkitieto koostuu erilaisista kiteymistä, ja ihminen peilaa kunkinhetkisiä kokemuksiaan näihin kiteymiin ja aiempaan tietoonsa asioista. Schulz nimittää näitä arkitiedon rakenteita tyyppikonstrukteiksi, jotka yksityiskohtaisuudestaan ja tarkkuudestaan huolimatta ovat erittäin suhteellisia ja ihminen joutuu käyttämään niitä arkitoiminnoissaan erittäin joustavasti, koska ne eivät useinkaan ole kuitenkaan identtisiä hänen sillä hetkellä havaitsemien asioiden kanssa. Tyyppikonstruktit auttavat kuitenkin ihmistä hahmottamaan ja muistamaan erilaisia asioita sekä käsittelemään ajattelussaan niitä abstrahoidusti. Osa tyyppikonstrukteista syntyy henkilön omista kokemuksista, osa sosiaalistumisen kautta. Fenomenologisen ajattelun lähtökohdat ovat hyvin pragmaattiset, ja siinä otetaan keskeisesti huomioon ihmisen toimintaan ja motiiveihin vaikuttavina ne kulloisenkin käytännön tilanteen nostamat seikat. (Heritage 1996 [1984]: 49–50, 62–64, 71; ks. myös Husserl 1970; Schulz 1962.)

Garfinkel ammensi fenomenologiasta saatavaa antia omaan etnometodologiseen ajatteluunsa, sillä fenomenologian suuntautuminen kognition tutkimiseen palveli myös Garfinkelin luoman

tutkimussuuntauksen kehittelyä. Aiemmin kognitiota ei oltukaan tutkittu yhtä systemaattisesti muualla kuin fenomenologiassa. Sen antama tieto kokemusrakenteista ja niiden tutkimisesta hyödytti Garfinkelia, joka alkoi soveltaa sitä sosiaalisen järjestelmän tutkimiseen. Lisäksi Garfinkelin mieleen oli se, että fenomenologiassa otettiin huomioon tieteellisen tiedon lisäksi myös arkitieto, mikä Parsonsilla oli jäänyt puuttumaan. (Heritage 1996 [1984]: 48–49, 82.)

Vaikka Garfinkel otti vaikutteita omaan teoriaansa sekä Parsonsilta että Schulzilta, hän myös eteni heitä pidemmälle pyrkimyksissä määrittellä sosiaalisen toiminnan luonnetta. Hän näki sen määrittelyn toteutuvan paremmin, kun lähtökohdaksi otetaan se, mikä *ei* kuulu sosiaaliseen toimintaan tai mikä *rikkoo* sitä. Parsons ja Schulz olivat yrittäneet teorisoida vain sitä, mitä sosiaalinen toiminta on. Garfinkel perusti oman määrittelynsä siihen, että kun sosiaalisessa toiminnassa poiketaan totutuista tavoista jollakin tavalla, siitä seuraa aina sanktio tai joitakin muita epätavallisia reaktioita, tai ainakin poikkeava toimija on velvollinen antamaan selityksen poikkeavalle toiminnalleen. Kiinnostus onkin siis lähinnä siinä, mikä sosiaalista toimintaa rikkoo ja mitä sen rikkomisesta seuraa. Tämä johtuu siitä, että poikkeava toiminta on aina jonkinlainen uhka sosiaalisen toiminnan normeille. Ja näiden normien kautta vasta päästään määrittelemään sosiaalista toimintaa, sillä sen olemassa olo perustuu hyvin pitkälti niihin, ja siitä syystä ihmisten sosiaalisen toiminnan perustana ovatkin lähinnä moraaliset syyt. (Heritage 1996 [1984]: 83–86, 89–90; ks. myös Garfinkel 1963.)

Garfinkel näkee sosiaalisen toiminnan normit jopa niin tärkeässä asemassa, että hänen näkemystensä mukaan ne toimivat perustavanlaatuisina rakentajina toiminnan olosuhteille. Vaikka ne saattavat olla arkieläjille suhteellisen huomaamattomia, ne ovat kuitenkin oleellisesti vaikuttamassa sosiaaliseen käyttäytymiseen alituisesti. Niiden rikkomiseen liittyen Garfinkel tähdentää vielä selontekovelvollisuutta: normit luovat tiettyjä odotuksia toimijoiden käyttäytymiselle ja jos toimija ei käyttydy odotusten mukaisesti, hän on siitä jollakin tavalla selontekovelvollinen, miksi hän ei toiminut odotetulla tavalla. Selonteossa siis perustellaan normin rikkomista. Normien rikkominen yleensä paljastaa enemmän toimijoiden motiiveja ja asenteita kuin normien noudattaminen. Toisaalta tämä kaikki johtaa myös siihen, että kaikki sosiaalinen toiminta on yhdistettävissä johonkin normiin: sitä joko noudatetaan, ylläpidetään tai rikotaan. Toiminta ei siis koskaan ole niin sanotusti normivapaata, vaan kaikki liittyy normeihin, tahtoivatpa tai tiedostivatpa toimijat itse sitä tai eivät. Yleensä arkielämän toimijat eivät normien olemassa oloa huomaakaan ennen kuin vasta sitten, jos niitä rikotaan. Niiden noudattamista pidetään normaalina käytöksenä. (Heritage 1996 [1984]: 113–114, 119–120.)

Osansa keskusteluanalyysin synnylle antoi myös puheaktiteoria, joka sai alkunsa englantilaisen filosofin J. L. Austinin ajatuksista, mutta hänen amerikkalainen kollegansa John R. Searle kehitti sitä eteenpäin. Puheaktiteoria perustuu funktionaaliseen näkökulmaan: muotoon perustuvan kategorisoinnin sijasta puhetta tarkastellaan erilaisten puheen funktioiden kannalta. Puheen katsotaan koostuvan erilaisista akteista (acts) eli toiminnoista tai teoista, joita puheen avulla halutaan tehdä. Nämä puheen kautta tehdyt teot voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: ohjaamisen, tiedon hankkimisen ja tiedon antamisen akteihin. Puheaktiteorian mukaisessa analyysissä puhe (keskustelu) eritellään ja nimetään kohta kohdalta erilaisiksi toiminnoiksi, joita voivat olla – kolmea pääryhmää tarkemmin eriteltynä – mm. kysymys, vastaus, tarjous, selitys, reaktio, päätelmä, vihje, hyväksyntä. Lisäksi voidaan katsoa myös itse puheen tuottamisessa tapahtuva fyysisen toiminta yhdeksi teoksi. Puheaktiteorian puitteissa on syntynyt monenlaisia luokittelumalleja, jotka vaihtelevat keskenään luokkien määrän ja sisällön kategorioinnin mukaan. Puheen ohella näitä akteja toteutetaan vuorovaikutustilanteissa myös ei-verbaalisten eleiden kautta. (Hakulinen et al. 1996: 88–89; Leiwo et al. 1992: 25; Sinclair – Coulthard 1975: 27–28, 40–43.)

Puheaktiteorian mukaan lauseessa on funktionaalisuuden kannalta monenlaisia aineksia: *propositio*, jolla tarkoitetaan "lauseen kontekstista riippumatonta perusmerkitystä", *illokuutio* eli lauseen "voima" eli lauseen sisältämä (piilo)sanoma, ja *perlokuutio* eli lauseen vaikutus kuulijaan. Näitä aineksia voidaan edelleen jaotella ja määrittää eri ominaisuuksien mukaan. Vaikka muotoon liittyvät seikat eivät olekaan tarkastelun pääasiallisessa valokiilassa, yleensä puheen muoto on kuitenkin jollakin tavalla kytköksissä puheen funktioon (esimerkiksi ohjaamisessa käytetään usein imperatiivia, tiedon hankkimisessa kysymysmuotoa ja tiedon antamisessa indikatiivia). Se ei kuitenkaan ole välttämätöntä, vaan erilaiset puheteot voivat sisältyä sellaisiin lausumiin, joiden muodosta sitä ei voi suoraan päätellä. Tämä ilmiö kertoo juuri siitä, että lauseen *propositio*, *illokuutio* ja *perlokuutio* vaihtelevat keskenään eli ne eivät ole välttämättä toistensa kanssa identtisiä. Tämä korostuu erityisesti ironisissa (ks. luku 4.6.) tai ns. epäsuorissa puheakteissa (esimerkiksi: "Avaisitko ikkunan?" -lausuma sisältää ohjaavan teon, vaikka onkin kysymysmuodossa). (Leiwo et al. 1992: 24, 37; Hakulinen 1989: 43; Sinclair – Coulthard 1975: 28.)

### 2.1.2. Keskustelunanalyysin pääpiirteitä ja -periaatteita

Keskustelunanalyysin tutkimuskohteena on empiirinen ja autenttinen aineisto. Enimmäkseen tutkimuksen kohteena ovat tähän mennessä olleet arkikeskustelut, mutta parin viime vuosikymmenen aikana myös institutionaaliset keskustelut ovat keränneet kiinnostusta (ks. luku 2.3.). Arkikeskusteluiksi voidaan määritellä epämuodolliset, vertaisten väliset keskustelut, kuten puhelinkeskustelut. Esimerkiksi oikeuden istunnoissa, luokkahuoneopetuksessa tai tiedotusvälineissä käydyt keskustelut ovat institutionaalisia keskusteluja (ks. luku 2.3.). (Fairclough 1997: 35; Hakulinen 1996: 19–20; Nuolijärvi – Tiittula 1995: 5, 11, 15.)

Keskustelunanalyysitutkimuksissa aineisto kerätään ääni- tai videonauhoille, joilta litteroidaan tarvittavia katkelmia paperille. Tällöin aineisto saadaan helpommin tutkittavaan muotoon. Litterointiin on kehitetty kansainvälinen IPA:n (International Phonetic Alphabet) merkkijärjestelmä, mutta fennistisissä puhekielen tutkimuksissa käytetään suomalais-ugrilaista tarkekirjoitusta (SUT) (ks. Sovijärvi – Peltola 1977; ks. myös Liite 2: Litterointimerkit). Keskustelunanalyysia varten on otettu käyttöön lisäksi omia keskustelunanalyysissa tarvittavia litterointimerkkejä (ks. Hakulinen 1996: 7). Nämä merkit koskevat puheen erityispiirteitä ja vuorovaikutuksen kannalta oleellisia piirteitä (mm. huokaisut, puheen hidastukset, erilaiset äänensävyt), jotka voivat olla keskustelunanalyysissa tietoa antavia ja merkityksellisiä. Tutkija voi käyttää näitä lisämerkkejä sen mukaan, kuinka hän katsoo ne tutkimuksen kannalta tarpeellisiksi. Mitään tiukkaa säännöstöä näiden lisämerkkien suhteen ei siis ole. Litterointi on keskustelunanalyysissa hyvin tärkeä osa tutkimusta, koska se antaa suuntaviivoja koko tutkimukselle. Vaikkakin litteroidessa pyritään mahdollisimman suureen objektiivisuuteen ja taltioimaan paperille kaikki, mitä nauhalla kuuluu, tutkimukseen vaikuttaa kuitenkin se, mitä on taltioitu ja mitä ei ole taltioitu. Litterointi on objektiivisuuteen pyrkimisestä huolimatta väistämättä aina jossakin määrin valikoivaa. Jo litterointivaiheessa tehdyt ratkaisut vaikuttavat koko tutkimukseen. (Seppänen 1998b: 18–21.)

Tähän yhteyteen on hyvä tarkastella vielä joitakin puhuttuun kieleen liittyviä ominaisuuksia, koska keskusteluhan käydään (yleensä) puhutun kielen avulla. Se eroaa kirjoitetusta kielestä monin tavoin. Niillä on muun muassa rakenne- ja muotoeroja. Kirjoitetun kielen rakenne noudattelee puhuttua kieltä paremmin syntaktisia sääntöjä, kun taas puheessa etusijalla on interaktionaalisuus, mikä viittaa siihen, että puhuttu kieli on tärkeää nähdä ihmisen sosiaalisen toiminnan ilmentymänä. On tärkeää korostaa puheen vuorovaikutuksellista luonnetta. Tähän taas liittyy se, että puheella ja kirjoituksella on usein myös erilaiset funktiot: puhe on yleensä arkitilanteiden kommunikaatioväline

ja kirjoitus puolestaan hyvä keino mm. välittää ja säilyttää informaatiota. (Leiwo et al. 1992 : 83, 86.)

Puheessa ei ole selvärajaisia lauseita, vaan puhekielen yhteydessä lauseiden sijasta käytetään käsitettä *lausuma*, joka on puheen perusyksikkönä. Puheenvuoro sen sijaan voi sisältää yhden tai useampia lausumia. Lausuma ei aivan täysin vastaa kirjoitetun kielen lausetta, koska se ei välttämättä tarvitse finiittiverbiä, eikä sitä välttämättä voi jakaa lauseenjäseniin ja lausuma voi käsittää vain yhdenkin sanan (esim. tervehdykset, vastaukset). Lausumien välillä on taukoja, mutta ei kuitenkaan samassa kohden kuin kirjoitetussa kielessä. Puheen lausumat ovat lyhyempiä ja katkonaisempia kuin kirjoitetun kielen lauseet. Usein lausumat ovat eräänlaisia prosodisia kokonaisuuksia, eli niiden rajat määräytyvät usein intonaation perusteella, eikä välttämättä niinkään syntaktisen rakenteen perusteella. (Hakulinen 1998b: 37; Hakulinen et al. 1996: 76–80.)

Puhe on myös rakenteeltaan ja sanastoltaan yksinkertaisempaa kuin kirjoitettu kieli. Puhekieli saattaa saada joidenkin korvissa huonon kaiun, koska perinteisesti kirjoitetuista teksteistä (esimerkiksi oppilaiden kouluaineista) on poimittu puhekielisyyksiä, joita on pidetty normien vastaisina. Puhuttua kieltä on pidetty puutteellisena ja epätäsmällisenä kielimuotona, kun taas kirjoitettua kieltä arvostetaan enemmän ja pidetään täydellisempänä. Tämä johtuu muun muassa siitä, että puheen lauserakenne on horjuvaa ja puhe sisältää paljon epäröintejä, lipsuja, toistoja ja ns. täytesanoja eli diskurssi-/dialogipartikkeleita, joita suomen kielessä ovat – yleisimpiä mainitakseni – esimerkiksi *mm, niinku, tota, no, ai, joo, sit/sitten, siis*. (Hakulinen et al. 1996: 76–80, 82.) Vaikka diskurssipartikkelit eivät sisältönsä puolesta ole kovin merkittäviä, on niillä kuitenkin keskustelun kannalta omat funktionsa: niiden avulla voidaan lieventää, etäännyttää ja pehmentää sanottuja ilmaisuja, tuoda keskusteluun lisämerkityksiä, osoittaa keskustelun seuraamista tai oman puheenvuoron tehtävää tai sitä, kuinka kuulija tulkitsee puhetta, tai diskurssipartikkeli voi jopa muodostaa lausuman, puheenvuoron tai kielellisen toiminnan yksinäänkin (Sorjonen 1999: 170). Diskurssipartikkeleita käytetään keskustelussa paljon minimipalautteina eli keskustelijan puheen aikana toinen keskustelija voi diskurssipartikkeleilla osoittaa kuuntelevansa tai erilaisia reaktioitaan toisen puheeseen nähden. Tällöin niitä ei edes pidetä toisen keskustelijan puheenvuoron katkaisemisena, vaan usein ne paremminkin osoittavat sitä, että diskurssipartikkeleiden käyttäjä on sillä hetkellä kuuntelijan roolissa ja haluaa toisen jatkavan puheenvuoroaan. (Hakulinen 1998b: 50.)

Puhutun kielen alisteinen ja vähän arvostettu asema kirjoitettuun kieleen verrattuna johtuu pitkälti siitä, että sekä normatiivisen että deskriptiivisen kieliopin osalta kieltä on katsottu yleensä

kirjoitetun kielen näkökulmasta. Kirjoitetut tekstit voivat olla hyvin suunniteltuja ja hiottuja, mutta puhe toteutuu reaaliaikaisena, jolloin myös sen korjailu on mahdollista vain samanaikaisesti, kun puhetta tuotetaan tai jälkeensä. Lisäksi konteksti, puhetilanne ja muut keskusteluun osallistujat vaikuttavat koko ajan puheen muotoiluun. Nämä kaikki puhuttuun kieleen liittyvät seikat tulisi ottaa huomioon sitä tarkastellessa, jolloin ei tapahdu arvotusta pelkän kirjoitetun kielen kriteereihin nojaten. (Hakulinen et al. 1996: 76.)

Keskusteluanalyysissä kiinnostuksen kohteena on vuorovaikutuksen jäsentymisen sosiaalisen toimintana. Etnometodologisen keskusteluanalyysin käsityksillä todellisuuden tuottamisesta on läheiset liittymäkohdat sosiologian näkemyksiin. Todellisuuden tuottaminen toimii käsi kädessä sosiaalisen järjestyksen tuottamisen kanssa. Nuolijärven ja Tiittulan mukaan (2000: 36) "etnometodologia on kiinnostunut siitä, miten ihmiset tekevät todellisuutensa sellaiseksi kuin se on". Tätä tutkitaan ihmisten jokapäiväisiä käytänteitä ja tekoja tarkastellen sekä selvittäen, kuinka toiminnassa aina mukana olevat järjestyneisyys ja jäsentyneisyys ilmenevät ja miten ne tuotetaan. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 36; ks. myös Allard 1988.)

Keskusteluanalyysin ensisijainen lähtökohta on se, että keskustelu on yhteistoiminnallista toimintaa keskustelijoiden kesken. Se on vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa, eikä vain sitä, että joku puhuu ja joku kuuntelee. Jokaisella keskustelijalla on oma merkityksensä keskustelun kulkuun, ja keskustelussa syntyvät käänneet ja merkitykset tulevat keskustelijoiden yhteistyön kautta. Jokainen keskustelussa mukana oleva henkilö vaikuttaa jollakin tavalla keskusteluun, olipa hän sitten keskustelijaluonteeltaan "päällepäsmäri" tai hiljaisempi ja vähemmän puheenvuoroja käyttävä henkilö. Perusoletuksena on, että keskustelussa mikään ei ole merkityksetöntä, vaan kaikilla pienillä yksityiskohdillakin on merkityksensä. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 37–38; Hakulinen 1998a: 15.)

Yhteistoiminnallisuuden lisäksi etnometodologisessa keskusteluanalyysissä on erittäin keskeistä ajatus vuorovaikutuksen jäsentyneisyydestä ja järjestyneisyydestä (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 36; Hakulinen 1998a: 13). Kuten luvussa 2.1.1. jo todettiin, tämä ajatus pohjautui Parsonsin toimintateorian puitteissa tuotuun ajatukseen siitä, että sosiaalinen toiminta on järjestynyttä (Heritage 1996 [1984]: 28). Harold Garfinkel lähti siitä ajatuksesta, että keskustelussa ihmisten toiminta on metodista, ei siis mielivaltaista tai sattumanvaraista. Tähän viittaa myös Garfinkelin luoman suuntauksen nimen koostumus: *ethnos + methodos*. Termi osoittaa, että tutkittavana on tavallisten yhteiskunnassa elävien ihmisten ajattelu-, menettely- ja vaikuttamistavat. Eli termi viittaa



myös siihen, että aihepiirinä on arkitiedon rakentuminen ja siihen liittyvät käytänteet. (Hakulinen 1996: 12–13; Heritage 1996 [1984]: 18.)

Keskustelun vuorovaikutuksessa pätevät omat sääntönsä tai paremminkin säännönmukaisuutensa. Ne eivät siis ole mitään ulkoa päin annettuja sääntöjä, vaan keskusteluista voidaan huomata säännönmukaisuuksia, joita keskustelijat noudattavat – tosin suhteellisen joustavasti – ja joita saatetaan pitää itsestäänselvyyksinä, ja siksi niitä voi olla pintapuolisesti tarkasteltuna aluksi hankalaa huomata. Keskusteluntutkimuksessa lähdetään siitä oletuksesta, että jos säännöistä poiketaan, sillä on jokin merkitys. Yleensä keskustelija joutuu ilmaisemaan jollakin tavalla keskustelukumppaneilleen syyn tähän poikkeamiseen. Vuorovaikutuksen säännöt ovat hyvin pitkälle tilanne- ja kulttuurisidonnaisia. Keskusteluntutkimuksen keskeisenä tarkastelukohteena ovat nämä vuorovaikutuksen säännöt, niiden noudattaminen ja niistä poikkeaminen. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 35–40.) Seuraavaksi esittelen ja käsittelen näiden sääntöjen osa-alueita.

Harvey Sacks kiinnitti huomiota siihen, kuinka keskustelussa pelataan vuorottelun säännöillä. Tätä ilmiötä kutsutaan vuorottelujäsennykseksi. Yleensäkin kaikessa sosiaalisessa toiminnassa vuorottelun periaate on oleellinen ilmiö. Keskustelun lisäksi se liittyy mm. lasten leikkeihin, erilaisiin peleihin, liikenteen kulkuun, yhteiskunnan erilaisiin instituutioihin tai palveluihin (esim. lääkärin vastaanottoon tai asiointiin erilaisissa virastoissa). Näissä kaikissa vuorottelun periaate on luonnollistunut sellaiseksi asiaksi, että paremminkin sen häiriintyminen tai puuttuminen herättää huomiota. Sama pätee myös keskustelussa: keskeytykset, päällekkäispuhuminen tai erilaiset rytmihäiriöt keskustelussa katsotaan erityiseksi merkiksi jostakin, esimerkiksi keskustelijoiden tietynlaisista asenteista tai luonteista tai keskustelutilanteen poikkeuksellisesta tunnelmasta. (Hakulinen 1998b: 32–34.)

Puheenvuorot voivat koostua hyvin erilaisista rakenteista. Siinä voi olla monenlaisia syntaktisia kokonaisuuksia, ja puhutulle kielelle tyypilliseen tapaan ne voivat olla limittyneinä, katkonaisina tai toisteisina, mutta kuten aiemmin mainitsin, toisaalta jopa yksi pieni diskurssipartikkeli voi muodostaa puheenvuoron yksinään. Tai pelkkä naurukin voi vastata yhtä puheenvuoroa. Puheenvuoron pituus määräytyy spontaanisti itse keskustelutilanteessa, eikä sitä ole etukäteen määrätty (poikkeuksena esim. televisiohaastattelut tai puheenvuorot, joille on etukäteen annettu tietty aika). Puheenvuorojen kestot ovat keskustelijoiden sanattomien neuvottelujen tulosta, mutta toisaalta toinen keskustelija saattaa myös keskeyttää puhujan. Puheen rakenneyksikköjen välit ovat eräänlaisia rajapaikkoja, joissa puheenvuoron vaihdos tyypillisimmin tapahtuu. Toisaalta nämä

rajapaikat ovat ikään kuin mahdollisuuksia puhujan vaihdokseen, mutta puhuja voi niissä myös pitää puheenvuoron edelleen itsellään. (Hakulinen 1998b: 41–42; Londen 1998: 56.)

Alku ja loppu ovat puheenvuoron tärkeimmät osat. Yleensä jo puheenvuoron alku sisältää paljon informaatiota puheenvuoron jatkosta: esimerkiksi siitä, kenelle puheenvuoro on kohdistettu, mikä on puhujan asenne, miten vuoro liittyy edelliseen asiaan (joko toisen tai puhujan itsensä puheenvuorossa olleeseen), onko puhujan saman- vai erimielinen edellisen toisen keskustelijan kanssa yms. (Hakulinen 1998b: 43–44.)

Keskustelun järjestynyt rakenteisuus näkyy sekä puheenvuoron sisäisellä että puheenvuorojen välisellä tasolla. Keskustelu on jakautunutta erilaisiin jaksoihin eli sekvensseihin. Puheenvuorojen keskinäinen rakentuneisuus toisiinsa nähden on tiukimmillaan ja selvimmin havaittavissa sellaisessa sekvensseihin liittyvässä ilmiössä, jonka Harvey Sacks nimesi vieruspariksi (adjacency pair). Tyypillisiä vieruspareja ovat tervehdys ja vastatervehdys sekä kysymys ja vastaus, mutta niitä on muitakin, usein noita edellä mainittuja väljempinä, rakenteita. Yleensä vierusparissa elementtejä on kaksi. Ne esiintyvät peräkkäin ja eri puhujien esittäminä niin, että ensin tulee etujäsen ja sitten jälkijäsen. Elementit ovat kiinteässä kytköksessä toisiinsa ja tarvitsevat toisiaan, sillä niiden käyttö edellyttää, että molemmat vierusparin osat ilmenevät keskustelussa. Vierusparien ilmenemiseen liittyy myös se, että etujäsenen esiintyminen määrittelee jo ennakolta eli projisoi, mitä seuraavaksi keskustelussa on tulossa: tietynlainen etujäsen vaatii peräänsä aina tietynlaisen jälkijäsenen tai ainakin yhden kappaleen tietynlaisten jälkijäsenten vaihtoehdoista. Tai jos jälkijäsen poikkeaa odotuksista tai sitä ei tule keskustelussa ollenkaan, tilanne vaatii siihen aina jonkinlaisen selityksen. (Heritage 1996 [1984]: 240; Raevaara 1998: 75–76, 79.) Tähän jälkijäsenen valintaan liittyy preferenssijäsennykseksi (tai 'suosituimmuusjäsennykseksi') kutsuttu ilmiö: tietynlaista etujäsentä seuraavaa odotuksenmukaista, tyypillistä jälkijäsentä nimitetään preferoiduksi ja taas odottamatonta, poikkeuksellista preferoimattomaksi jälkijäseneksi (ks. Tainio 1998: 93–110; Heritage 1996 [1984]: 261–266).

Keskusteluanalyytikot ovat kiinnittäneet huomiota myös sellaiseen keskustelun rakenteelliseen ilmiöön, jota nimitetään korjausjäsennykseksi. Tällä viitataan niihin prosesseihin, joissa keskustelijat käsittelevät keskustelussa ilmeneviä ongelmia, esimerkiksi puheeseen, puheen kuulemiseen tai ymmärtämiseen liittyen. Keskusteluun voi tulla ongelmien ilmetessä korjausjakso, jolla on omat selkeät rajansa, eli alku ja loppu, ja jossa pyritään saamaan ratkaisu ongelmaan, ja yleensä se saadaankin. Tämän jälkeen keskustelu voi taas jatkua siitä, mihin siinä jäätiin ennen

korjausjakson alkamista. Korjausjakso on siis eräänlainen oma erillinen keskustelunsa varsinaisen keskustelun sisällä. Korjausjakso palvelee keskustelun osanottajien keskinäistä ymmärtämistä ja parantaa heidän vuorovaikutustaan, jos sen eheys on alkanut horjua. (Sorjonen 1998: 111–113; ks. myös Schegloff 1992.)

Keskustelunanalyysin tutkimuskohteena on myös kertomuksen rakentaminen keskustelussa eli kerrontajäsennys. Keskustelun sisällä joku keskustelijoista voi saada muita enemmän tilaa kertoakseen jonkin asian tai tapahtuman muille. Kertomuksen rakentaminen ei ole kuitenkaan yksipuolisesti kertojan harteilla, vaan keskustelunanalyytikot ovat todenneet myös muiden henkilöiden olevan siinä aktiivisia osallistujia. Tässäkin keskustelunanalyytikko kiinnittää huomiota lähinnä siihen, millä tavalla henkilöiden keskinäinen yhteistoiminta ja vuorovaikutus toimivat ja mitä käytänteitä keskustelijat käyttävät niitä edistääkseen. Yleensä kerrontajäsennys koostuu kolmesta osiosta: johdantosekvenssi (preface sequence), kerrontasekvenssi (telling sequence) ja vastaanottosekvenssi (response sequence) ja nämä seuraavat toisiaan tässä järjestyksessä. Johdantosekvenssissä määrittyy mm. se, kuka on kertoja ja kuka (tai ketkä) kertomuksen kuuntelija(t) sekä mistä aiheesta kerrotaan. Kerrontasekvenssi sisältää varsinaisen kertomisen, ja tämä sekvenssi koostuu kertojan keskeytymättömästä puheenvuorosta, joka on tavallista puheenvuoron pituutta suhteellisesti pitempi ja useampirakenteisempi. Korkeintaan korjausjäsenyksellä muut keskustelijat ottavat yleensä kertomuksen aikana puheenvuoron, jos he esimerkiksi haluavat kysyä tarkennusta jostakin kertomukseen liittyvästä asiasta tai varmistaa, että ovat ymmärtäneet oikein. Vastaanottosekvenssiin kuuluu yleensä mm. se, että kuuntelija(t) arvioi kertomusta esittäen siitä ajatuksiaan, mielipiteitään tai muuta palautetta. Tämän jakson aikana myös puheenvuorojen vuorottelu ja pituudet palautuvat taas normaaleiksi. (Routarinne 1998: 138–148, 150.)

Keskustelunanalyysissa halutaan tutkia vuorovaikutusta, eikä siis pelkästään puhetta keskustelusta. Niinpä kiinnostuksen kohteena on osallistumiskehikoksi kutsuttu kokonaisuus. Se on alati liikkeessä oleva kehikko, joka pitää sisällään keskustelijoiden erilaiset, vaihtelevat roolit. Eli keskustelu ei ole mikään staattinen, vaan hyvin dynaaminen tilanne. Keskustelun osallistujien roolit on tutkimuksissa ja erilaisissa teorioissa kauan jaettu pelkästään puhujan ja kuuntelijan rooleihin. Sosiologi Erving Goffman näki kuitenkin tarpeelliseksi erottaa näistä rooleista tarkempia käsitteitä. Puhujan hän nimitti esittämismuotiksi (production format), josta hän erotti kolme osaa: esittäjä (keskustelun osallistuja, joka asian sanoo), tekijä eli auktori (ilmauksen tavan ja sanojen valitsija) ja toimeksiantaja (ilmaistujen ajatuksien ja arvojen alkuperä). Jos keskustelija esittää omia

ajatuksiaan, hän on itse kaikissa noissa rooleissa, mutta esittäessään jonkun toisen ajatuksia hän on edelleen esittäjä, kenties tekijäkin (ellei hän käytä jonkun toisen valitsemaa ilmaisutapaa, kuten esimerkiksi uutistenlukija käyttää toimittajan tekemää tekstiä), mutta toimeksiantaja on se, jonka ajatusten mukaisesti hän puhuu. Keskusteluanalytytikot käyttävät 'osallistumiskehikko'-käsitettä määrittämään kaikkia puhetilanteessa olevia, mutta alun perin Goffman viittasi osallistumiskehikolla varsinaisesti kuulijaan, joka käsitteenä jakautuu Goffmanin erottelussa erilaisiksi alatyypeiksi. Keskustelua saattaa kuulla/kuunnella sellaisetkin henkilöt, jotka eivät ole keskustelussa varsinaisesti mukana eli *ratifioituina keskustelijoina*. Kuulija voi olla myös *puhutellun* asemassa eli puhuja kohdistaa puheensa hänelle, yleensä katseen avulla. Toisaalta kuulija (tai osa kuulijoista) voi olla puheen viestien *kohteena*, vaikkei puhuja puhuttelekaan häntä suoraan. On luonnollisestikin selvää että nämä erilaiset puhujien ja kuulijoiden roolit vaihtelevat keskustelijoiden välillä koko ajan keskustelun edetessä. (Seppänen 1998a: 156–160; ks. myös Goffman 1981: 124–159.)

Erilaisten osallistujaroolien lisäksi keskustelussa muodostuu henkilöiden kesken myös erilaisia diskurssi-identiteettejä (discourse identities), jotka nekin ovat koko ajan muutoksessa keskustelutilanteen mukaan. Keskustelunaiheeseen mukaan pääsy (access) on keskeinen tekijä diskurssi-identiteetin kannalta. Tähän vaikuttaa se, onko henkilöllä tietoja kyseisestä aiheesta, ja jos on, niin millaista ja mitä kautta saatua tietoa eli pohjautuuko se yleiseen kulttuuriseen tietoon, omakohtaisiin kokemuksiin vai mihin. Tämän perusteella määräytyy myös pitkälti se, millä lailla ja miten paljon kyseinen henkilö voi osallistua keskusteluun. Lisäksi jokainen keskustelija joutuu muokkaamaan puheensa muiden keskustelijoiden tietämyksen mukaan. Tämä prosessi voi saada hyvin moniulotteisia piirteitä, jos osallistumiskehikko koostuu hyvin erilaisen tietämystason omaavista henkilöistä puheenaiheeseen nähden. (Seppänen 1998a: 161–162; ks. myös C. Goodwin 1981; 1984; 1987; Goodwin – Goodwin 1990; M. H. Goodwin 1990.)

Keskustelun rakentumiseen vaikuttaa oleellisesti myös osallistujien määrä. Kahdenkeskisessä keskustelussa, dyadissa, puheenvuorojen käyttäjien järjestys kulkee yksinkertaisella kaavalla eli vuorotellen molempien osallistujien välillä. Tällöin keskustelun puheenvuorojen kannalta huomio on pääasiassa siinä, mitkä ovat hyviä paikkoja keskustelijan aloittaa oma puheenvuoronsa. Jos keskustelemassa onkin kolme tai useampiakin keskustelijoita, puheenvuorojen jakautumisella ei ole enää mitään järjestyksessä menevää kaavaa, vaan puhujien järjestys vaihtelee tilanteiden mukaan. Kun keskustelussa on enemmän kuin kaksi henkilöä, puheenvuorot ovat yleensä dyadiin verrattuna lyhyempiä ja niistä saatetaan kilpailla. Keskustelijoiden huomio kiinnittyykin tällaisissa

keskusteluissa paljolti siihen, kuka puhuu seuraavaksi, tuleeeko itselle siihen tilaisuus tai jopa valitseeko senhetkinen puheenvuoron käyttäjä jonkun tietyn henkilön seuraavaksi puheenvuoron käyttäjäksi. Neljän tai useamman henkilön keskustelussa voi syntyä lisäksi rinnakkaiskeskusteluja, kun osa henkilöistä alkaa käydä omaa keskinäistä keskusteluaan ja toinen osa henkilöistä toista keskustelua keskenään. Rinnakkaisia keskusteluja voi olla vielä useampiakin meneillään yhtä aikaa. (Londen 1998: 57–58, 61.)

Monenkeskiset keskustelut ovat otollista maaperää myös tiimityölle ja erilaisille liittoumille. Esimerkiksi kertomuksen rakentaminen tai asioiden muisteleminen voivat tapahtua yhteistyönä monen keskustelijan voimin. Tai jos osa keskustelijoista tietää ja tuntee asian, josta puhutaan tai jota muistellaan, mutta osa taas ei, tämä asettaa keskustelijat eriarvoisiin asemiin. Kyseisen referentin tuntevat keskustelijat voivat osallistua siitä puhumiseen paremmin kuin he, jotka eivät sitä tunne yhtä hyvin. Toisaalta taas asiasta tietävät saattavat kohteliaasti selvittää myös tietämättömille, mistä on kyse. Tämä ilmiö liittyy myös aiemmin osallistumiskehikon yhteydessä käsiteltyihin diskurssi-identiteetteihin. (Londen 1998: 64, 70–71, 73.)

## 2.2. Suomalainen keskustelukulttuuri

Kulttuuri on merkittävä tekijä keskustelussa. Kun tutkii keskustelua, on otettava myös kyseinen keskustelukulttuuri huomioon. Nuolijärvi ja Tiittula (1995: 5) toteavat, että "erilaisissa kulttuureissa vallitsee erilaisia puhumisen sääntöjä ja keskustelun normeja, jotka koskevat muun muassa suoruutta ja epäsuoruutta, puheaktien toteutumista, kohteliaisuuden ilmaisemista, keskustelun vuorovaikutusmekanismeja ja erimielisyyden käsittelyä". Lienee jokaiselle ainakin jonkin verran tuttuja erilaiset stereotyyppit eri maiden ja kulttuurien ihmisistä. Nuolijärvi – Tiittula (1995: 5) sanovat näiden stereotyyppien johtuvan ainakin osittain eri kulttuurien erilaisista keskustelutyyleistä.

Viestintätyylistä muodostuvien vaikutelmien antamaa käsitystä kutsutaan kommunikoijakuvaksi. Sillä voidaan tarkoittaa puhujan itsensä käsitystä omista viestintätaidoistaan tai muiden muodostamaa käsitystä puhujan viestintätaidoista. Suomalaiset ovat jo pitkään vaalineet omista viestintätaidoistaan käsitystä, että he ovat heikkoja, vähäpuheisia, jäykkiä ja yksitoikkoisia kommunikoijia. Tälle käsitykselle on haettu selitystä (ja kenties vahvistustakin) monista eri asioista, joita ovat esimerkiksi – vain muutamia mainitakseni – suomalaisten rodulliset, perinnölliset tai

maantieteelliset tekijät. Tällainen heikko kommunikoijakuva on omiaan lisäämään kansallisen itsetunnon alenemista, ja sillä voi olla myös ns. itseään toteuttava vaikutus. (Sallinen 1994 [1986]: 73–74, 76.)

Mistä sitten johtuu, että suomalaisilla on edellä kuvatun kaltainen heikko kommunikoijakuva itsestään? Sallinen (1994: 80) löytää tähän moniakkin syytä. Yksi syy on se, että suomalaisilla ei ole puhekasvatusta eikä esiintymistilanteita tarpeeksi paljon, mistä johtuen ei ole myöskään tarpeeksi mahdollisuuksia saada palautetta omasta kommunikoinnistaan. Näin ollen ihmiset eivät saa itselleen hyviä taitoja arvioida itseään realistisesti, eikä heillä ole selkeää käsitystä itsestä viestijänä. Syy heikkoon kommunikoijakuvaan on yleensä myös se, että ihmiset mieltävät kommunikoinnin esiintymiseksi, eivätkä huomaa ottaa taitojensa arviointiin mukaan myös muita, päivittäisiä ja arkisempia kommunikointitilanteita. Lisäksi suomalaisella kulttuurilla on vaikutusta kommunikoijakuvan syntymiseen ja sen esittämiseen: vaatimattomuus ja oman itsensä vähätteleminen ovat suomalaisille hyveitä ja suomalaiset varovat kehumasta itseään. Samalla heidän itsestään antamat käsitykset ohjaavat myös muiden suhtautumista heidän kommunikointitaitoihinsa. (Sallinen 1994 [1986]: 80.)

Jos suomalaisia leimaavat tässä edellä mainitut kuvaukset ja stereotypiat heidän keskustelutyylistään ja -taidoistaan, niin ovatko suomalaiset sitten huonompia keskustelijoita kuin muut? Sallinen (1994 [1986]) väittää, etteivät ole. Kyseessä ei ole niinkään huonomuus/paremmuus, vaan erilaisuus. Usein vertaamme omaa kommunikointiamme ihmisiin, joiden kulttuurissa puhumisen määrää arvostetaan erilailla kuin Suomessa, mutta emme ota huomioon sitä, että kulttuurimme on erilainen. Oma puhe-kulttuurimme arvostaa erilaista kommunikointia kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa arvostettaisiin, eivätkä kulttuurin arvostukset voi olla vaikuttamatta kommunikointiimme. Suomalainen viestintäkulttuuri onkin lähellä itämaista keskustelukulttuuria: esimerkiksi Kiinassa ja Japanissa arvostetaan vaiteliaisuutta sekä puheen harkitsevaisuutta, ja kiinalaiset ja japanilaiset pitävät paremminkin vahvuutena suomalaisten eleettömyyttä ja ilmeettömyyttä. Oleellista kommunikoijakuvan arvioinnissa onkin se, mistä tarkastelunäkökulmasta asiaa katsotaan. Lisäksi viestintätaitojen kehittyminen ja kehittäminen ovat aina mahdollisia, vaikka tätäkään huomiota ei ole vanhassa suomalaisia koskevassa (oppi)kirjallisuudessa juurikaan noteerattu. Kommunikoijakuvan paranemiseksi ja vahvistumiseksi olisi myös suomalaisten itsensä ja viestintätaitoihinsa kohdistuvan asenteen muututtava. Heikko kommunikoijakuva voi lisätä entisestään viestintäarkkuutta ja omien taitojensa vähättelyä. Puutteisiin ja vähättelyyn keskittymisen sijasta suomalaiset voisivat alkaa asennoitua kommunikointiinsa

myönteisesti ja omaa kulttuuriaan ymmärtävästi ja arvostavasti. (Sallinen 1994 [1986]: 74–75, 81–82; Salo-Lee 1994: 105, 109.)

Kysyttäessä suomalaisten televisiokeskusteluun liittyviä kommunikointitapoja keskusteluohjelmien toimittajien mielestä suomalaiset ovat kohteliaita, mutta jähmeitä keskustelijoita. Tämä ilmenee usein pitkinä puheenvuoroina ja ytimekkyyden puuttumisena keskustelusta. Heidän mielestään suomalaiset pääsevät keskustelussa vauhtiin yleensä hyvin hitaasti. (Nuolijärvi 2000: 51.)

Yhtenä merkittävänä suomalaiseen keskustelukulttuuriin kuuluvana piirteenä Nuolijärvi – Tiittulan (2000: 286) mukaan on pyrkimys välttää vastakkaisuutta tai väittelyä tai etenkin suoranaista riitaa. Vaikka keskustelijoiden kesken olisikin (mahdollisesti jo etukäteen tiedettyjä) eriäviä mielipiteitä, he eivät välttämättä tuo niitä keskustelussa esiin. Usein suomalaisessa keskustelussa, varsinkin televisiokeskustelussa, halutaan säilyttää näennäinen yksimielisyys. Näin saattaa käydä jopa silloinkin, kun toimittaja varta vasten yrittäisi saada aikaan väittelyä. Toisaalta vastakkaisuuden kokeminen voi olla hyvin yksilöllistä: minkä joku kokee mielenkiintoisena ja haastavana väittelynä, toinen voi kokea negatiivisena riitana. Kenties suomalaiset ovat melko herkkiä kokemaan väittelyn negatiivisena ja haluavat siksi välttää vastakkaisuuden ilmenemistä, kun taas jossakin toisessa kulttuurissa hyvään ja antoisaan väittelyyn pääseminen voi olla mielenkiintoinen tavoite. Näin ollen kulttuuri ei siis pelkästään vaikuta siihen, millaista keskustelua käydään, vaan myös siihen, millaisena keskustelu koetaan. Tosin tässä esiintyy luonnollisestikin vaihtelua myös yksilötasolla samankin kulttuurin sisällä. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 286–290.)

### 2.3. Institutionaalinen keskustelu

Keskusteluntutkimus on enimmäkseen kohdistunut arkikeskusteluihin, mutta myös institutionaalisten keskustelujen tutkimus on saanut paljon kiinnostusta ja sijaa keskusteluntutkimuksen piirissä jo tutkimussuunnan olemassaolon alkuvaiheista lähtien. Tosin pääpaino varsinkin keskusteluntutkimuksen historian alkuaikoina oli enemmän arkikeskustelujen tutkimuksella. Institutionaaliset keskustelut pääsivät kuitenkin jo Harvey Sacksinkin luentojen aineistoksi, ja 1970-luvun loppupuolelta alettiin huomioida ainakin oikeudenkäynti- ja luokkahuonekeskustelujen eroa arkikeskusteluihin. Institutionaalisten keskustelujen tutkiminen on varsinaisesti lähtenyt liikkeelle vasta 1980-luvun puolella. Suomessa se on käynnistynyt vasta 1990-luvulla, ja suomalaisten tutkimusten kohteena ovat olleet muun muassa lääkäri-

potilaskeskustelut, työpaikkakokousten, sosiaalityön ja AA-kokousten keskustelut sekä poliittiset televisiokeskustelut. (Nuolijärvi – Tiittula 1995: 13; Peräkylä 1998: 178.)

Keskustelusta tekee institutionaalisen se, että keskustelun osallistujat ilmentävät jollakin tavalla institutionaalisia roolejaan ja suorittavat keskustelussa näihin rooleihin liittyviä institutionaalisia tehtäviään. Toisin sanoen, kun ihmiset hoitavat institutionaalisia tehtäviään puhumalla, se on institutionaalista keskustelua. Instituutioiden läsnäolo voi kuitenkin keskustelun kuluessa vaihdella (esimerkiksi lääkäri ja potilas voivat vastaanoton aikana välillä keskustella vaikkapa säästä tai harrastuksista, mikä tosin voi epäsuorasti palvella institutionaalisia tehtäviä), mutta osallistujiin liittyvät instituutiot ovat aina olemassa ainakin taustalla. Keskustelu on joko erilaisten instituutioiden ammattilaisten keskinäistä keskustelua tai heidän keskustelua asiakkaidensa kanssa. Joka tapauksessa institutionaalisisessa keskustelussa on aina ainakin yksi institutionaalista roolia kantava osallistuja. Arkikeskustelusta poiketen institutionaalisisessa keskustelussa on aina keskustelijoiden lisäksi läsnä jokin kolmaskin, mutta puhumaton osapuoli. Kolmas osapuoli on esimerkiksi televisionkatsoja, radionkuuntelija tai viranomaisinstituution laatima säännöstö. (Nuolijärvi – Tiittula 1995: 13; 2000: 13, 14; Peräkylä 1998: 177, 202.)

'Institutionaalisen keskustelun' termiä käytettäessä instituutiolla tarkoitetaan ensinnäkin arkipuheen ja sosiologian käsittämiä instituutioita eli virallisia yhteiskunnan järjestelyjä, joiden toiminta ja olemassaolo perustuu lainsäädäntöön. Tällaisia instituutioita ovat esimerkiksi oikeuslaitos, terveydenhuolto ja joukkotiedotus. Instituutio nähdään keskusteluntutkimuksessa kuitenkin väljemmin kuin esimerkiksi sosiologiassa: keskusteluntutkimuksessa instituutioiksi lasketaan edellä mainittujen lisäksi niihin verrattuna epävirallisempia ja epämuodollisempia yhteiskunnassa vallitsevia järjestelmiä kuten uskonto, perhe tai ystävyys. Keskusteluntutkimus kohdistuu kuitenkin enemmän virallisten instituutioiden kuin viimeksi mainittujen epävirallisempien instituutioiden keskusteluihin. (Peräkylä 1998: 178–179.)

Rajanveto institutionaalisten ja arkisten keskustelujen välillä ei ole aivan yksiselitteistä. Arkikeskusteluissakin osallistujat voivat ilmentää roolejaan esimerkiksi ystävinä tai perheenjäseninä, jotka katsotaan epävirallisiin instituutioihin kuuluviksi toimijoiksi. Lisäksi asiaan tuo moniulotteisuutta se seikka, että keskustelukin on itsessään instituutio. Se täyttää instituutioksi luettavan järjestelmän vaatimukset: sen toiminta on normitettua, joskaan ei laillisesti, sekä suhteellisen pysyvää ja muutoksia vastustavaa (esim. sadassa vuodessa keskustelun koostumus ei ole suuressa määrin muuttunut); sen toimijoilla on keskustelun edetessä erilaisia hetkellisiä rooleja



kuten puhuja, kuuntelija tai jonkin puhetoiminnan suorittaja tai vastaanottaja; ja monia yhteiskuntaelämälle tärkeitä tehtäviä toteutuu sen kautta, esimerkiksi tiedonvälitys ja sosialisatio. (Peräkylä 1998: 179, ks. myös Allard 1988: 219–220.)

Parhaiten institutionaalista keskustelua ilmentää se, että siinä yhdistyvät sekä yhteiskunnan virallisten instituutioiden vaikutukset että keskustelun omat institutionaaliset piirteet. Keskusteluntutkimus on institutionaalisia keskusteluja käsitellessään kiinnostunut selvittämään muun muassa, miten eri institutionaalisissa rooleissa olevat keskustelijat ilmentävät omia roolejaan keskusteluinstituution puitteissa ja välineillä, kuinka erilaiset virallisten instituutioiden tehtävät hoituvat keskusteluinstituutiossa ja kuinka keskusteluinstituutio itse muuntuu tässä muiden instituutioiden palvelemisen prosessissa. (Peräkylä 1998: 180.)

Peruseriaatteiltaan ja tutkimuskohteiltaan institutionaalisen keskustelun tutkiminen on hyvin samanlaista kuin arkikeskustelun tutkimus. Molemmissa tutkija kiinnittää huomiota puheen kehikkona oleviin jäsentymistasoihin: mm. vuorottelujäsennykseen, vieruspareihin, kertomuksen rakentamiseen ja osallistumiskehikkoon. (Nämä ilmiöt on esitelty tarkemmin luvussa 2.1.2.) Näiden ilmiöiden lisäksi institutionaalisissa keskusteluissa tutkimuksen kohteeksi nousee myös institutionaaliselle puheelle ominaisia ilmentymiä, joita Paul Drew ja John Heritage (1992) ovat ottaneet esiin: sanojen ja kuvausten valinta, responsiivisen toiminnan valinta, toiminnan kielellinen muotoileminen, sekvenssirakenne, keskustelun kokonaisrakenne, ammatillisen neutraalisuuden ilmentymät ja vuorovaikutuksen epäsymmetrisyys. (Peräkylä 1998: 180–181.) Seuraavaksi käsittelen näitä ilmiöitä vähän tarkemmin.

Sanojen ja kuvausten valinnalla puhuja voi pyrkiä vaikuttamaan toisten mielikuviin asioista, ja tämä ilmiö on nähtävissä institutionaalisten keskustelujen lisäksi myös arkikeskusteluissa. Useinkin on olemassa monia eri vaihtoehtoja, kuinka puhuja viittaa asioihin tai ilmiöihin. Haluamiensa mielikuvien ja kuulijoiden intressien synnyttämisen lisäksi puhuja voi valita sanoja ja kuvauksia ilmentämään omaa rooliaan tai palvelemaan omien strategioidensa ja aikomustensa edistymistä. (Peräkylä 1998: 181–182.)

Instituutiota voi ilmentää myös responsiivisen toiminnan valinnan kautta: Peräkylän (1998: 187) mukaan "lähes jokainen puheenvuoro on nähtävissä valintana niistä mahdollisuuksista, joita edellinen puheenvuoro on asettanut". Puhujalla on siis vaihtoehtoja siihen, kuinka hän reagoi edelliseen puheenvuoroon. Tämä seuraava puheenvuoro kertoo myös siitä, kuinka puhuja on

edellisen puheenvuoron tulkinnut. Instituutioihin tämä liittyy siten, että responsin valinnalla puhuja voi vahvistaa tai ohjata institutionaalista rooliaan tietynlaiseksi. Toisaalta hän voi sen avulla myös suorittaa institutionaalisia tehtäviään. (Peräkylä 1998: 181, 187–188.)

Toiminnan kielellinen muotoilu on hyvin laaja alue. Se liittyy sekä yksittäisten sanojen valintaan että puheenvuorojen isompiin rakenteisiin ja muotoon. Erilaiset puheenvuoroissa tehdyt toiminnot (esim. kysyminen, neuvominen, mielipiteen esittäminen) voidaan kielellisesti pukea hyvin monenlaiseen asuun. Puhuja tekee tällöin sanomisensa suhteen muun muassa erilaisia lauseopillisia ratkaisuja, valintaa erilaisten yksiköiden välillä sekä valintaa näiden yksiköiden järjestyksestä. Myös nämä toiminnan kielellisen muotoilun ratkaisut voivat olla palvelemissa puhujan institutionaalisten tehtävien suorittamista. (Peräkylä 1998: 181, 191.)

Luvussa 2.1.2. käsittelin muun muassa keskustelun sekvenssirakenteita. Myös niissä voi nähdä instituutioiden vaikutuksen keskustelussa. Institutionaaliset tehtävät voivat säädellä puheenvuorojen vaihtumisia ja peräkkäisten puheenvuorojen suhteita. (Peräkylä 1998: 181.)

Monien institutionaalisten keskustelujen vakiintuneisiin tapoihin kuuluu se, että keskustelulla on tietynlainen kokonaisrakenne. Se käsittää yleensä aloituksen, asioiden käsittelyn tietyssä järjestyksessä ja lopetuksen. Näiden vakiintuneiden tapojen ansiosta keskustelijat tietävät jo etukäteen orientoitua asioiden odotettuun käsittelyjärjestykseen ja keskustelunvaiheisiin. (Peräkylä 1998: 181, 197.)

Yhtenä piirteenä institutionaalisissa keskusteluissa on toisinaan myös ammatillisen neutraalisuuden ilmentymät. Usein ammattilaiset (ja joskus myös asiakkaat) pyrkivät puheellaan neutraaliin suhteeseen käsiteltäviin asioihin nähden. Heidän ammatinsa tai roolinsa edellyttää neutraalisuutta tiettyjä asioita käsiteltäessä, esimerkiksi lääkäreillä. (Peräkylä 1998: 181.)

Institutionaalisissa keskusteluissa vuorovaikutus on yleensä epäsymmetristä keskustelijoiden erilaisista institutionaalisista rooleista johtuen. Jos keskustelussa on sekä ammattilaisia että asiakkaita, yleensä ammattilaiset ovat kontrolloivina osapuolina ja myös asiantuntijoina – tosin asiakkaankin asema antaa henkilölle tiettyjä oikeuksia kontrollointiin. Asiakkaiden kanssa keskustellessaan ammattilaiset suhteuttavat kuitenkin puheensa niin, että asiakkaatkin pystyvät käsittelemään ja ymmärtämään asiat. Kontrolloinnin ja asiantuntemuksen lisäksi instituution edustajalla on keskustelussa roolinsa tarjoamia oikeuksia. Yleensä hän esimerkiksi tekee enemmän

aloitteita ja vaikuttaa enemmän käsiteltävien puheenaiheiden valintaan kuin asiakas. Epäsymmetriseksi institutionaalisen keskustelun tekee myös se seikka, että keskustelu on tavallisesti asiakkaalle ainutlaatuista ja jossakin määrin myös henkilökohtaista, mutta instituution edustajalle se on yleensä rutiinia. (Nuolijärvi – Tiittula 1995: 14; Peräkylä 1998: 181–182.)

Heritage ja Greatbatch (1991) jakavat ympäristöt, joissa institutionaalisia keskusteluja käydään, kahteen ryhmään: formaaliset ja ei-formaaliset ympäristöt. Formaaliset ympäristöt ovat niitä, joissa puheen jäsentyminen on suoraan seurausta institutionaalista kontekstista. Esimerkiksi oikeudenkäynneissä ja muodollisissa haastatteluissa on tiukat säännöt siihen, kuinka keskustelun eteneminen jäsentyy, ja yleensä niissä jaetaan puheenvuorot. Ei-formaaleja ympäristöjä ovat ne, jotka tarjoavat keskustelulle samanlaiset puitteet kuin arkikeskustelullekin, mutta joissa keskustelijat suorittavat institutionaalisia tehtäviään. (Peräkylä 1998: 203.)

Tässä luvussa on käsitelty sitä, kuinka instituutiot vaikuttavat keskusteluun. On lisäksi huomioitava, että asiassa on olemassa myös käänteinen vaikutus: keskustellessaan ihmiset ylläpitävät, muokkaavat, kehittävät ja uusivat heidän toimintaansa liittyviä instituutioita. Voidaan sanoa, että keskustelu on erittäin tärkeä koossapitävä pylväs kaikenlaisille instituutioille. (Heritage 1996 [1984]: 180.)

#### 2.4. Televisiokeskustelun institutionaalisuus ja sen erityispiirteitä

Televisiokeskustelujen voidaan katsoa olevan kiinteästi osa vallitsevaa, modernia keskustelukulttuuria, vaikka niillä onkin omanlaisensa käytännöt ja säännöt. Televisiokeskustelua ei voida irrottaa ympäröivästä keskustelukulttuurista tai kieliyhteisöstä erilliseksi alueeksi, vaan se on sidoksissa niihin monellakin tavalla. Keskeisimpiä näistä tekijöistä ovat ajankohtaisuus ja intertekstuaalisuus. Aiheet, joita televisiokeskusteluissa käsitellään, ovat aina ajankohtaisia vallitsevassa yhteisössä. Intertekstuaalisuus näkyy siten, että televisiokeskustelussa tehdään jatkuvasti viittauksia muihin puheyhteisön teksteihin (esim. muihin medioihin tai julkiseen päätöksentekoon), mutta toisaalta myös muut mediat voivat saada käsiteltäviä aineksia televisiokeskustelusta. Näin siis intertekstuaalisuuden ja ajankohtaisuuden välillä on kiinteä side toisiinsa. (Nuolijärvi – Tiittula 1995: 6; 2000: 18.) Lisäksi Nuolijärvi – Tiittula (1995: 6) toteavat, että "institutionaalisiksi luokiteltavina keskusteluinäytöksinä ne (televisiokeskustelut) muodostavat

todennäköisesti jonkinlaisen jatkumon, jonka toisessa päässä lähestytään arkikeskustelujen säännöstöä, toisessa päässä ollaan siitä hyvinkin etäällä".

Televisiokeskustelu voidaan siis lukea institutionaaliseksi keskusteluksi. Tähän viittaavat ajankohtaisuuden ja intertekstuaalisuuden lisäksi myös aika, ympäristö ja esittäminen. Televisiokeskustelulla on aina jo ennakkoon määrätty, tietyn pituinen ja rajoitettu aika, minkä sisällä keskustelu pitää käydä. Ympäristö, jossa televisiokeskustelu käydään, on erilainen ja poikkeuksellinen verrattuna muihin institutionaalisiin keskusteluihin tai arkikeskusteluun. Televisiokeskustelu käydään yleensä studiossa tai muussa varta vasten kuvauspaikaksi järjestetyssä tilassa. Lisäksi televisiokeskustelun luonteeseen kuuluu, että se on aina esittävää. Näin ollen kärjistetysti voidaan sanoa, että televisiokeskustelussa ollaan keskustelevinaan, sillä keskustelu esitetään aina kolmannelle osapuolelle eli katsojalle, ja keskustelijat tiedostavat tämän kolmannen osapuolen enemmän tai vähemmän joka hetki. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 17.)

Televisiokeskustelussa ei ole olennaista pelkästään puhe, vaan katsoja pystyy tekemään monia tulkintoja ja päätelmiä myös keskustelijoiden ei-verbaalisesta viestinnästä. Lisäksi katsojaan voidaan vaikuttaa ohjelmateknisten keinojen avulla, koska ohjelman ohjauksella ja kuvakulmien valinnoilla on ratkaiseva merkitys siihen, kuinka katsoja näkee osallistujat ja keskustelun tai kuinka hänet pyritään saamaan asennoitumaan ja tulkitsemaan keskustelun tilanteita. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 18.)

Televisiopuhe ei toteudu aivan kuinka tahansa, vaan yleensä sen taustalla ovat etukäteen määritellyt tiukat puitteet ja käsikirjoitus. Puhe yleensä mukailee jotakin toista tekstiä tai sen ajatuksia, vähintäänkin kirjoitetusta tekstistä peräisin olevien joidenkin avainsanojen ja -ajatusten muodossa. Keskustelija saattaa myös puhua hyvin pitkälti jonkin toisen tekstin mukaan (esim. poliitikot puolueohjelmansa, toimittajat käsikirjoituksen tai muistiinpanojensa mukaan) tai jopa lausua jostakin tekstistä "ulkoa" tai lukea suoraan paperista. Tällaisia medialle tyypillisiä menettelyjä kutsutaan ns. sekundaariksi oraalisuudeksi. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 18–19.)

Kaupallistuminen ja kilpailu näkyvät myös television käytänteissä. Eri televisiokanavat joutuvat kilpailemaan aina vain kiihkeämmin ja laskelmoidummin katsojan mielenkiinnosta. Tämä on johtanut julkisuuden privatisoitumiseen, mikä tarkoittaa myös keskusteluohjelmien kohdalla sitä, että ohjelmista pyritään tekemään koko ajan entistä viihteellisempiä ja henkilökohtaisempia. Samalla tästä seuraa myös ohjelmien pirstaloituminen, koska katsojan mielenkiintoa halutaan pitää

yllä mitä tehokkaammilla ja sykähdyttävämällä tavoilla, eikä televisiokanavilla ole varaa päästää katsojaa pitkästymään. Lisäksi kanavalta kanavalle "surffailevan" katsojan on päästävä heti jyvälle siitä, mitä ohjelmassa tapahtuu tai mistä siinä keskustellaan, joten keskusteluissa ei voida sallia pitkiä ja pitkäveteisiä jaarituksia tai saman teeman käsittelyä kovin pitkää aikaa. Jotta ohjelma saavuttaisi suosiota, televisiokeskustelun täytyy ulottaa kiinnostavuutensa monenlaisille tasoille, niin että mahdollisimman monenlaiset ja erilaiset katsojaryhmät kiinnostuvat seuraamaan sitä ja kokevat saavansa siitä jotain. Muutenkin ohjelmia pitää jatkuvasti muokata ja muuttaa muiltakin puitteiltaan uudelleenlaisiksi, että ne eivät jämahdä paikoilleen ajastaan jälkeenjääneen oloisesti, vaan säilyttävät tuoreen ja ajantasaisen otteen kaikin puolin. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 19–21.)

Kuten edellisessä luvussa totesin, institutionaalisen keskustelun avulla sekä suoritetaan institutionaalisia tehtäviä instituutioiden sallimilla vakiintuneilla tavoilla että samalla myös rakennetaan yhteiskunnallisia instituutioita ja ylläpidetään niitä. Nuolijärvi – Tiittulan (2000: 13) mukaan televisiokeskustelussakin toteutuu tällainen kahdenlainen institutionaalisuus. Television keskustelijat toimivat television institutionaalisten puitteiden ja sääntöjen mukaan. Näin toimimalla he samalla myös rakentavat ja ylläpitävät televisiokeskustelun institutionaalisuutta. (Heritage 1996 [1984]: 180; Nuolijärvi – Tiittula 2000: 12–13; Peräkylä 1998: 177.)

### 3. ERIMIELISYYS KESKUSTELUSSA

#### 3.1. Erimielisyyden ilmaiseminen

Johdanto-luvussa käsittelin jo lyhyesti erimielisyyden ilmaisemista, koska se on tutkimukseni varsinainen tarkastelukohde. Tässä luvussa on tarkoitus hieman tarkemmin selvittää sitä, kuinka erimielisyys ilmenee keskustelussa, miksi sitä ei aina ilmene (ainakaan kovin suoraan) keskustelijoiden erilaisista näkökannoista huolimatta, mitä muita ilmiöitä erimielisyyden ilmaisemiseen liittyy sekä käsittelen vähän myös kulttuurista näkökulmaa erimielisyyden ilmaisemiseen. Tämän luvun anti pohjautuu lähinnä Nuolijärven ja Tiittulan (1995; 2000) mainitsemiin asioihin erimielisyydestä keskustelussa.

Kuten jo johdanto-luvussa kerroin, erimielisyyden osoittaminen voidaan jakaa sen suoraan ja epäsuoraan ilmaisemiseen. Näiden kahden eri tavan välinen jaottelu ei aina ole kuitenkaan kovin tarkkarajainen, vaan joissakin tapauksissa ilmaisun luokittelu on tulkintakysymys. Tässä tutkimuksessa suorana erimielisyyden ilmaisemisena pidän sitä, että keskustelija ilmoittaa erimielisyytensä peittelemättä, lieventelemättä, viivyttelämättä tai sen kummemmin kiertelemättä, ja yleensä vielä puheenvuoronsa alussa. Suora erimielisyyden ilmaiseminen toteutuu usein (mm. aineistossani) esimerkiksi tämän tyyppisillä sanonnoilla: "ei pidä paikkaansa", "olen eri mieltä", "en ole ollenkaan samaa mieltä". Sen sijaan epäsuoraksi erimielisyyden ilmaisemisen tekee se, että keskustelija jollakin tavalla käyttää kierto-, pehmenys- tai viivytyiskeinoja, jotta hänen erimielisyytensä muiden kantoihin nähden ei tulisi kovin jyrkästi, selvästi tai nopeasti ilmi.

Kulttuuri vaikuttaa hyvin paljon siihen, kuinka erimielisyys koetaan sekä millä tavalla erimielisyys tuodaan esiin. Karkeimpana kulttuurisena erotuksena voidaan pitää jakoa aasialaiseen harmoniahakuisuuteen ja länsimaiseen avoimeen konfliktinkäsittelyyn, vaikkakin molemmissa jaottelualueissa on paljon sisäisiä eroja. Kulttuureittain vaihtelee myös se, mitä pidetään konfliktina. Konsensushakuisessa kulttuurissa erimielisyys herkästi koetaan uhkaavana ja sitä pyritään välttämään. Jossakin toisessa kulttuurissa taas (esim. saksalainen, ranskalainen tai italialainen kulttuuri) erimielisten mielipiteiden ilmaisemista pidetään hyvän ja mehevän väittelyn tunnuspiirteenä ja suorastaan toivottavana asiana, kun erilaisten mielipiteiden kirjo koetaan rikkautena, jonka pitääkin tulla esiin. Näistä eroista johtuen kulttuureittain vaihtelee myös erimielisyyden käsittely: pyritäänkö erimielisyys minimoimaan, peittelemään ja tuomaan epäsuorin

keinoin esiin vai tuodaanko se suoraan ja avoimesti esille? Näiden toimintatapojen mukaan voidaan erimielisyyden käsittely jakaa konsensus- tai konfliktihakaiseen toimintaan. Suomalainen keskustelukulttuuri luokituu noista kahdesta pikemminkin konsensushakaiseen kulttuuriin, jossa pyritään välttämään konflikteja. Toisenlaisessa kulttuurissa taas konfliktien syntymistä pidetään hyvänä asiana, koska siinä kulttuurissa ajatellaan, että niiden kautta voidaan päästä keskustelemalla käsittelemään, ratkaisemaan ja edistämään asioita, kenties ratkaisemaan konfliktin, mikäli sen ratkaisemista ja keskustelijoiden yksimielisyyttä edes nähdään tarpeellisena. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 280.)

Televisiokeskustelussa erimielisyyden ilmaisemiseen liittyy vielä lisää erilaisia ilmiöitä johtuen keskustelun esittämisestä yleisölle, sillä tällöin keskustelu ei ole vain keskustelijoiden keskenään havainnoitavana, vaan sitä seuraavat myös keskustelun ulkopuoliset ihmiset television ääressä. Televisiokeskustelijat ovat tästä seikasta koko keskustelun ajan ainakin jossakin määrin tietoisia, vaikka uppoutuisivatkin keskusteluun perusteellisesti. Televisiokeskustelijalle on tärkeää säilyttää kasvonsa yleisön silmissä ja saada erityisesti yleisö vakuuttuneeksi omasta kannastaan. Pääasiana ei siis ole pelkästään toisten keskustelijoiden voittaminen keskustelussa keinolla millä hyvänsä, koska taitamattomalla tavalla hoidettuna se saattaa aiheuttaa negatiivisia tunteita yleisön taholta häntä itseään kohtaan, jolloin hän ei siis välttämättä olekaan voittaja yleisön mielestä. Televisiokeskustelussa yleisön hyväksyntä on siis tärkeämpää kuin keskustelukumppaneiden vakuuttaminen, joten keskustelijoiden on syytä olla huolellisia siinä, kuinka tuovat asiansa esille. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 285.)

Toimittajat ovat sitä mieltä, että suomalaisen keskusteluohjelmaan on hankalaa saada ilmenemään erimielisyyttä keskustelijoiden välillä, vaikka ennakkoon olisi ollut tiedossa keskustelijoiden erilaiset näkökannat. Erimielisyyttä saatetaan televisiokeskustelussa vältellä siitäkkin huolimatta, että toimittajat pohjustaisivat ja korostaisivat kärjekkäillä kommentteillaan keskustelijoiden mielipiteiden erilaisuutta ja yrittäisivät näin luoda pohjan erimielisyyden esiin tulemiseen. Joidenkin toimittajien mielestä etenkin monenkeskisessä keskustelussa tämä ongelma suurenee, ja useinkin väittelyn voi saada televisiossa paremmin aikaiseksi, kun ohjelmaan kutsutaan vain yksi vieras ja toimittaja voi väitellä hänen kanssaan. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 51, 53, 286.)

On siis huomattavissa, että ympäröivä suomalainen konsensushakuinen kulttuuri vaikuttaa erimielisyyden näkyvyyteen (ts. näkymättömyyteen) myös televisiokeskusteluissa. Kaikki keskusteluthan ovat osana vallitsevaa kulttuuria, eikä televisiokeskustelukaan ole siitä irrotettavissa,

vaan samat kulttuuriset ilmiöt liittyvät siihenkin samalla tavalla kuin muihinkin kyseisen kulttuurin sisällä käytäviin keskusteluihin, joskin televisiokeskusteluun antaa vielä lisäleimansa sen julkinen luonne. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 53, 359.)

Myös ohjelmatekniset seikat voivat vähentää erimielisyyden ilmenemistä televisiokeskustelussa, koska useinkin keskustelu saa edetä yhtenäisesti vain vähän aikaa, sillä sitä katkaisevat usein insertit tai toimittajien taholta tulevat temaattiset siirrot. Usein nämä keskeytykset tulevat juuri kesken kiihkeän keskustelun. (Nuolijärvi – Tiittula 1995: 36.) Esimerkiksi tutkimukseni aineistona olevalle A-talkille on tyypillistä, että keskustelun välillä esitetään inserttejä tai toimittaja katkaisee keskustelun ottamalla esiin uuden näkökulman tai kysymyksen asiaan tai esittämällä yleisöltä sähköpostin kautta tulleen kysymyksen. Tällöin keskustelutilanne jää kesken, eikä samaan kohtaan enää palata, vaan jatketaan jo uudesta aiheeseen liittyvästä osa-alueesta.

Toimittajien keskeytykset ovat kuitenkin usein hyvin tarpeellisia, koska liian kiihkeäksi mennessään keskustelut voivat juuttua pelkäksi itsepäiseksi inttamiseksi, josta puuttuu keskusteluun kaivattava syvällisyys. Tällöin on tärkeää, että keskustelu pääsee toimittajan toimesta uusille uomille ja tilanne edistyy johonkin suuntaan. Suoranaiseksi riidaksi yltynyt väittely tai yksipuolinen *juupas–eipäs*-inttaminen ei ole keskustelun kannalta kovinkaan hedelmällistä. (Nuolijärvi – Tiittula 1995: 36, 2000: 51.)

Nuolijärvi ja Tiittula (2000) ovat todenneet, että suomalaisessa televisiokeskustelussa pyritään hyvin pitkälti välttämään erimielisyyden suoria ilmaisemistapoja. Erimielisyyden näkyvyydessä on kuitenkin erilaisia asteita. He ovat löytäneet erimielisyyden käsittelyyn televisiokeskustelussa neljänlaista menettelyä: 1) vastakkaisuuden välttäminen; 2) oman näkökannan tuominen esiin ottamatta kuitenkaan kantaa toisten puheenvuoroihin; 3) näkökulmien asettaminen vastakkain eli keskustelija viittaa toisen puheeseen, mutta torjuu vastakkaisen kannan; 4) vastapuolen kritisointi, mikä tarkoittaa vastakkaisen kannan hylkäämisen lisäksi sen arvostelua ja on täten edellistä tapaa voimakkaampi kannanotto. Vaikka ensimmäisessä näistä tavoista ei ilmaista vastakkaisuutta, se liittyy kuitenkin erimielisyyteen, koska kyseistä ilmiötä esiintyy myös sellaisissa tilanteissa, joissa jo etukäteen on tiedetty keskustelijoilla olevan vastakkaisia näkökantoja tai vastakkaisuudesta tiedetään toimittajan kertoman perusteella. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 286, 290, 294, 299.) Seuraavaksi käsittelen vielä näitä kutakin neljää kohtaa hieman tarkemmin.



1) Kun keskustelija välttää vastakkaisuutta, hän pyrkii olemaan tuomatta puheenvuorossaan missään vaiheessa esille erimielistä näkökantaansa toisen keskustelijan mielipiteeseen nähden. Vaikka esimerkiksi toimittaja yrittäisi luoda vastakkainasettelua keskustelijoiden välille, ei keskustelijat välttämättä osoita itse keskustelussa erimielisyyttään, vaikka heidän erimieliset kantansa tiedettäisiin jo etukäteenkin. Vastakkaisuutta yritetään lievennellä esimerkiksi puhumalla hyvin epämääräisesti, viivytellen tai väistäen kysymystä eli puhuen ohi kysytyt asian. Yleistä tällaisessa tilanteessa on myös se, että ilmauksissa ei käytetä aktiivista tekijää, vaan suositaan passiivisia, jottei puhe kohdistuisi kehenkään kovin selvästi. Tällöin saatetaan käyttää myös erilaisia varauksia eli ilmaistaan asiat mahdollisina, mutta ei varmoina, käyttäen erilaisia pehmentäviä sanoja. Myös se on yleistä vastakkaisuuden välttämiseksi, että keskustelija tarttuu toisen (esim. toimittajan tai toisen keskustelijan) puheessa oleviin asioihin, joihin hänkin voi suhtautua myönteisesti, jolloin keskustelija voi pelata mahdollisimman pitkälle myöntämisellä, eikä tarvitse ryhtyä sanomaan kielteisiä lauseita tai alkaa väittää vastaan. Usein keskustelija aloittaa puheenvuoronsa jonkin asian myöntämisellä, jolloin hänen puheenvuoronsa alkaa myönteisesti, eikä hänen puheenvuorostaan tule kielteistä kuvaa, vaikkakin hän on varsinaisesta asiasta eri mieltä. Myös puheenvuoron ottamatta jättäminen on vastakkaisuuden välttämisen tehokas muoto. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 286–290.)

2) Keskustelija saattaa jättää ottamatta kantaa toisen keskustelijan puheenvuoroon ja sen sijaan tuokin esiin vain oman näkökantansa. Hän välttelee kommentoimasta toisen kantaa, jottei tarvitse ilmaista erimielisyyttä, vaan yrittää keskittää puheenvuorollaan huomion vain omaan näkökantaansa. Keskusteluohjelman vieraat saattavat esimerkiksi pelkästään vastailta toimittajien kysymyksiin, mutta eivät asetu keskustelemaan keskenään ja ottamaan kantaa toistensa puheenvuoroihin, jolloin heidän keskinäinen erimielisyytensäkin tulisi selvemmin esiin. Vastakkaisuutta tosin saattaa tällöin löytyä keskustelun syvärakenteista, mutta kielellisellä pintatasolla sitä ei ole näkyvissä. Tämä taas saattaa edellyttää katsojaltakin myös ohjelman ulkopuolelta saatua laajempaa tietämystä asiasta, jotta voisi huomata keskustelijoiden erimielisyyden. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 290–294.)

3) Luokittelun kolmas ilmiö liittyy jo vastakkaisuuden suoraan ilmaisemiseen eli erimielisyys tehdään selvästi näkyväksi. Keskustelija torjuu toisen keskustelijan erimielisen mielipiteen, ja tämä tulee kaikkein selvimmän näkyville silloin, jos hän sanoo kielteisen kantansa toisen näkökantaan nähden oman puheenvuoronsa alussa ja heti toisen keskustelijan puheenvuoron jälkeen. Usein toisen näkökannan torjumisen jälkeen vastaan väittäjä tuo lisäksi esiin oman mielipiteensä ja

perustelee myös, miksi on sitä mieltä. Torjuminen saatetaan tehdä myös toisin päin: ensin keskustelija esittää oman kantansa ja kieltää vasta sen jälkeen toisen keskustelijan mielipiteen. Myös erilaisilla lyhyillä välihuomautuksilla (esim. *ei pidä paikkaansa*) keskustelija voi tuoda erimielisyytensä heti ja suorasti esiin, eikä hän tällöin jää esittämään omaa kantaansa tai perustelemaan sitä, vaan torjuu toisen sanoman asian pikaisesti hänen puheenvuoronsa välissä tai aikana. Tällaisia välihuomautuksia käytetään erityisesti riidellessä. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 294–298.)

4) Vastakkaisuuden osoittaminen menee vieläkin astetta jyrkemmäksi ja tehokkaammaksi, kun keskustelija arvottaa omassa puheenvuorossaan toisen keskustelijan näkökantaa kielteiseen sävyyn. Tosin tämä arvotus voidaan tuoda epäsuorasti ilmi tai viivyttää sen esille tuomista. Viivyttämisessä on tyypillistä se, että keskustelija ensin vastaa myöntävästi toisen puheeseen tai ottaa jonkin kohdan siitä, jonka myöntää. Tämän jälkeen hän jossakin vaiheessa vaihtaakin näkökulmaa käyttäen *mutta*-konnetoria ensin. *mutta* toimii eräänlaisena yhdistäjänä myöntämisen ja kieltämisen välissä, ja samalla sen kuuleminen myös ilmoittaa jo muillekin, että keskustelija sanoo nyt jotakin toisen mielipiteestä eriävää. Tätä ilmiötä voidaan nimittää *kyllä–mutta*-strategiaksi. Toisaalta yleisintä toisen mielipiteen tai väitteen arvottaminen on niin, että toisen sanominen heti vain ilmaistaan paikkansa pitämättömäksi tai muuten tuomitaan jyrkästi. Myös ironialla tai kriittisellä kysymyksellä voidaan osoittaa vastakkaisuutta, jolloin voidaan helposti kyseenalaistaa toisen puhe. Sekin on vastapuolen kannan arvottamista, kun keskustelija kertoo toisen keskustelijan ehdotuksen seurauksista kriittiseen sävyyn tai suorastaan maalailee uhkakuvia näistä seurauksista, kenties liioitellenkin. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 299–309.)

Oman tutkimukseni analysointi sivuaa jonkin verran juuri esittelemiäni Nuolijärven ja Tiittulan käsittelemiä ilmiöitä, mutta ei kuitenkaan pohjautu suoraan niihin, vaan pikemminkin omasta tutkimusaineistostani keskeisiksi esille nousseisiin ilmiöihin. Silti Nuolijärven ja Tiittulan havainnot menevät osittain päällekkäin oman luokitteluni kanssa, vaikkakaan luokittelujen rajaukset eivät ole samat.

Juuri käsitellyn jaottelun yhteydessä sivusin ohimennen myös riitelyä, joka on suoraa erimielisyyden ilmaisemista kärjistetyimmillään. Riitely eroaa kuitenkin erimielisestä väittelystä, joskin niiden välinen raja voi olla hyvin häilyvä ja joskus ne voivat esiintyä limittäinkin. Riita voidaan määritellä epäonnistuneeksi väittelyksi tai kielteiseksi puhetilanteeksi, mutta keskustelunanalytikoille sen määrittely liittyy vuorovaikutuksen rakentumiseen: siinä

preferenssijäsennys ei tue solidaarisuutta eli jälkijäseneksi valitaan erimielisyyden ilmaus; puheenvuorot vaihtuvat erimielisyyskohdissa eivätkä siirtymäkohdissa, joissa puheenvuoron vaihdos muulloin tyypillisesti tapahtuu; puheenvuorojen välistä sisällöllistä yhteyttä tehdään näkyväksi muodollista yhteyttä korostamalla. Usein riitatilanteessa keskustelijoiden välinen vuorovaikutus katkeaa ja keskustelusta tulee inttamistä sekä kooperatiivisuus, eli keskustelijoiden yhteistyö keskustelun rakentamiseksi, lakkaa. Puheenvuorot ovat silloin lyhyempiä kuin muussa keskustelussa, ja riitatilanteessa päällekkäispuhunta, lyhyet välihuomautukset ja toisten keskustelijoiden puheenvuorojen keskeyttäminen ovat tavallisia ilmiöitä. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 326–327.) Televisiokeskustelussa riitatilanteeseen vaikuttaa vielä se seikka, että toimittajalla on institutionaalisen roolinsa takia velvollisuus saada riita loppumaan, minkä vuoksi itse riittelijöillä ei ole tätä velvollisuutta, ja se voi aiheuttaa sen, ettei heillä ole myöskään halukkuutta päästä riidassa sovintoon tai lopettaa riitaa (Greatbatch 1992: 298).

### 3.2. Epäsuora erimielisyyden ilmaiseminen ja kohteliaisuus

Käsittelen tässä luvussa vielä epäsuoraa erimielisyyden ilmaisemista tarkemmin, vaikkakin siitä jo mainitsin muutamia seikkoja edellisessä luvussa (3.1.). Epäsuoran erimielisyyden ilmaisemisen tarkempi käsittely on kuitenkin oleellista, koska se on tutkimukseni varsinainen tarkastelukohde. Kun valotetaan epäsuoran ilmaisemisen taustoja, sitä miksi pohjimmiltaan epäsuoraa ilmaisemistyyliä ylipäättänsä esiintyy, on pyrkimys kohteliaisuuteen nähtävä siinä merkittävänä tekijänä. On syytä selvittää, kuinka kohteliaisuus liittyy ilmaisun epäsuoruuteen eli kuinka epäsuora ilmaiseminen saa voimansa kohteliaisuuden tarpeesta viestinnässä.

Erimielisyyden ilmaisemista epäsuoristetaan useilla keinoin, esimerkiksi pehmentämällä, lieventämällä, viivyttämällä erimielisen kannan esille tuloa tai jopa jättämällä käyttämättä puheenvuoro (ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 280–356). Leiwon et al. mukaan (1992: 36) "olennaista epäsuoruudessa on, että se on 'strategista epämääräisyyttä', joka jättää enemmän neuvotteluvaraa keskusteluun". Tällöin puhuja ei siis ole tarkoittanut puhettaan tulkittavaksi sen kirjaimellisessa merkityksessä, vaan siitä täytyy osata päätellä, mitä puhuja tarkoittaa. (Leiwon et al. 1992: 35–36.)

Yhtenä syynä epäsuoruudelle erimielisyyden ilmaisemisen yhteydessä on pyrkimys kohteliaisuuteen. Etenkin harmoniahakuisessa (esim. suomalaisessa) keskustelukulttuurissa suora

erimielisyyden ilmaiseminen voidaan kokea loukkaavaksi. Niinpä erimielisyys yritetään ilmaista niin, että se ei loukkaisi, mutta jotta oma näkökanta tulisi kuitenkin ilmi. Tämän tilanteen edessä keskustelija ryhtyy ilmaisemaan erimielisyyttään epäsuorin keinoin. (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 280–281.)

Leiwon et al. (1992: 41) mukaan "kohteliaisuus voidaan kuvata ihmisten haluksi välttää konflikteja ja saavuttaa kitkaton kanssakäyminen". Kohteliaisuuteen, ja samalla myös erimielisyyden suoran näkyvyyden peittämiseen, liittyy 'kasvojen' säilyttäminen, etenkin toisten keskustelijoiden kasvojen säilyttäminen, vaikkakin kasvojen säilyttämisestä puhuttaessa voidaan tarkoittaa myös keskustelijan omia kasvoja. Erving Goffman (1967) loi 'kasvojen' käsitteen kuvaamaan keskustelijan eräänlaista positiivista arvoa, jota keskustelija joko vahvistaa ja ylläpitää tai jonka hän voi myös menettää muiden silmissä. Kasvojen menettämiseen liittyy nöyryytys ja häpeän tunne. Viestintätilanne, käsiteltävä asia ja osallistujien väliset valtasuhteet vaikuttavat siihen, kuinka tärkeäksi kasvojen säilyttäminen koetaan. Esimerkiksi statukseltaan ylempi henkilö ei tarvitse yhtä paljon kohteliaisuuteen liittyviä keinoja kuin statukseltaan alempi. Vuorovaikutustilanteen henkilöt voivat olla myös statukseltaan tasavertaiset. Yleensä ihmisten vuorovaikutuksessa kaikki pyrkivät siihen, että kaikkien kasvot säilyvät ja suojeltuvat. (Brown – Levinson 1987 [1978]: 61; Leiwo et al. 1992: 41–42; Nuolijärvi – Tiittula 2000: 281; ks. myös Goffman 1967.)

Brown ja Levinson (1987 [1978]) tekivät jaon positiiviseen ja negatiiviseen kohteliaisuuteen. Edellinen koskee keskustelijan positiivisten kasvojen säilyttämistä, joka ilmenee mm. hyväksynnän osoittamisena, erimielisyyden välttämisenä ja mielihyvän tuottamisena toiselle keskustelijalle, eli keskustelija pyrkii tekemään vuorovaikutuksen mahdollisimman miellyttäväksi kaikille osapuolille. Negatiivinen kohteliaisuus puolestaan on sitä, että keskustelija pitää toiseen osapuoleen etäisyyttä ja antaa hänen olla rauhassa omalla alueellaan. Tämä toteutuu käyttämällä epäsuoria ilmaisemistapoja ja puhumalla mahdollisimman epämääräisesti. Esimerkiksi passiivin ja kysymysten käyttö, personoinnin ja suoran puhuttelun välttäminen, itsensä mitätöiminen, toisen korottaminen, anteeksipyytely ja pahoittelu ovat tässä yhteydessä tavallisia keinoja. (Leiwo et al. 1992: 42; ks. myös Brown – Levinson 1987 [1978]: 101–211.)

Kohteliaisuus on eniten koetteilla kilpailutilanteissa, joten silloin keskustelijat näkevät sen osoittamisen eteen erityistä vaivaa. Esimerkiksi kääskeminen, kysyminen ja vaatiminen ovat kilpailutilanteita. Tällaisten asioiden käsittely vaatii erityisiä keinoja kohteliaisuuden ja kasvojen säilyttämisen onnistumiseksi ja jottei tilanteesta synny konfliktia. Tosin osapuolten asemat

vaikuttavat myös paljon kohteliaisuuden tarpeen määrään tällaisissa tilanteissa. Muunlaisten asioiden hoitaminen on yleensä vähemmän kasvoja uhkaavaa toimintaa, joten silloin kohteliaisuuden säilyttäminen ei vaadi yhtä suuria ponnisteluja. Sen sijaan konfliktitilanteessa kohteliaisuuden osoittaminen vähenee, ja sen erityinen osoittaminen voitaisiin katsoa tällaisessa tilanteessa suorastaan pilkkaavaksi. Konfliktitilanne on käsillä esimerkiksi silloin, kun uhataan tai syytetään toista. (Leiwo et al. 1992: 42.)

Oman tutkimukseni analysointi keskittyy enemmän negatiivisen kohteliaisuuden ilmenemiseen kuin positiivisen, jota sitäkin analyysi kuitenkin jonkin verran käsittelee, esimerkiksi vitsailun analysoinnin kohdalla (ks. luku 4.6.). Negatiivisen kohteliaisuuden yhteydessä luetellut erilaiset epäsuorat ilmaisukeinot esiintyvät keskeisinä ilmiöinä omankin – aineistooni perustuvan – analyysini jaottelussa, joskin omassa jaottelussani korostuneina ovat ne ilmiöt, jotka aineistostani nousevat keskeisiksi, joten analyysissäni ei ole huomioitu kaikkia Brownin ja Levinsonin (1987 [1978]) teorian eri ilmiöitä.

## 4. ERIMIELISYYDEN EPÄSUORAT ILMAISEMISKEINOT OHJELMASSA A-TALK

### 4.1. Yleistä analysoinnista

Tutkimuksen analysointi kohdistuu tarkastelemaan sitä, kuinka aineistossa ilmaistaan erimielisyyttä epäsuorasti. Tarkasteluun on otettu vain ohjelman keskustelijavieraiden puheenvuorot, ei toimittajien. Tämä johtuu siitä, että pyrkimykseni on kuvata keskusteluun varsinaisesti osallistuvien toimijoiden käyttäytymistä, johon yleensä liittyy pyrkimys kohteliaisuuteen sekä kasvojen säilyttämiseen sekä muutamia muita televisioesiintymiseen liittyviä ilmiöitä (joita on tarkemmin käsitelty luvuissa 1.3.2., 2.4. ja 3.1.). Sen sijaan toimittajilla on keskusteluohjelmassa erilaiset intressit, ja ne eivät ole tämän tutkimuksen kannalta mielenkiinnon pääosassa. Kuitenkin keskustelijoiden erimielisyys, jota epäsuorasti ilmaistaan, voi kohdistua niin muiden keskustelijoiden kuin toimittajienkin puheisiin. Tästä en ole tehnyt erottelua pelkästään vieraiden keskinäisiin erimielisyyksiin, vaan joissakin ottamissani esimerkeissä vieras ilmaisee erimielisyyttään toimittajan puheeseen.

Tutkimusaineistosta oli löydettävissä seuraavanlaisia epäsuoria keinoja erimielisyyden ilmaisemisessa: kyseenalaistaminen, diskurssipartikkeleiden käyttö, nesessiivi-ilmaus, monikon 1. persoonan käyttäminen, auktoriteetteihin viittaaminen, ironia ja vitsailu sekä anteeksipyyttäminen. Seuraavissa alaluvuissa käsitelen tarkemmin näitä kutakin erimielisyyden epäsuoraa ilmaisukeinoa aineistosta löytyneiden esimerkkien valossa. Analysoin keskusteluja tarkastelemalla sitä, kuinka keskustelijat käyttävät näitä keinoja tuodakseen erimielisyytensä nimenomaan epäsuorasti esiin eli kuinka nämä keinot palvelevat juuri epäsuoruutta.

Keskustelun litteroidut katkelmat on poimittu aineistosta niiden relevanttiuden mukaan tutkimuskohteen kannalta. Ne ovat siis irrallisia katkelmia, jotka eivät ole jatkoa toisilleen, eivätkä ne ole myöskään aikajärjestyksessä. Esimerkit on esitetty kunkin ilmiön, joka liittyy erimielisyyden epäsuoraan ilmaisemiseen, tarkastelun kannalta sopivassa yhteydessä. Lisäksi joissakin esimerkeissä on päällekkäisyyttä, koska samasta kohdasta on voinut löytyä analysoitavaa useisiin eri ilmiöihin liittyvästi. Keskustelijoista on käytetty litteraatioissa kirjainlyhenteitä heidän nimikirjaintensa mukaan. Lyhenteiden selitykset eli keskustelijoiden nimet on nähtävissä Liite 2:ssa.

Analysointi tapahtuu pääasiassa litteraatioiden avulla, mutta lisäksi olen käyttänyt tarkastelussa apuna ohjelman videointeja, etenkin ei-verbaalisen viestinnän osalta. Videon tarkastelussa on kuitenkin omat rajoituksensa ohjelman ohjauksen ja kuvankäytön takia: Yleensä kamera kohdistuu vain kulloiseenkin puhujaan pelkästään, eikä katsoja/tutkija tällöin näe muiden keskustelijoiden reaktioita ja käyttäytymistä. Lisäksi ohjelman ohjaus ei aina ehdi pysyä keskustelun tahdissa eli kuva ei siirry välttämättä ajoissa äänessä olevaan puhujaan, vaan katsojille saatetaan edelleen näyttää edellistä puhujaa, vaikka puheenvuoro olisi jo siirtynyt jollekin muulle keskustelijalle. Kuvaus tulee yleensä siis keskustelua hieman jäljessä. Tutkijan on täten tyydyttävä kommentoimaan videoilta vain sitä, mitä siitä on nähtävissä.

#### 4.2. Kyseenalaistaminen

Tutkimuksen aineistosta on löydettävissä useita kohtia, joissa keskustelija kyseenalaistaa jollakin tavalla toisen keskustelijan puheenvuoron tai osan puheenvuorosta. Tällainen kyseenalaistaminen voidaan nähdä epäsuorana keinona ilmaista olevansa eri mieltä kuin toinen. Sen sijaan, että keskustelija väittäisi suoraan vastaan ja kertoisi heti oman erimielisen mielipiteensä, hän kyseenalaistaakin toisen keskustelijan mielipiteen. Useissa tapauksissa käy myös niin, että keskustelija ensin kyseenalaistaa toisen keskustelijan väittämän ja vasta sen jälkeen sanoo oman eriävän mielipiteensä suhteellisen suoraan. Tämäkin on erimielisyyden lieventämistä, koska kyseenalaistaminen toimii siinä tapauksessa pohjustuksena, viivytyksenä ja niin sanottuna pehmeänä laskuna eriävän mielipiteen esittämiselle.

Aineistossani kyseenalaistamisen yhteydessä käytetään usein sananvalintoja, jotka mitätöivät jonkin mielipiteen tai käsityksen, jonka toinen keskustelija on sanonut. Esitettyä näkökantaa saatetaan nimittää *myytiksi*, *kliseeksi*, *harhaksi* tai *väärinkäsitykseksi*.

#### Esimerkki 1. (30.5.2001)

- 1 ST: ... sut todella on opittu tuntemaan, sinä ihmisenä joka, joka haluaa kaivaa sisäisen sankarin esiin,  
 2 jokaisesta ihmisestä ja panna hänet, pyrkimään kohti onnea ja, onnellista tilaa.  
 3 JS: niin täss+on suuri väärinkäsitys siitä et ensinnäkin mitä on sankaruus. viimeks, pari viikkoo sit lu-,  
 4 luin **suomen kuvalehdestä** että, ei tarvitse pyrkiä kohti sankaruutta. öö, kyl totuus on se et ihminen  
 5 pyrkii, jollakin taval laadullistaa elämäänsä ja, mun määritelmä on vaa ollu se et sankari on ihminen  
 6 joka uskaltaa kasvaa haasteidensa edessä. ei se liity, mihinkää ulkoisiin urotekoihin eikä,  
 7 menestykseen eikä mammonaan, enkä mä ihmisiä halua pakottaa mihinkää sellaseen mikä ei oo  
 8 heidän oma asiansa, öö, e-, ei mull+oo maailmankuvaa, jonka muiden pitäis omaksua, tää on, tää on

9 julkisuudessa syntyny harha. to-, tosiasiassa mä, kun kaikki maailmankuvat on yhtä mahdollisia, niin,  
10 miksi en hyväksyis myös sen toisen ihmisen maailmankuvaa, ei se ainakaa multa oo pois.

Toimittaja (ST) ei ole edes esittänyt JS:lle vielä mitään kysymystä, kun JS alkaa jo puhua. Todennäköisesti toimittaja oli aikonut esittää jonkin kysymyksen JS:lle pohjustaen sitä ensin tällä kuvailulla JS:stä sisäisen sankarin korostajana (rivit 1–2). JS ei kuitenkaan edes malta kuunnella toimittajaa tämän kauemmin, vaan puuttuu toimittajan puheeseen kesken kaiken, vaikkei tässä varsinaista keskeyttämistä tapahdukaan, koska JS aloittaa puheensa toimittajan pitämän puhetaun aikana. JS tarttuu heti puheenvuoronsa alussa toimittajan väitteeseen sisältyvään käsitykseen sankaruudesta ja kutsuu sitä "suureksi väärinkäsitykseksi" (rivi 3), mikä kuvaa voimakkaasti sitä, että JS:n mielestä toimittajan puheeseen sisältyy vääränlaisia uskomuksia myös siitä, kuinka JS tuota sankaruutta ihmisille työssään kouluttaa. JS olettaa toimittajan puheesta päätellen tietynlaisen käsityksen sankaruudesta, sillä toimittajahan ei suoranaisesti edes kerro käsitystään.

Kun JS sanoo *niin tässä on suuri väärinkäsitys siitä et ensinnäkin mitä on sankaruus*, hänen käyttämänsä sana *ensinnäkin* paljastaa, että JS:n mielestä (toimittajalla ja yleisesti) vallitsee useampiakin väärinkäsityksiä. Toinen JS:n väärinkäsityksenä pitämä asia ilmeneekin puheenvuoron jatkuttua: *enkä mä ihmisiä halua pakottaa mihinkää sellaseen...* (rivi 7) Nyt hän korjaa myös väärinkäsitystä hänen omaa toimintaansa koskien. Lisäksi hän vahvistaa tätä toimittajan ilmaiseman käsityksen kyseenalaistamista sanomalla: *tää on julkisuudessa syntyny harha* (rivit 8 ja 9). Kun hän nimittää sitä "harhaksi", hän samalla myös kertoo, mistä tämä *harha* on saanut alkunsa: se on "syntynyt julkisuudessa". Tällä hän mitä ilmeisimmin viittaa mediaan tällaisen "harhan" synnyttämisen syntipukkina.

Puheenvuorossa JS siis tarttuu erilaisiin kohtiin toimittajan puheenvuorosta ja kyseenalaistaa ne, sen sijaan että hän jatkaisi keskustelua siitä kohdasta, mihin toimittaja puheenvuorossaan jäi. JS haluaa viedä huomion siihen, että toimittajan puheenvuoron sisältämät väitteet eivät pidäkään paikkaansa. Hän ei siis hyväksy toimittajan puheita sellaisenaan. Eikä hän myöskään tyydy vain siihen, että toimittaja esittää kysymykset ja hän vastaa niihin, vaan hän katsoo oikeudekseen korjata toimittajan puheesta sen, minkä ei katso pitävän paikkaansa.

## Esimerkki 2. (31.1.2001)

1 OS: mutta, mutta tietysti jos me to-, sen, nimenomaan toisimme, viinit ruokakauppoihin niin kyllä me  
2 osataam määritellä viini, < sillä tavalla et jos se on, > [>] korkeintaan neljätoista prosenttia



- 3 käymistuote-.
- 4 (?) <mm.> [<] kyllä.
- 5 OS: -mutta, mut että viinikulttuurin tuhohan se tässä maassa olisi sen jälkeen meillä sais **pirkka**-viiniä
- 6 punasta valkosta ja **roseeta** ja siinä koko valikoima.
- 7 JL: niin ((naurahtaen)).
- 8 OS: <että-.> [>]
- 9 OL: <tää om,> [<] tää om myöskin tämä klisee joka aina esitetään ikään kuin, halveksien suomalaista
- 10 kuluttajaa, eikä myöskään katsota, jokainen joka menee katsomaan kaupan hyllyjä, ja katsoo
- 11 esimerkiksi keksi-, keksivalikoimia, siellä on sata keksiä miten voisi kuvitella että, että viineissä, joita
- 12 **euroopasta** on tarjontaa, tuhansia erilaisia valikoimia ja merkkejä että miten viineissä olisi sitten vaan
- 13 yhtä kahta, merkkiä-?
- 14 OS: <no sen takia että-.> [>]
- 15 OL: <tää on, tää on niinku,> [<] tää on <niinku seh, se, se tosiasia joka pitäs, kumota.> [>]
- 16 OS: <- - - **alkon** myymälässä ov> [<] viissataa eri viinimerkkiä mutta tuota ei se m-, mahdu kauppaan.
- 17 JL: mm.
- 18 OS: ja, ja tuota kyllähän se on osotus siitä että, että erittäin yksipuolinen oluttarjonta meillä on, verrattuna
- 19 keski-eurooppalaiseen oluttarjontaan että eihäm meillä oo ku **laager**-olutta ja, <ja> [>] kaikki suurim
- 20 piirtein samallaatuisia.
- 21 JL: <mm.> [<]

Esimerkin 2 keskustelunkatkelman alussa OS perustelee sitä, miksi viinejä ei voisi tuoda ruokakauppoihin. Hän väittää, että se olisi maassamme "viinikulttuurin tuho" (rivi 5), koska viinien valikoima menisi hyvin vähäiseksi. "Viinikulttuurin tuho" kuulostaa hyvin voimakkaalta ilmaisulta. Lisäksi OS vielä maalaa ironisesti kauhukuvan Pirkka-merkkisestä viinistä (rivit 5–6) ja osoittaa näin, kuinka viineistä tehtäisiin jonkinlainen halpatuote ja viinin tähänastinen arvokkaan laatutuotteen leima häviäisi, jos sitä myytäisiin ruokakaupoissa. Nuolijärven ja Tiittulan mukaan (2000: 301) juuri tällä tavalla kuvaillen toisen keskustelijan ehdotuksen tai kannanoton mahdollisia seurauksia hyvin kriittiseen sävyyn arvioidaan toisen keskustelijan näkökulmaa. Tässä esimerkissä OS arvottaa OL:n kannan, että viiniä voitaisiin myydä ruokakaupoissa, huonoksi, epärealistiseksi sekä ajattelemattomaksi, koska OS:n mielestä se tuhoaisi viinikulttuurin. Samalla tällä kommentilla OS antaa myös sen kuvan, että OL ei ole osannut ajatella asiaa tarpeeksi pitkälle ja joka kantilta. Tämä ajatus on OS:n kommentissa kuitenkin vain implisiittisellä tasolla, eikä hän osoita missään kohdassa tätä puheenvuoroaan suoraan kenellekään (OL:lle), mikä myös on hyvin tavallista vastakkain asettautumisen pehmentämisessä (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 303). (Ks. luku 4.6.)

OL haluaa kuitenkin kyseenalaistaa OS:n maalaamat kauhukuvat. OL keskeyttää OS:n ja sanoo, että *tää om myöskin tämä klisee joka aina esitetään ikään kuin, halveksien suomalaista kuluttajaa* (rivit 9–10). OL pitää OS:n väittämää viinien valikoiman pienenemisestä vain "kliseenä". Sana 'klisee' tarkoittaa Nykysuomen sanakirjan mukaan (1992: 425) paljosta käytöstä kulunutta, sovinnasta tai tehonsa menettänyttä sanontaa tai kuvaustapaa. Tosin puhutussa kielessä tätä sanaa saatetaan käyttää hieman huolimattomasti tai väljemmässä merkityksessä. Joka tapauksessa tämän sanan käytöllä OL haluaa osoittaa täysin perättömiksi OS:n maalaamat uhkakuvat siitä, että viinejä

päivittäistavarakaupoissa myytäessä viinien valikoimat olisivat hyvin suppeat. 'Klisee'-sanankäyttö tässä yhteydessä antaa sen kuvan, että samaa uhkakuvaa on tuotu monesti aiemminkin tämän asian yhteydessä esiin, mutta se ei kuitenkaan OL:n mielestä ole ollenkaan todennäköinen, vaan aivan kuin tuulesta temmattu, perätön ja lennokka vastaväite, jolla ei olisi todellisuuden kanssa mitään yhteyttä. Tämän kuvan OL:n kommentista saa. Lisäksi OL perustelee kantaansa ottamalla vertailukohdaksi keksivalikoimat (rivit 10–11) ja vertaa, että jos keksejä on runsain valikoimin ruokakaupoissa, niin miksei myös viineistä voisi olla monipuoliset valikoimat (rivit 11–13).

OS kumoaa OL:n vastaväitteet vetoamalla tilanpuutteeseen eli siihen, että ruokakauppoihin ei mahtuisi runsaita valikoimia viineistä kuten alkoholinmyyntiin erikoistuneeseen Alkoon (rivi 16), vaikka keksit vielä mahtuvatkin. Hän ottaa esimerkiksi olutvalikoimat suomalaisissa ruokakaupoissa ja vertaa, kuinka Keski-Eurooppaan verrattuna Suomessa on hyvin vähäinen määrä erilaisia oluita. Hän pitää todennäköisenä, että samalla lailla kävisi viineillekin (rivit 18–20).

Toisen keskustelijan puheenvuoron kyseenalaistaminen tehdään hyvin usein myös kysymyksellä. Sen sijaan, että väitettäisiin vastaan suoralla väitelauseella, vastaan sanominen esitetäänkin epäilevän kysymyksen muodossa:

### Esimerkki 3. (30.5.2001)

- 1 MO: ... ihmisillä on todella mahdollisuus nyt lukea näitä kirjoja he osaavat lukea, ja ja ymmärtävät näitä  
2 tekstejä. e-, et se <on-> [>]  
3 MK: <a-, an-,> [<] anteeks nyt professori.  
4 MO: ((yskäisee))  
5 MK: siis osaa-, osaaks, osaaks nyt lukee?  
6 MO: <(- -)> [>]  
7 MK: <siis tää on,> [<] tää on nyt se ongelma. (- -)  
8 ((puhuvat yhtä aikaa))  
9 MO: (- -) sisäluku.  
10 MK: nii, sisäluku justii. mut luetaaks se niinku, temppun-, temppuna että niinku luetaa keittokirjaa ja  
11 aatellaa et nyt <pitäis tulla> [>] kylläiseksi?  
12 RE: <mm.> [<] se vaara on.  
13 MK: kun nää filokaliat ja nää ortodoksien vanha viisaukirjallisuus must se tähtäs et tää on jollain tavalla  
14 totta sun arjen käytön kanssa. et tää, tää on kai se (- -)  
15 JS: siis onko olemass yleisö joka lukee keittokirjaa, ja sanoo et täst reseptist mä tuln kylläseks? onko  
16 olemassa oikeesti, koska mä-, mua koko aika pelottaa se että, me asettaudumme nyt näin  
17 sanoessamme sen valtavan yleisön yläpuolelle, joka arkisessa aherruksessaan, hakee hetken, henkistä  
18 happea. ei me ihan näin toivottomia olla. <kyl me-,> [>] meill on kyky ajatella itse omaa elämää siinä  
19 omassa skaalassaan, itse asias toimivat mainiosti siellä.

Hakulinen ja Karlsson tekevät jaottelua kysymyslauseiden välillä niiden puhefunktion mukaan. Kysymykset voidaan täten jakaa viiteen eri ryhmään: aidot kysymykset, tarkistuskysymykset,

retoriset kysymykset, hämmästelykysymykset sekä kehotukset ja pyynnöt. Kolmessa jälkimmäisessä ryhmässä on kysymyksen perusfunktion eli kysymyksen esittämisen lisäksi myös toissijaisia merkityksiä, kuten esimerkiksi pyynnön tai käskyn esittäminen, epäilevän sävyn ilmaiseminen tai ihmettelyn osoittaminen. (Hakulinen – Karlsson 1988: 285–288.)

Esimerkissä 3 MK reagoi MO:n puheeseen pukemalla MO:n väitteen kysymyksen muotoon: *siis osaaks nyt lukee* (rivi 5). Periaatteessa tämän kysymyksen voisi luokitella aidoksi kysymykseksi, mutta kun tarkastelee kysymystä sitä vasten, mitä keskustelussa on juuri aiemmin sanottu (rivit 1–2), sillä on myös retorisen kysymyksen piirteitä: MK ei välttämättä odota kysymykseensä suoranaista vastausta toisilta keskustelijoilta, vaan haluaa kysymyksellään herättää muut keskustelijat ja ohjelman katsojat kyseenalaistamaan MO:n väitteen. Näitä voidaan pitää retoriseen kysymykseen viittaavina piirteinä (Hakulinen – Karlsson 1988: 286). Lisäksi kysymysmuodolla on tässä myös lausuman sanomaa ja erimielisyyttä lieventävä vaikutus: sama asia ilmaistuna suorana väitelauseena ("Ihmiset eivät osaa lukea.") erimielisyyttä ilmaisemassa kuulostaisi paljon jyrkemältä vastakkaisuuden osoittamiselta. Toisaalta taas kysymyksenä esitetty vastalause herättää muutkin kyseenalaistamaan edellisen keskustelijan puheenvuoron tehokkaammin kuin suora väitelause. Lisäksi kohdistan huomion lausuman alussa olevaan *siis*-partikkeliin. Sitä käytetään tässä diskurssipartikkelin tapaan. *Siis*-sanalla on tässä epäilevää ja kyseenalaistavaa sävyä korostava vaikutus.

Edelleen MK jatkaa MO:n väitteen kyseenalaistamista riveillä 10 ja 11: *mut luetaaks se niinku, temppun-, temppuna...*, mutta jonkin ajan kuluttua JS puolestaan kyseenalaistaa MK:n puheenvuoron: *siis onko olemass yleisö joka lukee keittokirjaa, ja sanoo et täst reseptist mä tuln kylläseks? onko olemassa oikeesti...* (rivit 15 ja 16). Jälleen kyseenalaistaminen aloitetaan *siis*-partikkelilla. Lisäksi JS:n tekemää kyseenalaistusta tehostaa kysymyksen toistaminen ja *oikeesti*-sana (rivi 16), joka saa MK:n väittämät kuulostamaan kuin keksityltä jutulta, ihan kuin MK haluaisi suorastaan hujjata muita väitteellään. Tai toinen tulkinta voisi olla, että JS haluaa tämän *oikeesti*-sanalla antaa MK:sta uskomuksineen hieman naiivin kuvan. 'Oikeesti'-sanalla vastakohtana voisi tässä tilanteessa olla 'leikisti'. JS:n lausuma antaa sen kuvan kuin MO:n väittäjä olisi vain naiivia kuvitelmaa tai epärealistista toiveajattelua.

## Esimerkki 4. (31.1.2001)

- 1 JL: niin tota, mul o-, mul on kaksi, pointtia mut ensinnäki, tuo jos, jos sinä jos, jos saan sinutella?  
 2 OL: <joo, mielellään.> [>]  
 3 JL: <tuota öö,> [<] jos sinä niinkun aivan, tosissaan ja tälläsessä (esi-), näinkin julkisessa tilanteessa-  
 4 OL: mm.  
 5 JL: -sanot että **alkon** kontrolli vuotaa kun seula ni, se on siis todella kova väite, ja mä näi-, nyt näin  
 6 tutkijana kysysin et onko, sinulla, niinku tutkimustietoa asiasta?  
 7 OL: no siitä ei-, ku sitä ei haluta oikeastaan <tutkia. vaan aina kun tehdään-> [>]  
 8 JL: <noo, antaa teille,> [<] teiän tutkia mut katsokaa kans et se on sit objektiivinen <tutkimus.> [>]  
 9 OS: <mm.> [<]  
 10 OL: <vaan aina kun tehdään-> [<] vaan aina kun tehdään tutkimuksia silloin käydään kioskeissa, silloin  
 11 käydään, päivittäistavara kaupassa huoltamoilla, <käydään ehkä ravintolassa mut aina **alko** jätetään->  
 12 [>]  
 13 OS: <mutta, mutta, s-, so-, so-, so-, sov-, sovitaanko, sovitaanko-. sovitaanko-> [<]  
 14 JL: <onkohan noin?> [<]  
 15 OL: **alko** jätetään tutkimusten ulkopuolelle, ja sanotaan että <se on ainoa pitävä.> [>]  
 16 OS: <sovitaanko että> [<] tehdään semmoinen tutkimus että käydään muutamassa hypermarketissa jos ne  
 17 narahtaa ni pannaan kiinni.  
 18 JL: <joo.> [>]  
 19 OS: <ja tuota,> [<] ja, ja, tai kokeillaan että lähetetään, <ni-, ni.> [>]  
 20 JL: <ja myös parissa **alkossa**.> [<]  
 21 OS: niin, lähetetään, v-, viistoista, viistoista, tai tai siis, muutama kymmentä viistoista vuotia, <yrittää  
 22 ostaa niinku> [>] viinaa **alkosta** tai keskiolutta **sitimarketista** ja katotaan kummat onnistuu.  
 23 JL: <mm.> [<] joo.  
 24 OS: no mä luulen, mä luulen että **sitimarketin** käy huonosti tässä <(- -)ssa> [>].  
 25 OL: <näitä> [<] tutkimuksihan tehdään kaiken aikaa <tuotevalvontakeskuksen> [>1] kanssa, <niinku>  
 26 [>2] kerroin meillä on, heidän kanssaan hyvä yhteistyö.  
 27 OS: <joo.> [<1] <<mut.> [<2] no mä, tiedän.

Esimerkin 4 keskustelunkatkelma on seurausta siitä, että JL saa toimittajan antamana puheenvuoron, jota hän on jo useasti epäonnistuen yrittänyt ottaa. Tämä ilmenee muun muassa kuvanauhalla näkyvistä käden viittauksista ja melkein aloitetuista puheenvuoroista, kun JL näyttää aikovan sanoa jotakin, mutta aina joku muu ehtii aloittaa puheenvuoronsa ennen sitä, ja JL luovuttaa joka kerta puheenvuoron aloittamisen. JL näyttää aina vain tuskastuneemmalta ja tuskastuneemmalta, kun ei pitkään aikaan saa yrityksistään huolimatta puheenvuoroa. Hän näyttää tuskastumisensa ilmeillään ja eleillään sekä huokaillen tahallisen äänekkäästi aina, kun joku muu keskustelija ehtii viedä puheenvuoron. Melko kiivaan ja nopeatempoisen keskustelun lomassa toimittaja antaa viimein JL:lle puheenvuoron, joka alkaa esimerkin 4 riviltä 1.

Kun JL aloittaa esimerkissä 4 olevan ensimmäisen puheenvuoronsa, hän ensinnäkin orientoi kuulijansa kertomalla, että hänellä "on kaksi pointtia", joten muutkin tietävät odottaa hänen puheenvuoroltaan kahta eri asiaa. Lisäksi tällä tavalla JL kenties haluaa varmistaa sen, että häneltä ei viedä puheenvuoroa kesken pois, vaan hän saa rauhassa kertoa molemmat asiansa. JL kohdistaa puheensa etupäässä OL:lle. Aloittaessaan OL:n puhuttelun, JL käyttää sinä-muotoa, mutta

keskeyttää asiansa ja haluaa kesken kaiken tarkistaa OL:ltä, voiko hän käyttää sinuttelumuotoa (rivi 1). Puhuttelutavan valitsemisella määritellään keskustelijoiden välisiä suhteita; sinuttelu on tuttavallisempi tapa puhutella toista, kun taas teitittelyllä osoitetaan etäisyyttä keskustelijoiden välillä (ks. Nuolijärvi – Tiittula 2001). Tässä esimerkin tapauksessa keskustelijat tekevät ääneen sopimuksen keskinäisestä puhuttelutavastaan. Saatuaan luvan sinutteluun, JL jatkaa asiaansa.

JL sanoo melko kiihkeällä äänensävyllä OL:lle: *-sanot että **alkon** kontrolli vuotaa kun seula ni, se on siis todella kova väite* (rivi 5). Hän sanoo etenkin kolme viimeistä sanaa hyvin painokkaasti. Sanoessaan *se on siis todella kova väite* JL antaa olettaa, että hän tuntee suurta epäilyä OL:n väitettä kohtaan, eikä voi uskoa siihen sellaisenaan, ainakaan ilman perusteita, mikä ilmenee myös seuraavaksi JL:n halukkuudesta saada tutkimustietoa asiasta (rivit 5–6, 8–9). JL näyttää haluavan siis sanoa, ettei noin kovia väitteitä saa mennä sanomaan ilman perusteluja ja todisteita. (Tätä kohtaa on käsitelty myös luvussa 4.5. auktoriteetteihin viittaamisen yhteydessä.)

OL väittää (rivit 10–12), että alkoholin myynnin ikäkontrollin luotettavuutta on tutkittu ainoastaan kioskien, päivittäistavarakauppojen ja huoltamoiden, mutta ei Alkon, osalta. JL puolestaan esittää tähän epäilevän kysymyslauseensa *onkohan noin?* (rivi 14) jo ennen kuin OL on saanut puheenvuoroansa loppuun. Samoin myös OS puhuu samaan aikaan (rivi 13). JL:n kysymyksen keskustelukontekstin huomioon ottaen kysymys voidaan Hakulisen ja Karlssonin (1988: 288) kysymysjaottelun mukaan määritellä toissijaiseksi kysymykseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kysymyksellä on muitakin funktioita kuin kysymyksen perusfunktio eli kysymyksen esittäminen. JL:n kysymyksellä voidaan katsoa olevan epäilemisen tai kyseenalaistamisen funktio. Erityisesti kysymyksessä oleva *-han*-liitepartikkeli tukee vaikutelmaa epäilevyydestä. Hakulisen ja Karlssonin mukaan on yleistä, että toissijaiseen kysymykseen liitetään *-han*-liitepartikkeli ja sen keinoin joko lievennetään kysymystä tai ilmaistaan epäilevää sävyä.

OL vastaa JL:n epäilevään kysymykseen toistamalla vielä uudestaan väitteensä ja yrittää siten vakuuttaa sen olevan totta. Tämän jälkeen OS tekee asiaan ratkaisuehdotuksen esittämällä, että asiasta voitaisiin tehdä tutkimus, jossa myös Alkon kontrolli testattaisiin (rivit 16–17). OS selostaa, kuinka tutkimus tehtäisiin, ja lopulta hän kertoo myös oman arvelunsa kehrittelemänsä testin tuloksesta. Kuvanauhalta näkyy, että OS:n sanoessa *no mä luulen, mä luulen että **sitimarketin** käy huonosti tässä...* (rivi 24), JL:ää alkaa hymyilyttää suuresti. Tämä hymyily voi johtua OS:n hauskaasta tavasta ilmaista asia tai siitä, että JL on samaa mieltä OS:n kanssa (JL on jo aiemmin keskustelussa osoittanut olevansa sitä mieltä, että viiniä ei pitäisi myydä päivittäistavarakaupoissa),

jolloin hän myös kokee tyytyväisyyttä siitä, että OL tuki puheenvuorollaan samalla hänenkin kantaansa. Tai JL:n hymyily voi johtua näistä molemmista syistä.

Kyseenalaistaminen on siis hienovaraisempi tapa ilmaista olevansa eri mieltä toisen kanssa kuin suoraan vastaan väittäminen. Samalla se on myös tehokkaampi tapa, koska kyseenalaistaminen saa sekä toiset keskustelijat että television katsojat miettimään, ovatko toisen keskustelijan väittämät välttämättä oikeita. Kyseenalaistaminen tapahtuu usein keskeyttämällä toinen keskustelija, koska kyseenalaistaja huomaa toisen puheessa jonkin kohdan, joka pitää hänen mielestään välittömästi korjata. Aineistossani kyseenalaistaminen on toimii kuitenkin epäsuorana erimielisyyden ilmaisemisenä: sen avulla usein viivytetään ja lievennetään erimielisyyttä ja joskus myös kiinnitetään huomio johonkin sellaiseen seikkaan, jota kyseenalaistaja itse haluaa korostaa, vaikkei se edes välttämättä ole keskustelun varsinaisena aiheena.

#### 4.3. Diskurssipartikkelit

Jotta keskustelijan vastakkaisuus toisen keskustelijan mielipiteen kanssa ei vaikuttaisi liian suoralta tai epäkohteliaalta, on varsin yleistä, että keskustelijat käyttävät erilaisia lieventämistä tai epävarmuutta osoittavia keinoja puheenvuoroissaan, etenkin erimielisyyttä ilmaisevissa puheenvuoroissa. Tällaista keinoa edustavat diskurssipartikkelit (t. dialogipartikkelit), jotka ovat hyvin yleisiä puhutussa kielessä. Aineistostani on huomattavissa, että erityisesti erimielisyyden ilmaisemisen yhteydessä niitä esiintyy paljon, varsinkin silloin, jos erimielisyys halutaan ilmaista epäsuorasti ja lievennellen. Diskurssipartikkelit toimivat aineistoni erimielisyyden epäsuorissa ilmaisukohdissa yhtenä keinona pehmentää erimielisyyden tuntua. Tässä tehtävässään niillä on vielä jakautuneisuutta keskenään sen mukaan, millä tavalla ne ovat erimielisyyttä lieventämässä. Esimerkiksi vuoronalkuisilla diskurssipartikkeleilla on hieman erilainen tarkoituksensa kuin puheenvuoron keskellä olevilla. Tai osalla diskurssipartikkeleista halutaan vähätellä ja pienentää jotakin asiaa tai ilmaista, ettei kyseinen asia ole varma, kun taas joitakin diskurssipartikkeleita käytetään liioittelemaan asioita.

Keskusteluissa yleensäkin puheenvuorojen alut ovat hyvin keskeisiä paikkoja, sillä niistä kuulijat voivat päätellä aika paljon sitä, millainen puheenvuoro on tulossa. On erittäin yleistä, että vuoro alkaa diskurssipartikkelilla, joista tavallisia ovat siinä yhteydessä esimerkiksi *joo*, *tuota* tai *mutta*. Ne saattavat vaikuttaa vain ylimääräiseltä ja varsinaista informaatiota sisältämättömältä täyhteeltä

puheessa, mutta nekin jo ohjaavat puheenvuoron jatkoa ja tulkintaa. Yleensä tärkein asia, mitä niistä voi vuoronalkuisina päätellä, on puhujan suhtautuminen aiempaan, toisen keskustelijan, puheenvuoroon: hyväksyykö hän sen vai ei. (Sorjonen 1989: 129–130.)

Usein aineistossani vastakkaisuutta ilmentävä puheenvuoro alkaa diskurssipartikkelilla. Vaikka diskurssipartikkelit ovat tavallisia kaikenlaisten puheenvuorojen alussa, erimielisyyden ilmaisemisessa niihin liittyy vielä omia tarkoituksiaan ilmaisun epäsuoruuden kannalta.

#### Esimerkki 5. (31.1.2001)

1           ST:   mutta tarkoittetko äsken että vastustat, keskioluen, laimentamista, et pidä sitä, öö, <hyvänä  
2                   toimenpiteenä?> [>]  
3           OS:   <((huokaisee))> [<] no, mm, minusta se on. ((huokaisee)) nähtävä. ((huokaisee)) vähän nurjamielinen  
4                   toimenpide...

Toimittajan puheenvuoro alkaa juuri tyypillisellä vuoronalkuisella *mutta*-partikkelilla. Kuitenkin erimielisyyttä tutkittaessa kiinnitän nyt huomion varsinaisesti OS:n puheenvuoroon. Se alkaa ensin huokaisulla (rivi 3), ja ensimmäinen sana on diskurssipartikkelina erittäin yleinen *no*, joka sijaitsee yleensä lausuman alussa (Raevaara 1989: 147) kuten tässäkin. Tutkimusaineistossani kauttaaltaan – etenkin erimieliset – puheenvuorot alkavat hyvin usein tällä *no*-partikkelilla. Raevaaran mukaan tätä erityisesti vapaassa keskustelussa tyypillistä "partikkelia on pidetty jonkinlaisen siirtymän merkinä", myös puheenvuoron keskellä, esimerkiksi imitoidun katkelman alussa. Sen lausuminen puheenvuoron alussa osoittaa myös sitä, että keskustelija aikoo sanoa jotakin, eli tällä tavoin hän varaa itselleen puheenvuoron. (Raevaara 1989: 147–148.)

Esimerkissä 5 OS:n huokaisutkin ovat merkittäviä. Keskustelunanalyysissä on oleellista ottaa huomioon sanojen lisäksi puheen prosodiset piirteet, kuten tässä huokaisut. OS huokaisee raskaasti puheenvuoronsa alkupuolella yhteensä kolme kertaa, ja nämä huokaisut tuovat taukoja sanojen välille, mikä voi myös olla pehmentämisen keinona, koska tällä tavoin OS pystyy viivästyttämään oman mielipiteensä ilmaisemista. Lisäksi OS vielä puhuu hyvin hitaasti ja harvakseltaan koko puheenvuoronsa. Hän viivyyttää jokaisen sanansa tuloa. Toisaalta huokaisuihin käytetty aika antaa OS:lle lisää aikaa miettiä seuraavia sanojaan. Siihen, että aineistossani erimieliset puheenvuorot alkavat erittäin usein vuoronalkuisilla diskurssipartikkeleilla, voi olla syynä juuri tämä oman mielipiteensä ilmaisemisen viivästyttäminen. Samalla puhuja antaa tällöin toisille keskustelijoille aikaa varautua erimielisyyteen, sillä samanmielisten mielipiteiden ilmaiseminen ei tarvitse tällaista

viivästystä, joten jo viivyttelystä muut voivat päätellä äänessä olevan keskustelijan erimielisyyden. Viivästäminen toimii siis ikään kuin pehmeänä laskuna erimielisyyden kohtaamiseen. Jos keskustelija "töksäyttää" vastakkaisen kantansa heti, sitä voidaan nähdä epäkohteliaisuutena. Vaikka tässä esimerkissä 5 toimittaja varta vasten kysyy OS:n mielipidettä asiaan, OS käyttää kuitenkin diskurssipartikkeleita ja huokaisuja sekä niiden aiheuttamia taukoja puheeseensa "pehmentävänä puskurina" oman mielipiteensä jyrkkyydelle.

Erimielisyyden voimakkuutta vähennetään myös erilaisilla likimääräistiminä käytetyillä diskurssipartikkeleilla, jotka ilmaisevat esimerkiksi jonkin asian vähättelyä tai epävarmaa olemassaoloa (ks. Suojala 1989: 118). Samalla ne vähentävät epäkohteliaisuuden tuntua. Jyrkästi erimielisesti sanottu mielipide vaikuttaa epäkohteliaalta, vaikka usein sanotaankin, että "vain asiat riitelevät, eivät ihmiset". Silti jyrkät mielipiteen erimieliset ilmaisut koetaan epäkohteliaiksi ja toisen kasvoja uhkaaviksi. Siksi erilaiset lieventämistä ja pehmentämistä aiheuttavat diskurssipartikkelit ovat usein käytettyjä poistamaan tätä ongelmaa. Esimerkissä 5 OS sanoo *vähän nurjamielinen toimenpide* (rivit 3 ja 4), kun toimittaja (ST) kysyy OS:n mielipidettä oluen laimentamiseen, jonka keskustelija PR on aikaisemmin keskustelussa esittänyt omana ehdotuksenaan alkoholiongelman ratkaisemiseen. OS käyttää tässä kommentissaan 'vähän'-sanaa pehmentämässä sanomaansa vielä huokaisujen ja *no*-partikkelin lisäksi. Jos hän sanoisi pelkästään: "nurjamielinen toimenpide", se kuulostaisi paljon voimakkaammalta ilman lieventävää 'vähän'-sanaa ja olisi myös epäkohteliaampaa PR:ää kohtaan, koska hän antoi aiemmin keskustelussa tällaisen laimentamishdotuksen. Myös 'ehkä'- ja 'aika'-partikkeleita käytetään aineistossani erimielisyyden ilmaisemiseen liittyen saman tyyppisesti kuin tässä esimerkissä käytetään 'vähän'-sanaa.

Lisäksi aineistossani on käytetty myös muunlaisia likimääräistäviä diskurssipartikkeleita erimielisyyden ilmaisemisessa:

#### Esimerkki 6. (30.5.2001)

- 1       RU: kertokaa se että m-, että mikä, millä perusteella te ajattelette niin, mitkä ne on ne, syyt että te ootte  
2       lähteny aatteele et ihmisiä voi, <ihmiset> [>] voi opiskella.  
3       RE: <voi opettaa,> [<] niin joo ja-  
4       RU: voi opettaa.  
5       RE: mä sanosin pikemminkin näin että, että tuota kaikkien tämmösten, öö, luennoitsijoiden, ihmisten öö  
6       hurmaajien tehtävänä on enemmänkin pysäyttää ihmisiä, eikä opettaa ihmisiä. koska, mä en myös  
7       usko siihen semmoseen opettamiseen...



Keskustelija RE aloittaa erimielisen puheenvuoronsa: *mä sanosin pikemminkin näin...* (rivi 5) eli hän käyttää sanomisensa lievennyksenä sekä konditionaalia että 'pikemminkin'-sanaa diskurssipartikkelina. Tämä saa hänen sanomisensa kuulostamaan enemmänkin tarkennukselta kuin erimieliseltä argumentilta, vaikkakin hän näyttää tästä huolimatta olevan toimittajan (RU) kanssa onnellisuuden opettamisesta eri mieltä, mikä käy ilmi myös hänen aiemmista ja myöhemmistä puheenvuoroistaan ohjelman aikana. Samassa RE:n puheenvuorossa esiintyy hieman myöhemmin (rivillä 6) myös samantapainen partikkeli 'enemmänkin'. Myös sillä RE pehmentää sanomistaan.

Lisäksi esimerkissä 6 RE:n jälkimmäisessä puheenvuorossa on diskurssipartikkelit *tämmöinen* (rivi 5) ja *semmoinen* (rivi 7), jotka ovat pronominaaleja, jotka myös toimivat tyyppillisesti puheen likimääräistiminä (Suojala 1989: 119). Ne ovat syntaktiselta asemaltaan tässä attributteina, eli *tämmöinen* määrittää tässä RE:n puheessa luennoitsijoita ja *semmoinen* opettamista. Näitä partikkeleita ei tässä käytetä niiden alkuperäisen merkityksensä mukaisesti ilmaisemaan merkitystä 'tämänlainen' tai 'senlainen' eli kertomaan minkälainen jokin asia on. Palanderin mukaan (1996: 225) murrealueella on vaikutusta siihen, käytetäänkö näistä partikkeleista ensimmäisen sarjan (*semmoinen, tämmöinen, tuommoinen*) vaiko toisen sarjan (*sellainen, tällainen, tuollainen*) pronominaaleja, ja tässä RE käyttää niitä ensimmäisen sarjan mukaisesti. Sinänsä nämä partikkelit vaikuttavat tässä turhilta (varsinkin, kun niitä ei käytetä niiden alkuperäisessä tarkoituksessa), sillä ilman niitäkin saman asian voisi ilmaista aivan ymmärrettävästi. Kuitenkin näillä 'tämmöinen'- ja 'semmoinen'-pronominaaleilla on tässä pehmentävä vaikutuksensa. Niiden käytön voidaan katsoa jopa kuvastavan oman mielipiteen vähättelyä sekä epävarmuutta ilmaista se.

Diskurssipartikkeleilla voidaan siis vähätellä, mutta toisaalta puheessa saatetaan käyttää myös liioittelevia diskurssipartikkeleita. Tosin ne ovat aineistossani huomattavasti harvinaisempia kuin vähättelevät. Liioittelevaa diskurssipartikkelia ei ole aineistossani käytetty kuin yhden kerran erimielisyyden ilmaisemisen yhteydessä, kun taas vähättelevässä merkityksessä olevia diskurssipartikkeleita löytyy yhteensä 21 kappaletta. Seuraavassa on aineistostani se keskustelunkatkelma, jossa OS käyttää liioittelevaa diskurssipartikkelia:

Esimerkki 7. (31.1.2001)

- 1 OS: ...tämä kysymys siitä että me itse asiassa siirtäisimme keskioleen takas, alkoholiliikkeisi sitähan tämä  
2 tarkoittaa että saah, (- -) pilsneriä vahvempaa enää sitten, myydä. en ole siitä itse kauheen,  
3 innostunut...

Liioitteleva diskurssipartikkeli on tässä sana *kauheen*, kun OS sanoo: *en ole siitä kauheen innostunut...* (rivit 2–3). Tämä *kauheen*-adverbiaali määrittää tässä *innostunut*-sanaa, kuinka innostunut OS on esitetystä ajatuksesta siirtää keskiolut takaisin alkoholiliikkeisiin.

Vaikka diskurssipartikkelit ja erilaiset prosodiset piirteet saattavat vaikuttaa pintapuolisesti tarkasteltuna merkityksettömiltä sivuseikoilta, niillä voi olla keskustelunanalyysin kannalta juuri oleellinen merkitys. Keskustelunanalyysillä halutaan nimenomaan nostaa esiin pieniäkin yksityiskohtia, jotka voivat vaikuttaa keskustelussa paljonkin. Esimerkiksi keskustelijoiden pyrkinessä erimielisyyden ilmaisemisen epäsuoruuteen ne ovat yksi käytetyimmistä keinoista. Erimielisyyttä ilmaisevissa puheenvuoroissa esiintyy aineistossani muitakin tavallisia diskurssipartikkeleita (esimerkiksi *kyllä*, *niinku*, *tuota*), joita en tässä ole sen tarkemmin käsitellyt, koska esiintymisestään huolimatta niiden käytöllä ei ole suoranaista yhteyttä erimielisyyden ilmaisemisen epäsuoruuteen, vaan ne esiintyvät kuten muulloinkin puhekieleessä yleisesti on tapana.

#### 4.4. Nesessiivi-ilmaisut

Mielipiteen ilmaisemisessa käytetään välillä apuna nesessiivi-ilmaisuja, joilla ilmaistaan jonkin asian välttämättömyyttä. Nesessiivisessä lauseessa on yleensä nesessiiviverbi ('täytyä', 'pitää') tai ilmaistaan, että on 'pakko' tai 'määrä' tehdä jotakin. Nesessiivilauseet katsotaan marginaalisiksi lauseiksi, ja niillä on omat ominaispiirteensä, jotka poikkeavat peruslausetyyppien ominaisuuksista: nesessiivilauseilla on genetiivisubjekti, yksipersonainen verbi ja päätteetön akkusatiiviobjekti. (Hakulinen – Karlsson 1988: 100, ks. myös Hakulinen – Sorjonen 1989: 73–97.)

Nesessiivi-ilmaisut ovat hyvin voimakkaita ilmaisuja, mutta toisaalta niiden käyttämisen avulla puhuja voi ilmaista omaa erimielisyyttään epäsuoremmin ja lieventää omaa vastakkaisuuttaan mielipiteen suhteen. 'Pakolla' tai 'täytymisellä' asia voidaan saada kuulostamaan siltä, että ikään kuin puhuja olisi hieman pahoillaan, että asiat ovat niin kuin hän sanoo ja ikään kuin olosuhteet ovat ne, jotka *pakottavat* hänet ajattelemaan niin kuin hän ajattelee. Seuraavassa on aineistostani hyvä esimerkkitapaus tällaisesta:

#### Esimerkki 8. (31.1.2001)

1 OL: <niin tietysti.> [<] niin tietysti tälläsen, tälläsen, tietoiskun jälkeen on, on tietysti hankala lähteä  
2 sanomaan että, että alkoholi, saatavuutta pitää lisätä mutta, näin vaan on pakko sanoa koska, koska me

- 3 niinku nähdään, nähdään se niin että, että sitä kautta, lopulta opetettaisiin suomalaisille, tai  
 4 suomalaiset saisivat, saisivat, tai ja pääsisivät tähän vastuulliseen vapauteen ja, ja ja myöskin,  
 5 myöskin n-, näemme niin että, että **alkom** monopolilla ei ole enää sitä, kansanterveydellistä  
 6 vaikutusta, mitä, mitä sillä haluttiin **eeuu**-jäsenyyden (EU-jäsenyyden), yhteydessä neuvottelulla  
 7 saada elikkä, rajat, ovat avautuneet sekä **venäjältä** että **virosta** ja, ja, olemme siinä tilanteessa että  
 8 tilastoinnit on, alkoholin, tuonti jaa, ja kulutus lisääntyy kaiken aikaa ja, ja tekee tavallaan tämä  
 9 monopolin mahdottomaks, pitäs antaa ihmisille niinkui he haluavat, menetellä, ant-, antaa heille se  
 10 vapaus ja, antaa heille se vastuu, niin kun he haluavat ostaa, nyt viinit, vähittäiskaupasta, mut sen  
 11 sijaan tässä vaiheessa vielä he eivät halua ostaa sieltä, sieltä väkeviä juomia.
- 12 ST: no, eiks nää jäljet pelota yhtään?
- 13 OL: pelottaa, tottakai, mutta aina on, on niin että, että alkoholista on ollut haittoja jaa, its asiassa nyt sitte  
 14 tietysti, pitäski, pitäski nää voimat jotka, öö, ja ne voimavarat jotka nyt käytetään alkoholim  
 15 monopolin puolustamiseen, ne pitäisi nyt sitten, sitten, satsata uuden alkoholipolitiikan, ja näiden,  
 16 niinku ministeri sanoi, mikä on se yhteiskunnassa se, se ongelma, ja mikä on se syy että minkä, minkä  
 17 vuoksi, minkä vuoksi nämä alkoholihaitat ovat niin suuret, se-, siellä on se, siellä on ne  
 18 kysymysmerkit.

OL aloittaa puheenvuoronsa selittelemällä, kuinka "hankalaa on lähteä sanomaan" (rivit 1–2) aivan vastakkaista mielipidettä kuin aiemmin ohjelmassa on erilaisten tietoisukujen ja aiempien puheenvuorojen kautta tullut. Tämä lausahdus on pohjustusta sille, että hän on aivan eri mieltä kuin muut keskustelijat suomalaisesta alkoholipolitiikasta, eli hän myös ennakoii muiden kielteistä asennetta hänen omaan näkökantansa nähden. Pohjustuksen huipentumana hän käyttää nesessiivisyyttä: *mutta, näin vaan on pakko sanoa* (rivi 2), mikä tekee sellaisen vaikutelman kuin hän olisi pahoillaan asioiden tolasta tai siitä, että asioille pitäisi tehdä niin kuin hän itse sanoo. Vasta tämän jälkeen OL alkaa kertoa varsinaista mielipidettään. Vaikkakin hän tämän jälkeen kertoo vastakkaisesta mielipiteestään melko suoraan, hän kuitenkin pakon ilmaisulla auttoi muita orientoitumaan mielipiteensä vastakkaisuuteen, eikä esittänyt mielipidettään heti alkuun.

Lisäksi on kiinnitettävä huomiota tärkeään sanaan *mutta* rivin 2 lausumassa (*mutta, näin vaan on pakko sanoa*). *Mutta*-sana on oleellinen käännekohta OL:n puheenvuorossa: sitä ennen hänen puheenvuoronsa alku on ollut hyvin sovittelevan tyylistä, vaikkakin hän jo lyhyesti esittää oman mielipiteensä (*että alkoholi, saatavuutta pitää lisätä* [rivi 2]), ja vasta *mutta*-sanon jälkeen hänen puheenvuoronsa vastakkaisuuden aste syvenee ja hän alkaa kertoa vastakkaisesta mielipiteestään tarkemmin ja jyrkemmin. Keskustelussa, jossa henkilöillä on eriäviä mielipiteitä, hyvin yleisesti toistuu tällainen *kyllä–mutta*-strategian käyttäminen. Se on todettavissa myös aineistoni keskusteluista. Tämä strategia tarkoittaa sitä, että keskustelija vastaa ensin toisen puheenvuoroon oman puheenvuoronsa alussa myöntelevästi. Hän voi esimerkiksi nostaa jonkin yksityiskohdan tai muun erinäisen asian toisen keskustelijan puheenvuorosta ja myöntää sen olevan totta tai myöntää olevansa siinä asiassa samaa mieltä. Tämän myöntelyosan jälkeen keskustelija käyttää *mutta*-sanaa, ja sen jälkeen yleensä seuraa vastakkaisen kannan paljastaminen. *Mutta* on myöntelyn ja vastakkaisuuden eräänlaisena sitojana näiden kahden osapuolen välissä. Tämän sanan tulo myös

paljastaa muille, että nyt on myöntelyn jälkeen tulossa jotakin, jossa puhuja asettuu vastakkaiseen asemaan. Tällaisen strategian käytöllä puhuja viivyttää vastakkaisuuden ilmaisemista, mikä pehmentää vastakkaisuuden esiin tulemisen jyrkkyyttä. Myöntely antaa ns. pehmeän laskun vastakkaisuuden ilmaisuun. (Ks. Nuolijärvi – Tiittula 2000: 299–300.)

OL:n toinen puheenvuoro esimerkissä 8 (rivit 13–18) rakentuu myös orientoinnille ja erimielisyyden vähittäiselle lisäämiselle. Ensin OL vastaa toimittajan kysymykseen myönteisellä väitelauseella: *pelottaa, tottakai*. Myönteisyyttä korostaa voimakas sana 'tottakai'. Tämän jälkeen tulee merkittävä sana *mutta*, joka osoittaa jo sitä, ettei hän kuitenkaan aivan samanmielinen kaikesta olekaan. Taas *mutta*-sana antaa merkittävän käännekohdan OL:n puheenvuorolle. Tämän sanan jälkeen hän viittaa jo siihen, kuinka "aina on ollut alkoholista haittoja", millä hän ensinnäkin lieventää oman kantansa mukaisen alkoholin päivittäistavarakauppoihin vapauttamisen kuulostamista vaaralliselta tai yhteiskuntaa uhkaavalta, mutta lisäksi samalla hän myös etenee tällä lausumallaan jo hieman erimielisempään suuntaan toimittajan (ja muiden keskustelijoidenkin) kantaan nähden. Seuraavaksi erimielisyys vielä vain syvenee, kun hän lopulta sanoo, että voimavarat pitäisi suunnata uuden alkoholipolitiikan luomiseen (alkaa rivin 13 lopusta jatkuen riville 15). Näin hän on porrastetusti edennyt aina vain erimielisempään suuntaan aloittaen kuitenkin puheenvuoronsa myöntämisellä. OL:n puheenvuorossa voidaan siis nähdä erimielisyyden ilmaisemisen kannalta useita eri jaksoja: avausjaksossa hän myötäilee edellistä puhujaa, seuraavaksi hän etenee lievästi erimielisemmäksi ja lopuksi sanoo varsinaisen eriävän mielipiteensä. Tällainen eteneminen on huomattavasti epäsuorempaa kuin jos OL olisi heti toimittajan kysymyksen perään tokaissut alkoholipolitiikan muuttamishalunsa. OL:n asteittainen etenemistapa on huomattavasti sosiaalista yhteenkuuluvuutta rakentavampi kuin tämä jälkimmäinen, esittämäni suurempi vaihtoehto.

Usein keskustelijat muotoilevat mielipiteensä niin, että he kertovat mitä *pitää/täytyy* tehdä, eli he antavat oman ratkaisuehdotuksensa käsiteltävään asiaan. Koska nämä ilmaisut ovat voimakkaita, niitä lievennetään yleensä konditionaalilla. Esimerkissä 7 OL käyttää myös tätä keinoa: *pitäs antaa ihmisille niinkui he haluavat, menetellä...* (rivi 9), *its asiassa nyt sitte tietysti, pitäski, pitäski nää voimat...* (rivit 13 ja 14) ja *ne pitäis nyt sitten, sitten satsata...* (rivi 15). Kun mielipiteissä annetaan toimintaohjeita johonkin asiaan, ne ilmaistaan usein tämänkaltaisella nesessiiviverbien konditionaalimuotoisella käytöllä. Juuri pitää-verbille on tyyppillisempää konditionaalimuodon käyttö kuin täytyä-verbille, vaikka näitä yleensä käytetään hyvinkin toisilleen synonyymisina verbeinä, joista voi valita kumman tahansa (Hakulinen – Sorjonen 1989: 83). Näissä kaikissa OL:n

konditionaalisissa nesessiivi-ilmauksissa on pitää-verbi. Aineistossani käytetään erimielisyyden ilmaisemisen yhteydessä pitää-verbiä yhteensä 6 kertaa, ja niistä vain yksi on indikatiivissa, kaikki muut konditionaalissa. Täytyä-verbiä ei ole käytetty kuin 2 kertaa, ja ne molemmat ovat indikatiivissa.

Lisäksi huomionarvoista tässä on se, että nämä ilmaisut ovat yleensä passiivissa eli tällaista ilmausta ei käytetä kohdistumaan jotakin tiettyä henkilöä kohti, mikä voisi olla kasvoja uhkaavaa tai liian henkilökohtaiselle tasolle menevää. Tällöin puhuja ei siis sano suoraan, keneltä hän on vaatimassa tietynlaista toimintaa, mutta asiayhteydestä on yleensä pääteltävissä, kehen/mihin hän tällä lailla epäsuorasti viittaa. Esimerkiksi tässä kohdassa OL edellyttää ohjeidensa mukaista toimintaa suomalaiselta yhteiskunnalta ja päättäjiltä (joiden yksi edustaja vieläpä on tässä keskustelussa mukana).

Passiivin lisäksi aineistossani käytetään nesessiivistä ilmaisua myös kerran monikon 1. persoonan yhteydessä:

#### Esimerkki 9. (30.5.2001)

1 JS: ...tää mitä **riikka**, öö, alotti, voiko onnellisuutta opiskella nin tää on, <mä en tietenkään halua  
2 mitätöidä> [>1] sitä kysymystä mut silloin meiän täytyy kysyä voiko opiskella esims esimiestaitoja tai  
3 johtajuutta, voiko opiskella parisuhdetta, voiko esimks ihminen opiskella vaikka suhdetaan, joihinkin,  
4 addiktioihin, vaikkapa alkoholismiin, no vastaus on tottakai sitä voi tutkia sitähan tää elämä on et me,  
5 etsitään itseämme ja koitetaan olla uskollisia sille. mu-, mu-, mun mielestä et-, ett-, etteikö sitä vois,  
6 pohtia tai tutkia, <ni varmasti> [>2] voi.

Monikon 1. persoonan kanssa käytetty nesessiivinen ilmaus ei sekään uhkaa kenenkään kasvoja, koska puhuja asettuu *me*-sanana käytöllä myös itse osoittamaansa ryhmään. JS:n käyttäessä nesessiivistä ilmaisua *mut silloin meiän täytyy kysyä...* (rivi 2) on jälleen kyseessä toimintaohjeiden antaminen ja eriävän mielipiteen kertomisen pohjustus. Hän viittaa puheenvuoronsa alussa toimittaja Riikka Uosukaisen tekemään kysymykseen, voiko onnellisuutta opiskella, ja perustelee puheenvuoronsa lopussa (rivit 5 ja 6), että on eri mieltä kuin toimittaja.

Kun JS esittää erilaisia kysymyksiä joita hänen mukaansa *meiän täytyy kysyä*, niin tämän jälkeen hän myös itse vastaa omiin kysymyksiinsä: *no vastaus on tottakai sitä voi tutkia...* (rivi 4). Tässä hän lausuu erityisellä painotuksella sanan *tottakai*, mikä vahvistaa sitä vaikutelmaa, että JS on eri mieltä kuin toimittaja Riikka Uosukainen, jonka kysymykseen (voiko onnellisuutta opiskella) hän kommentoi.

## 4.5. Monikon 1. persoonan käyttö ja auktoriteetteihin viittaaminen

Keskusteluissa erimielisyyttä epäsuoristetaan joskus sellaisella keinolla, että puhuja esittää mielipiteensä käyttäen yksikön 1. persoonan sijasta monikon 1. persoonamuotoa. Tällöin hän ei viittaa ainoastaan itseensä mielipiteen kantajana, vaan suurempaan joukkoon, joka on samaa mieltä hänen kanssaan. Tai ainakin puhuja antaa sellaisen kuvan kuin hänen itsensä lisäksi mielipiteen takana olisi samanmielisenä jokin ryhmä, johon hän itsekin kuuluu. Lisäksi monikon 1. persoonan käyttö liittyy kiinteästi puhujan identiteettiin, juuri sen takia, kun hän viittaa sillä ryhmään, johon hän itse kuuluu tai tunnustautuu kuuluvansa. Hän siis määrittää itsensä osaksi kyseistä ryhmää ja ottaa identiteettinsä kannalta tällaisen roolin.

## Esimerkki 10. (31.1.2001)

1 OL: <niin tietysti.> [<] niin tietysti tälläsen, tälläsen, tietoisun jälkeen on, on tietysti hankala lähtee  
2 sanomaan että, että alkoholi, saatavuutta pitää lisätä mutta, näin vaan on pakko sanoa koska, koska me  
3 niinku nähdään, nähdään se niin että, että sitä kautta, lopulta opetettaisiin suomalaisille, tai  
4 suomalaiset saisivat, saisivat, tai ja pääsisivät tähän vastuulliseen vapauteen ja, ja ja myöskin,  
5 myöskin n-, näemme niin että, että **alkom** monopolilla ei ole enää sitä, kansanterveydellistä  
6 vaikutusta, mitä, mitä sillä haluttiin **eeuu**-jäsenyyden (EU-jäsenyyden), yhteydessä neuvottelulla  
7 saada elikkä, rajat, ovat avautuneet sekä **venäjältä** että **virosta** ja, ja, olemme siinä tilanteessa että  
8 tilastoinnit on, alkoholin, tuonti jaa, ja kulutus lisääntyy kaiken aikaa ja, ja tekee tavallaan tämä  
9 monopolin mahdolltomaks, pitäis antaa ihmisille niinkui he haluavat, menetellä, ant-, antaa heille se  
10 vapaus ja, antaa heille se vastuu, niin kun he haluavat ostaa, nyt viinit, vähittäiskaupasta, mut sen  
11 sijaan tässä vaiheessa vielä he eivät halua ostaa sieltä, sieltä väkeviä juomia.

OL ilmaisee puheenvuorossaan *me*-pronominin käytöllä sen, että hän toimii keskustelussa Päivittäistavarakauppa ry:tä edustamassa, eikä siis edusta ainoastaan itseään. Tätä osoittavat hänen lausahduksensa: *koska me niinku nähdään* (rivit 2 ja 3) ja *myöskin n-, näemme niin että* (rivit 4 ja 5). Lisäksi *me*-pronominilla on myös uskottavuuden lisäämisen vaikutus, sillä se kertoo siitä, että mielipiteen takana on useampiakin henkilöitä tai tahoja (tässä tapauksessa järjestö) kuin puhuja itse. Sen sijaan rivillä 7 hän viittaa monikon 1. persoonamuodon avulla (... *olemme siinä tilanteessa että...*) koko Suomen kansaan ja valtioon, mitä osoittaa hänen aiemmat puheensa EU-jäsenyydestä ja rajoista (rivit 6 ja 7). Tällä monikon 1. persoonamuodolla hän korostaa sitä, että olemme kuitenkin koko kansana ja valtiona "samassa veneessä" ja että olisi koko kansan etu, jos asiassa tehtäisiin niin kuin hän (tai Päivittäistavarakauppa ry.) kannattaa.

Lisäksi OL tekee pronominien käytöllä eroa kahden ryhmän välillä. Omasta järjestöstään hän puhuu *me*-pronominin avulla, mutta viittaa kuluttajiin *he*-pronominilla (rivit 9–11). Tämä *me*–*he*-jaottelu korostaa sekä OL:n identiteettiä ja erottumista Päivittäistavarakauppa ry:n edustajaksi että myös

sitä, kuinka Päivittäistavarakauppa ry. on oman etunsa lisäksi myös kuluttajiensa puolella ja haluaa ajaa heidänkin etuaan. Tässä kohden voi myös miettiä sitä, olisiko tämä samalla katsojien kosiskelua, sillä useat katsojista saattavat seurata keskustelua kuluttajan näkökulmasta. Tätä on kuitenkin vaikeaa mennä sanomaan varmaksi, koska puhujien motiiveista ei loppujen lopuksi voi tehdä varmoja päätelmiä, vaan ennemminkin arveluja. Mutta kuten luvussa 3.1. totesin, televisiokeskustelijalle on toisten keskustelukumppanien vakuuttamisen lisäksi vielä tärkeämpää saada katsoja puolelleen, joten tässä on yksi oletus OL:n motiiveista.

Tähän mennessä olen osoittanut, kuinka keskustelija voi monikon 1. persoonan käytön avulla tuoda ilmi, ettei ole yksin mielipiteensä kannalla. Samaa pyrkimystä palvelee myös auktoriteetteihin viittaaminen, minkä vuoksi käsittelen nämä kaksi ilmiötä samassa yhteydessä. Auktoriteetteihin viittaamista esiintyy aineistossani epäsuoraan erimielisyyteen liittyen 7 kertaa. Luvussa 2.1.2. kerroin, että keskustelunanalyysissä esittämismuotti (eli puhujan rooli) voidaan jakaa kolmeen osaan. Yksi osista on toimeksiantaja (principal), jonka ajatuksiin tai arvoihin puhe pohjautuu, ja juuri tällaisessa auktoriteetteihin viittaamisessa puheessa mainittu auktoriteetti on toimeksiantaja (Seppänen 1998a: 157–158). Kun keskusteluissa perustellaan omaa kantaa vetoamalla erilaisiin auktoriteetteihin, nämä auktoriteetit ovat yleensä tutkimuksia tai tutkijoita ja muita asiantuntijoita tai korkeissa viroissa olevia henkilöitä. Myös aineistossani viitataan näihin kaikkiin. Seuraavassa esimerkissä JL korostaa muiden auktoriteettien lisäksi myös omaa asiantuntijuuttaan:

#### Esimerkki 11. (31.1.2001)

- 1 AN: mut u-, uskotko että, öö, alkoholipolitiikalla voidaan vaikuttaa siihen miten, perheet voivat ja-?  
 2 JL: u-, uskon hyvin-, -ki, hyvinki vahvasti että tota, mä, sen lisäksi et mä oon sosiologi, mm ja niitä asioit  
 3 sen takii pohtinu mä oon siinä, v-, **viglionen**, vetämäs työryhmäs ja tota, siellä meillä on käyny monia  
 4 asiantuntijoita, puhumassa aiheesta et sitä kautta olem, perehtynyt siihen ja siellä on käyny myös  
 5 näitä, **alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen**, tutkijoita kuten esimess **jussi simpura**, puhumassa ja  
 6 ihan, ihan nimenomaan sis siitä että kun kokonaiskulutus lisääntyy niin haitat lisääntyy, jollon siis,  
 7 kokonaiskulutusta taas voidaan säädellä valtiollisilla toimenpiteillä kuten, hintapolitiikalla, ja  
 8 saatavuuspolitiikalla.

Puheenvuorossaan JL ottaa oman kantansa tueksi asiantuntijuudesta jopa viisi eri esimerkkiä, joiden perusteella hän haluaa osoittaa mielipiteensä uskottavuutta: hän itse on sosiologi (1) ja Viglionen vetämässä työryhmässä (2), jossa on käynyt monia asiantuntijoita (3) sekä Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkijoita (4), joista yhtenä esimerkkinä hän mainitsee vielä nimeltä Jussi Simpuran (5). Kaikki nämä tahot, joihin JL viittaa, ovat omalla tavallaan arvostettuja ja niihin viittaamisen tarkoituksena on antaa painoarvoa JL:n mielipiteelle. Näillä viittauksilla hän myös

osoittaa, että hänen kantansa ei ole äkkinäinen ja hatarille käsityksille perustuva, vaan se on perusteltu ja asiantunteva, koska hänellä on taustana ammatillinen asiantuntemus ja tutkimustyö.

Tutkimustietoa arvostetaan, ja se nähdään keskusteluissa todisteena ja perusteluna antamassa pohjaa mielipiteelle. Näin ollen yhteiskunnan tärkeistä asioista keskusteltaessa joskus sitä jopa kysytään ja vaaditaan, ennen kuin toisen mielipide voidaan hyväksyä:

#### Esimerkki 12. (31.1.2001)

- 1 JL: niin tota, mul o-, mul on kaksi, pointtia mut ensinnäki, tuo jos, jos sinä jos, jos saan sinutella?  
 2 OL: <joo, mielellään.> [>]  
 3 JL: <tuota öö,> [<] jos sinä niinkun aivan, tosissaan ja tälläsessä (esi-), näinkin julkisessa tilanteessa-  
 4 OL: mm.  
 5 JL: -sanot että **alkon** kontrolli vuotaa kun seula ni, se on siis todella kova väite, ja mä näi-, nyt näin  
 6 tutkijana kysysin et onko, sinulla, niinku tutkimustietoa asiasta?  
 7 OL: no siitä ei-, ku sitä ei haluta oikeastaan <tutkia. vaan aina kun tehdään-> [>]  
 8 JL: <noo, antaa teille,> [<] teiän tutkia mut katsokaa kans et se on sit objektiivinen <tutkimus.> [>]  
 9 OS: <mm.> [<]  
 10 OL: <vaan aina kun tehdään-> [<] vaan aina kun tehdään tutkimuksia silloin käydään kioskeissa, silloin  
 11 käydään, päivittäistavarakaupassa huoltamoilla, <käydään ehkä ravintolassa mut aina **alko** jätetään->  
 12 [>]  
 13 OS: <mutta, mutta, s-, so-, so-, so-, sov-, sovitaanko, sovitaanko-. sovitaanko-> [<]  
 14 JL: <onkohan noin?> [<]  
 15 OL: **alko** jätetään tutkimusten ulkopuolelle, ja sanotaan että <se on ainoa pitävä.> [>]  
 16 OS: <sovitaanko että> [<] tehdään semmoinen tutkimus että käydään muutamassa hypermarketissa jos ne  
 17 narahtaa ni pannaan kiinni.  
 18 JL: <joo.> [>]  
 19 OS: <ja tuota,> [<] ja, ja, tai kokeillaan että lähetetään, <ni-, ni.> [>]  
 20 JL: <ja myös parissa **alkossa**.> [<]  
 21 OS: niin, lähetetään, v-, viistoista, viistoista, tai tai siis, muutama kymmentä viistoista vuotia, <yrittää  
 22 ostaa niinku> [>] viinaa **alkosta** tai keskiolutta **sitimarketista** ja katotaan kummat onnistuu.  
 23 JL: <mm.> [<] joo.  
 24 OS: no mä luulen, mä luulen että **sitimarketin** käy huonosti tässä <(- -)ssa> [>].  
 25 OL: <näitä> [<] tutkimuksiahan tehdään kaiken aikaa <tuotevalvontakeskuksen> [>1] kanssa, <niinku>  
 26 [>2] kerroin meillä on, heidän kanssaan hyvä yhteistyö.  
 27 OS: <joo.> [<1] <<mut.> [<2] no mä, tiedän.

Aiemmin tarkastelin samaa keskustelunkatkelmaa kyseenalaistamisen yhteydessä (luku 4.2., esimerkki 4). Tässä kohden puolestaan tarkastelen kyseistä katkelmaa havainnollistaakseni, mitä auktoriteetteihin viittaaminen keskustelussa merkitsee. Esimerkki 12 ei sinänsä ole esimerkki erimielisyyden epäsuorasta ilmaisemisesta, mutta tästä katkelmasta on nähtävissä, kuinka auktoriteetteihin (tässä: tutkimuksiin) viittaaminen toimii keskustelussa todisteena mielipiteelle ja lisävakuutena keskustelijan uskottavuudelle. Tämän osoittaminen kautta tuon esille auktoriteetteihin viittaamisen merkityksiä ja funktioita keskustelussa.



Muiden orientoinnin sekä sinuttelusta sopimisen (rivi 1) jälkeen JL toistaa OL:n aiemmin keskustelussa esittämän väitteen *alkon kontrolli vuotaa kun seula* (rivi 5), minkä jälkeen JL määrittelee sen "todella kovaksi väitteeksi" ja haluaa tietää, onko väite pelkkä OL:n mielipide vai onko se virallisesti tutkittu asia. Voidaan siis olettaa, että tutkimuspohjaisena asiana tällä väitteellä olisi keskustelussa enemmän painoarvoa, uskottavuutta ja todenperäisyyttä, mutta pelkkänä OL:n mielipiteenä sillä ei olisi riittävää todistusohjaa ja kykyä vakuuttaa muut keskustelijat. Lisäksi JL:n painokkaan lausuman *se on siis todella kova väite* voidaan katsoa sisältävän implisiittisesti väittämän: noin kovaa väitettä ei saa antaa perustelematta, vaan sen väittäminen edellyttää perusteluja ja todisteita, tai muuten sitä ei ole kenenkään pakko uskoa. Toisaalta sen voi nähdä myös vähän moittivana huomautuksena, jonka voi tulkita sisältävän myös ajatuksen, että kyseistä väitettä ei välttämättä saisi edes julki lausua.

Koska keskustelun edetessä JL:lle selviää, että asiasta ei ole tehty tutkimusta (rivi 7), hän ei jätä asiaa vieläkään sikseen, vaan on edelleenkin peräänantamaton ja vaatii tekemään asian tiimoilta tutkimuksen (rivi 8). Lisäksi hän asettaa tutkimukselle ehdon (*mut katsokaa kans et se on sit objektiivinen tutkimus* [rivi 8]), koska hän ei ilmeisesti luota mihin tahansa Päivittäistavarakauppa ry:n omaan kaupalliseen tutkimukseen, vaan itsekin tutkijana vaatii tutkimukselta objektiivisuutta. Koska JL itsekin on tutkija, hän nähtävästi katsoo, että hänellä on edellytyksiä ja aihetta vaatia tutkimustietoa myös toisen keskustelijan väitteeseen liittyen, jotta sille saataisiin joko todisteita tai väite voitaisiin kumota tutkimustodisteiden nojalla, eikä ilmoille pääsisi perätöntä väitettä. Lisäksi JL:n tässä lausumassa käyttämä sanayhdistelmä *katsokaa kans*, vaikuttaa hyvin vaativalta, mihin on ainakin kaksi syytä: katsoa-sanana imperatiivimuoto ja tätä käskyä korostava '*kans*'-sana, jolla tässä tapauksessa korostetaan käskyn ehdottomuutta. Myös hänen äänensävyensä on hyvin kireä tämän sanoessaan. Nämä sanat voisivat kuulostaa suorastaan murrosikäisen tivaukselta vanhemmilleen. Äänensävykin on sen tyyppinen.

Hän sanoo *katsokaa kans et se on sit objektiivinen tutkimus* hyvin painokkaasti ja myös kääntää katseensa tämän sanoessaan hyvin vetoavaan ja vaativaan sävyyn OL:n puoleen. Tätä ennen hän ei ole katsonut koko katkelman aikana OL:ään päin kuin pelkästään lyhyesti silloin, kun kysyi OL:ltä sinuttelusta. Heidän välisen katsekontaktin vähyyteen saattaa tässä tilanteessa vaikuttaa se, että he istuvat studiossa vierekkäisillä paikoilla, ja yleensä ihmiset kokevat kiusalliseksi katsoa hyvin lähellä olevaa keskustelukumppania, jos hän ei ole hyvin tuttu ja läheinen henkilö. JL:n ja OL:n välinen katsekontakti vaatisi molemmilta myös heille asetettujen istuimien mukaisen luontevan istumisasennon muuttamista tai vähintäänkin pään kääntämistä aika paljon sivulle, eli he joutuvat

ottamaan hieman hankalan asennon nähdäkseen toisensa, kun ovat asetetut sen verran lähekkäin toisiaan. Keskustellessa ihmiset mielellään katsovat paremminkin niitä henkilöitä, jotka istuvat vähän kauempana itsestä ja joita katsoessa ei tarvitse kääntyä istuma-asennostaan kovin paljoa.

Aiemmin käsittelin kohdassa 4.2. tämän samaisen keskustelunkatkelman epäilevää kysymyslausetta JL:n taholta, kun hän tokaisee OL:lle: *onkohan noin?* Tällöin kiinnitin huomiota lausuman kyseenalaistavaan funktioon. Nyt tarkastellessa tätä kohtaa nimenomaan auktoriteetteihin viittaamisen merkityksen kannalta, on olennaista kysymyksessä se, että tällä JL osoittaa epäilevänsä, että kiistellystä asiasta olisi tehty tutkimuksia, mikä taas korostaa sitä, kuinka tärkeää tutkimustieto tässä olisi keskustelun kannalta. Kyseisen lausuman kanssa samanaikaisesti puhuvat päällekkäin myös OL ja OS (rivit 11–13). Tämä JL:n lausuma on vastausta ja reagointia OL:n puheenvuoroon (rivit 10–12), ja luultavasti JL arvaa jo ennakolta, kuinka OL:n puheenvuoro jatkuu (*käydään ehkä ravintolassa mut aina **alko** jätetään-*), koska hän ei edes malta odottaa OL:n puheenvuoroa loppuun saakka, vaan aloittaa oman sanomisensa jo sen kanssa päällekkäin. Samoin tekee myös OS. OL joutuukin lopulta keskeyttämään puheenvuoronsa, koska äänessä on jo 3 keskustelijaa yhtä aikaa ja hänet on yritetty keskeyttää malttamatta kuunnella hänen puheenvuoroaan loppuun asti.

Samanaikaisesti JL:n kysymyksen kanssa OS reagoi OL:n väitteeseen siitä, ettei alkon kontrollista olisi tehty tutkimuksia, esittämällä ehdotuksen tehdä kyseisenlainen tutkimus: (rivit 13, 16–17, 19 ja 21–22), ja hän kertoo vielä oman arvauksensa tutkimuksen tuloksesta (rivi 24). OS koettaa tällä tavoin ehdotuksellaan ratkaista ongelman siitä, ettei asiaa ole tutkittu. Tämän jälkeen OL puolestaan vetoaa taas siihen, että hänen edustamansa Päivittäistavarakauppa ry. on tehnyt tuotevalvontakeskuksen kanssa tällaisia tutkimuksia (rivit 25 ja 26). OS kuitenkin vastaa tähän vain tyynesti kertoen tietävänsä tämän, mutta tällä tiedolla ei näytä kuitenkaan olevan kovin suurta vaikutusta, kun OS silti aiemmin ehdotti uuden tutkimuksen tekemistä. Sitä ei voi kuitenkaan tietää, kuinka keskustelu olisi tästä kohdasta jatkunut, koska tämän jälkeen toimittaja keskeytti keskustelun ja ohjasi keskustelua uuteen suuntaan esittämällä yleisöltä sähköpostitse tulleen kysymyksen.

Auktoriteetteihin viittaamisessa on yhteistä monikon 1. persoonan käyttämisen kanssa se, että molemmilla halutaan osoittaa, että puhuja ei ole yksin oman mielipiteensä kanssa, vaan hänellä on tukea kannalleen myös muilta tahoilta. Auktoriteettien kyseessä ollen tämä näkökantaa tukeva taho on kaiken lisäksi yhteiskunnallisesti arvostettu. Lisäksi tutkijat ja asiantuntijat nauttivat tietynlaista

koskemattomuutta asiantuntemuksessaan, mikä tarkoittaa sitä, ettei heidän työhönsä ja sen arvosteluun maallikot voi puuttua tarpeeksi asiantuntevasti. Keskustelussa saatetaan myös edellyttää tai vaatia tutkimuspohjaa toisen keskustelijan mielipiteestä, jotta siitä vasta tulisi hyväksyttävä ja uskottava.

#### 4.6. Ironia, vitsailu

A-talkin keskustelut käydään asialliseen ja usein jopa vakavaan ja tiukkaankin sävyyn. Ohjelman aiheet ovat yleensä poliittisesti tai yhteiskunnallisesti merkittäviä, ja niistä on kutsuttu keskustelemaan maan parhaita asiantuntijoita tai korkeissa viroissa olevia henkilöitä. Ohjelmaa ei ole tarkoitettu viihteelliseksi, vaan asiapitoiseksi ja vakavaksi keskusteluohjelmaksi. Toimittajienkin pyrkimyksenä on pitää ohjelman keskustelu aiheen kannalta keskeisissä teemoissa ja muutenkin asialinjalla. Muun muassa näistä syistä johtuen ohjelmassa ei juurikaan esiinny humoristista tai kevyttä sanailua. Asiapitoisessa ja vakavassa ohjelmassa keskustelijat ovat hyvin varovaisia vitsailun suhteen. Vaikka vitsailu ja ironiset kommentit ovat harvinaisia A-talkin keskusteluissa, tutkimusaineistostani on kuitenkin löydettävissä ironiaa ja vitsin muotoon laitettua purevaa satiiria 31.1.2001 lähetetyn ohjelman muutamasta kohdasta.

Luvussa 3.2. esittelin Brownin ja Levinsonin (1987 [1978]) jaon positiiviseen ja negatiiviseen kohteliaisuuteen. Vitsailu kuuluu yleensä positiiviseen kohteliaisuuteen, sillä sen avulla tuotetaan muille mielihyvää ja iloinen mieli (Brown – Levinson 1987 [1978]: 124; Leiwo et al. 1992: 42). Kuitenkin erimielisyyden ilmaisemiseen käytetty vitsailu ja ironia on hieman mutkikkaampi asia, koska silloin yleensä niiden avulla pyritään saamaan jokin vastakkaisen kannan omaavan keskustelijan mielipide tai edustamansa asia vitsin kohteeksi ja naurunalaiseksi. Toisaalta kohteliaisuus liittyy siihenkin, koska yleensä vitsin/ironian muotoon puettu sanoma saadaan ilmaistua epäsuoremmin kuin ilman ironiaa, kuten aineistonikin esimerkeistä käy ilmi.

Leiwon et al. mukaan (1992: 37) antiikin retoriikasta peräisin oleva sana 'ironia' tarkoittaa "salailua ja (näennäistä) tietämättömyyttä, jonka tarkoitus on ärsyttää vastustajaa". Ironiaan liittyy kasvokkaisessa viestinnässä merkittävästi myös ei-verbaalinen kieli, sillä puhuja usein korostaa puheen ironista vaikutusta ei-verbaalisesti. Ironian käyttö edellyttää tulkintataitoja kuulijalta: hän joko huomaa ironian tai sitten ottaa ironiseksi tarkoitetun kommentin kirjaimellisesti, jolloin hän ei ole ymmärtänyt puheen ironisuutta, tai osa kuulijoista saattaa huomata ironian ja osa ei. Tärkeätä

ironian käytössä onkin tilannesidonnaisuus sekä keskustelijoiden välisen suhteen laatu, sillä ne vaikuttavat tulkintaan oleellisesti. Ironian avulla pyritään yleensä välttämään jotakin, ja se onkin keino sanoa asiat epätarkemmin tai välttäen epäsovinnaisen, moralisoivan tai teennäisen sävyn vaikutelmaa. (Leiwo et al. 1992: 37–38.) Siksi sitä on aineistossanikin keksitty käyttää erimielisyyden osoittamisessa.

Aineistosta löytämieni kaikkien kolmen vitsailutapauksen kohteena on jokin liitto tai yritys eli jokin isompi organisaatio, eikä koskaan kukaan yksittäinen henkilö, sillä se olisi toisen kasvoja uhkaavaa tai ainakin edellyttäisi hyvin taitavaa ja kohteliasta sävyä. Leiwon et al. mukaan (1992: 37) onkin tavallista, että ironia on luonteeltaan osoitteetonta eli sitä ei ole kohdistettu suoraan kehenkään yksittäiseen henkilöön.

### Esimerkki 13. (31.1.2001)

1           OL: ja, ja myöskin, myöskin tota, kerron vaan että, että hyvin monissa tapauksissa niin, tämä ystävämme  
2           **alko** jota pidetään, esi-, esikuvallisena näissä asioissa ni vuotaa erittäin runsaasti, jaa, ja, kukaan ei  
3           niinku halua siihen kiinnittää niinku, toistan jälleen sen että, että tää alkoholipolitiikka ja, koko  
4           keskustelu tavallaan niinku rakentuu, tää monopolin suojaks, ja silloin niinku se haittaa, o-, <koko täs  
5           keskustelussa-> [>2]

Vaikka OL puhuu tämän kaiken totisella naamalla, ilman pienintäkään hymyn värettä, voidaan esimerkistä 13 löytää ironisuutta. OL edustaa keskustelussa Päivittäistavarakauppa ry:tä, jolle Alko on kilpailija alkoholin myynnin ja myyntilupien kannalta. Ilmaisuuksissa *ystävämme alko* (rivit 2 ja 3) saa siis tämän tiedon valossa ironista sävyä, kun kilpailijasta käytetäänkin vastakkaista ilmaisua 'ystävä'. OL on kauan aikaa ohjelman kuluessa puolustanut sitä, että päivittäistavaraupoilla täytyisi olla viinin myyntiluvat. Keskustelussa ilmeni epäilyjä siitä, pysyisikö ruokakaupoissa myynnin ikärajakontrolli tehokkaana. Tähän puolustautuessaan OL haluaa tuoda esiin myös monopolin haltijan epäkohtia kertomalla, ettei Alko olisikaan niin esikuvallinen kuin luullaan. Ystävämme-sana kuulostaa erityisesti huvittavalta juuri Päivittäistavarakauppa ry:n puheenjohtajan suusta. Alkon voidaan katsoa olevan hänen edustamalleen taholle kilpailija, jolla jo on se etuus (viinin myyntilupa), jota OL päivittäistavaraupoillekin havittelee. Tällöin OL edustamine järjestöineen tuntee ikään kuin kateutta Alkoa kohtaan, ja myös siksi ystävä-sanalla käyttö kuulostaa yllättävältä ja hauskalta. Myös asiayhteys korostaa ilmaisun ironisuutta, sillä OL kertoo Alkosta negatiivisia asioita, joten yleensä positiivisen merkityksen saava sana 'ystävä' korostuu tässä yhteydessä ironisena.

Muiden keskustelijoiden reaktioista voi yleensä päätellä, ymmärtävätkö he puheeseen sisältyvän ironian vai eivät. Esimerkin 13 ironia ei aiheuta muissa keskustelijoissa huomattavia reaktioita. Tästä ei tässä tapauksessa voi kuitenkaan kovin vetää johtopäätöksiä ironisen sävyn ymmärtämisestä/ymmärtämättömyydestä, koska ironia on tässä esimerkissä niin pieni osa koko puheenvuoroa – se sisältyy vain yhteen sanaan. Ja vaikka muut ymmärtäisivätkin ironian, he voivat joskus myös tarkoituksella käyttäytyä kuin eivät noteeraisi ironiaa ollenkaan, jos he haluavat esimerkiksi osoittaa, ettei vitsi ollut hyvä tai jos he eivät halua antaa mitään myönteistä palautetta erimielisen keskustelijan käytökselle, koska saattaisivat sillä vain vahvistaa hänen asemaansa keskustelussa.

Seuraavassa esimerkissä Olutliitto puolestaan halutaan asettaa huvittavaan ja ironiseen valoon:

Esimerkki 14. (31.1.2001)

1 OL: **olutliitto** juuri esittää oluen, rajan nostamista viiteen pilkku kahteen, vedoten juuri tähän **keski-**  
 2 **euroopan**, <**keski-euroopan** tuotaa-> [>]  
 3 AN: <no **keski-euroopassa**> [<] sev verran olu-, olu-, olutta juoneena, kyllä ei **keski-euroopassakin** että  
 4 se vaihtelee aina kolmesta aina kahdeksaan, että, tavallaan se on <keinotekoista (- -)> [>]  
 5 ST: <sillä voi, sillä voi perustellam> [<] mitä tahansa.  
 6 OS: <joo.> [>]  
 7 AN: <kyllä.> [<]  
 8 PR: <mutta> [>] **olutliitto** on asiantuntijaliitto niin-.  
 9 (?) <(- -)> [<]  
 10 ST: ((naurua))

OL perustelee oluen promillerajan nostamista vedoten Olutliiton esitykseen ja Keski-Euroopan juomakulttuuriin. PR kuitenkin tyhjentää perustelun asettamalla Olutliiton naurunalaiseksi rivillä 8. PR:n lausahdus *mutta **olutliitto** on asiantuntijaliitto* ilmaisee sinällään jotakin hyvin positiivista, mutta kontekstin huomioon ottaen voidaan kuitenkin helposti päätellä, että PR tarkoittaa sillä juuri päinvastaista kuin lausuman suora semanttinen merkitys olisi. Tällä lausumallaan PR saa mitätöityä OL:n aiemmat perustelut, joissa Olutliiton kanta oli apuna. Lisäksi 'asiantuntijaliitto' on jo sanana tässä huvittava, sillä se antaa sellaisen kuvan kuin tähän liittoon olisi valittu jäsenet jonkin hienon ja arvostetun asiantuntijuuden mukaan, eikä Olutliiton tarpeiden mukaan. Tällä kertaa ironia saa aikaan reaktion, joka kertoo ironisuuden huomaamisesta. PR:n Olutliittoa koskeva lausuma on keskustelussakin ymmärretty vitsiksi, minkä todistaa se, että sen jälkeen seuraa naurua: ST rivillä 10.

Seuraava esimerkki on keskustelussa suoraa jatkoa edellisen esimerkin katkelmalle:

## Esimerkki 15. (31.1.2001)

- 1 OS: mutta, mutta tietysti jos me to-, sen, nimenomaan toisimme, viinit ruokakauppoihin niin kyllä me  
 2 osataam määritellä viini, <sillä tavalla et jos se on, > [>] korkeintaan neljätoista prosenttia  
 3 käymistuote-  
 4 (?) <mm.> [<] kyllä.  
 5 OS: -mutta, mut että viinikulttuurin tuhohan se tässä maassa olisi sen jälkeen meillä sais **pirkka**-viiniä  
 6 punasta valkosta ja **roseeta** ja <siinä koko> [>] valikoima.  
 7 ST: <((naurahtaa))> [<]

OS vastustaa ohjelmassa viinin tuomista ruokakauppoihin myytäväksi. Esimerkissä 15 hän perustelee sitä "viinikulttuurin tuholla" (rivi 5) ja jatkaa kauhukuvan maalaamista vitsailun avulla. Hän väittää, että pian kaupoista saisi Pirkka-merkkistä viiniä, jolloin viinin arvokkaan ja hienon tuotteen maine olisi mennyttä, kun siitä tehtäisiin tällainen K-kaupan halpojen tuotteiden sarjaan kuuluva lajike. "Pirkka-viini" eittämättä kuulostaa hyvin huvittavalta ja antaa tehokkaasti kuvan viinikulttuurin halventamisesta ruokakauppoihin tuotuna. *pirkka-viiniä punasta valkosta ja roseeta* (rivit 5 ja 6) antaa hyvin havainnollisen kuvan ja vitsikkään esimerkin siitä, kuinka viinikulttuurin Suomessa kävisi, mikäli toimittaisiin toisin kuin mitä mieltä OS on. Vitsikkyuden ja havainnollisen esimerkin avulla OS saa ilmaistua erimielisyytensä hauskaasti, mutta vakuuttavasti. OS vielä jatkaa, että *ja siinä koko valikoima*, eli hänen mielestään viinivalikoima supistuisi rajusti, mikäli niitä alettaisiin myydä ruokakaupoissa.

Jälleen ST naurahtaa (rivi 7) tällekin vitsikkäälle kommentille kuten hän teki myös esimerkissä 14. Tosin muut henkilöt eivät naura näille kummallekaan, esimerkkien 14 ja 15, ironisoimisille, mutta uskon sen johtuvan siitä, että he ovat sillä hetkellä hyvin kiihkeästi ja vakavamielisinä keskustelussa mukana. Naurahtaminen voisi tässä kohtaa vaikuttaa myöntymiseltä tai jopa periksi antamiselta omasta kannastaan. Toimittaja, jona ST tässä on, sen sijaan uskaltautuu nauramaan, mikä voi johtua siitä, että hän ei itse ole varsinaisena keskustelijana mukana. Tosin toinen toimittajistakaan ei naura. Kyse voi olla myös luonne-eroista: toinen nauraa herkemmin vitseille kuin toinen, tai huumorintajun erilaisuudesta: toiset ihmiset pitävät eri asioita vitsikkäinä kuin toiset. Joka tapauksessa ainakin ST osoittaa naurureaktioillaan noteeranneensa kyseisten lausumien vitsikkyuden.

Ohjelman vitsailut ovat siis hyvin purevia piikkejä erilaisia organisaatioita kohtaan ja samalla myös teräviä kannanottoja. Niiden kautta erimielisyys puetaan huvittavaan ja epäsuorempaan muotoon, ja silloin erimielisyyden osoittamisessa vähenee uhka toisen keskustelijan kasvoja kohtaan. Lisäksi vitsikkyydellä saadaan muut keskustelijat hyvälle tuulelle eli tällöin kerätään myös keskustelijoilta

positiivista suhtautumista, mutta mikä tärkeintä televisiokeskustelijalle: vitsailu voi olla merkittävää myös katsojien sympatian kannalta.

#### 4.7. Anteeksipyyttäminen

Anteeksipyyttämiselläkin voidaan lieventää erimielisyyden ilmaisemisen suoruutta. Tämä on aineistossani kuitenkin suhteellisen harvinainen tapa oman mielipiteensä ilmaisemisessa. Anteeksipyynnöllä pyritään osoittamaan, ettei haluta loukata toista ja vahingoittaa hänen kasvojaan (Brown – Levinson 1987 [1978]: 187). Kuten myöhemmin tulen aineiston esimerkeistä osoittamaan, anteeksipyynnöllä on aivan erityinen tehtävä erimielisyyden ilmaisemisessa ja sen lausuja toivoo kuitenkin anteeksipyynnöltään erityistä vaikutusta tai hakee sillä oikeutusta mielipiteelleen. Tätä valaisen esimerkkien kautta. Tutkimusaineistossani pyydetään anteeksi kuitenkin vain kaksi eri kertaa. Harvinaisuudestaan huolimatta tämäkin on aineistossani merkittävä keino, joka kannattaa ottaa mukaan analysoitaessa erimielisyyden ilmaisemisen epäsuoristamista. Selvitän tässä luvussa myös sitä, miksi tämä keino näyttäytyy poikkeuksellisen voimakkaana ja suorastaan äärimmäisenä erimielisyyden pehmentämisen keinona. Ehkä ainakin osittain siksi se on myös niin harvinainen.

Molemmat tutkimusaineistoni anteeksipyynnöt löytyvät 30.5.2001 tulleesta ohjelmasta ja vieläpä melko lähekkäin toisiaan, vaikkakin kahden eri ihmisen sanomina. Seuraavassa katkelmassa on se aiempi anteeksipyyntö:

#### Esimerkki 16. (30.5.2001)

- |   |     |  |
|---|-----|--|
| 1 | MO: | ihmisillä on todella mahdollisuus nyt lukea näitä kirjoja he osaavat lukea, ja ja ymmärtävät näitä |
| 2 |     | tekstejä. e-, et se <on-.> [>]   |
| 3 | MK: | <a-, an-,> [<] anteeks nyt professori.   |
| 4 | MO: | ((yskäisee))   |
| 5 | MK: | siis osaa-, osaaks, osaaks nyt lukee?  |
| 6 | MO: | <(- -)> [>]  |
| 7 | MK: | <siis tää on,> [<] tää on nyt se ongelma. (- -) ((puhuvat yhtä aikaa))                             |

MO tarkoittaa tässä (rivit 1–2) kirjoilla erilaisia henkiseen kasvuun ja onnellisuuteen opastavia kirjoja, joista on ollut aiemmin keskustelussa puhetta. MK keskeyttää MO:n ja aloittaa vastakkaisen mielipiteen ilmaisemisen anteeksipyynnöllä ja puhuttelee sen yhteydessä MO:ta hänen tittelillään.

Tämä on mielenkiintoinen yksityiskohta: erimielisyyden ilmaisun aloituksena anteeksipyyntö ja tittelin lausuminen tuovat kohteliaisuutta, ja tittelin maininta voi osoittaa sitä, että MK kunnioittaa MO:n akateemista ja korkeaa koulutusta, mutta toisaalta tämä voidaan nähdä jopa ivallisen lausahduksena, jonka tarkoitus onkin vähätellä ja kyseenalaistaa MO:n ammatillista pätevyyttä ja taitoa nähdä kyseinen erimielisyyttä herättävä asia (osaavatko ihmiset lukea) tarpeeksi kriittisellä tavalla. MK kyseenalaistaa MO:n puheenvuoron rivillä 5 (samaa esimerkkiä on käsitelty luvussa 4.2. kyseenalaistamisen yhteydessä), mikä tukee epäilyä siitä, että tittelin maininnassa olisi kyseessä pyrkimys ivallisuuteen tai myös huvittuneisuuteen MO:n ajattelun naiiviudesta hänen korkeasta virastaan huolimatta.

Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää myös pieneen 'nyt'-sanaan anteeksipyyntönsä yhteydessä (rivi 3). 'Nyt' antaa lausumalle tietynlaisen vivahteen: se antaa hieman ivallisen sävyn koko anteeksipyyntönsä. (Vrt. *anteeks professori* vs. *anteeks nyt professori*.) Lisäksi kun ottaa huomioon vielä MK:n ivallisen tai kärkkään äänensävyn tämän lausuman kohdalla, niin vaikutelmaksi ei tule niinkään MK:n aito anteeksipyyntönsä halu, eli pahoillaan oleminen, vaan halu keskeyttää terävästi ja osoittaa epäilevyyttä MO:n mielipidettä kohtaan. Täytyy kuitenkin muistaa, että tämä on vaikutelma, joka tilanteesta tulee, mutta pohjimmiltaan ei voi tietää perin juurin sitä, millä tavalla MK on anteeksipyyntönsä tarkoittanut ja mitkä hänen motiivinsa 'anteeksi'-sanan käytölle ovat olleet kyseisessä tilanteessa.

Vaikka anteeksipyyntö tässä tuokin ivallisen oloista epäilyä MO:n väitettä kohtaan, sen voi kuitenkin katsoa keinoksi epäsuoristaa erimielisyyttä. MK olisi voinut sanoa erimielisyytensä myös ilman näitä lievennyksiä eli sanoa suoraan esimerkiksi kielteisellä suoralla väitelauseella *ihmiset eivät osaa lukea niitä* ja jättää anteeksipyyntönsä kokonaan pois. Ivallisen sävyn johdosta tässä esimerkissä ei nähtävästi ole toisen keskustelijan (MO:n) kasvojen suojeleminen etualalla lievennettäessä erimielisyyttä, sillä ivallisuus paremminkin loukkaa toisen kasvoja (tässä tapauksessa erityisesti kopautuksena ammatilliselle pätevyydelle). Täten voidaankin todeta, että tässä tapauksessa ivallisuuden ja erimielisyyden epäsuoruuden välinen suhde anteeksipyyntönsä ei ole kovin yksinoikoinen. Eli vaikka erimielisyyttä lievennetään, se ei suojele toisen kasvoja, vaan päinvastoin loukkaa niitä. Tällöin voisi arvella, että niin sanottu lievennyksen keino onkin vain voimistamassa erimielisyyden voimakkuutta. Tästä huomaa, että erimielisyyden epäsuoristaminen on hyvin moniulotteinen ja monimutkainen ilmiö, eikä välttämättä loppujen lopuksi toimikaan erimielisyyden lieventäjänä tai kasvoja suojelevana elementtinä.



## Esimerkki 17. (30.5.2001)

1 MK: se on niin hirvittävä ihmisten hylkäämisoppi tällä hetkellä, maailmaa et ihmisen onnettomuus koetaav  
 2 vaa että, se ei oo nyt oikeen niinku, se ei oo käyny, vv, <oikeilla kursseilla tai se> [>] ei, se ei ajattele  
 3 vain ja näit panna aina sitten (- -) piikkiin.  
 4 RE: <tarpeeks kursseja, joo.> [<] joo ja, ja, ja <sitte-> [>]  
 5 JS: <mut> [<] tätä ilmiötä ei myöskää oo suomess, anteeks nyt vaik mä astun tän päälle, tää on, tää on  
 6 jonkun luoma harhakuva, et esimerkiks, rakentava suhtautuminem maailmaan johtais siihen, et  
 7 ihmisiltä kiellettäis suru, tai pettymys tai masennus. öö. kun me tällä kentällä, ollaan kymmenkunta  
 8 vuotta toimittu, ni en oo vielä eteeni, niinku saanu sitä tilannetta, jossa joku sanois että joku sanois  
 9 että, sulla ei oo lupaa olla pettyny tai masentunu tai surulline, et tätä ei o olemassa.  
 10 MO: aika <vaikee uskoo> [>] mutta, toivotaan todella että (- -).  
 11 MK: <mm.> [<] nii (- -) varokaa opetuslapsia.

MK on puheenvuoronsa aikana puhunut siitä (katkelman alussa, rivit 1–3, sekä jo sitä ennenkin keskustelussa), kuinka hänen mielestään on väärin, että ihmisille luodaan sellainen mielikuva kuin onnellisuus saavutettaisiin käymällä oikeanlaiset onnellisuuteen opettavat kurssit. Tähän puheen JS haluaa keskeyttää, ja sanookin sen perään aivan suoraan erimielisyytensä: *<mut> [<] tätä ilmiötä ei myöskää oo suomess* (rivi 5). Tämän jälkeen JS pahoittelee anteeksipyynnöllään sitä, että hän puuttuu MK:n esittämään asiaan, mikä käy ilmi hänen sanoessaan: *anteeks nyt vaik mä astun tän päälle* (rivi 5). Anteeksipyynnön jälkeen hän jatkaa erimielisen mielipiteensä kertomista tiukkaan sävyyn (rivit 5–9), ja hänen äänensäkin on hyvin kärtyyisä tässä vaiheessa. Jyrkkä vastaan väittäminen ja kireä sävy voidaan katsoa kasvoja uhkaavaksi tekijäksi MO:n kannalta, mutta anteeksipyynnöllä JS kompensoi suoran erimielisyyden ilmaisemisesta tulevaa jyrkkyyttä ja hakee näin oikeutusta puhua suoraan sävyyn. Hän rikkoo kohteliaisuutta suoralla tyylillään, mutta korvaa sitä anteeksipyynnöllä.

JS sanoo ensin erimielisyytensä suoraan ja melkoisen yllättävästikin sekä keskeyttäen ja puhuen toisen keskustelijan puheen päälle, ja nämä kaikki piirteet voidaan katsoa epäkohteliaiksi ja toisen kasvoja uhkaaviksi teoiksi, mutta sen jälkeen seuraa hänen anteeksipyyntönsä (rivi 5). Tässä siis käy niin päin, että erimielisyyden lievennys tulee vasta sen jälkeen, kun erimielisyyttä on jo osoitettu suorasti. Aineistossani yleisemmin tapahtuu niin, että ensin puhuja sanoo jonkin lievennyksen tai jonkin epäsuoruuteen auttavan keinon avulla erimielisen mielipiteensä ja vasta sen jälkeen alkaa puhua erimielisestä mielipiteestään yhä suuremmin (ks. esimerkki 8). Esimerkistä 17 voidaan nähdä, että suoraa erimielisyyden ilmaisemista voidaan vielä hyvittää ja sävyä pehmentää jälkeenkin päin.

Näillä kahdella anteeksipyyntöllä (esimerkit 16 ja 17) on siis erimielisyyden epäsuoran ilmaisemisen ja erityisesti kasvojen suojelun kannalta erilaiset vaikutukset. Kuten aiemmin totesin, esimerkissä 16 anteeksipyyntö saattaa olla jopa kasvoja uhkaavaa, koska se saa ivallisia sävyjä. Ja esimerkin 17 anteeksipyyntö taas vähentää kasvojen uhkaamisen vaaraa. Molemmissa esimerkeissä anteeksipyyttäminen kuitenkin tapahtuu erimielisyyden suoran ilmaisemisen yhteydessä.

Suora erimielisyyden ilmaiseminen on suhteellisen harvinaista suomalaisessa televisiokeskustelussa ja se koetaan hyvin voimakkaana hyökkäyksenä toisen kasvoja vastaan. Siksi suoraa ilmaisemista käytettäessä tarvitaan myös voimakkaita keinoja kohteliaisuutta säilyttämään. Anteeksipyyntö on mitä tehokkain keino siihen – tai sitten toisaalta tuomaan ivallista ja alentavan oloista sävyä, joskin sen kautta erimielisyys saadaan esitettyä hieman epäsuoremmin.

## 5. PÄÄTÄNTÖ

Televisiokeskustelun julkinen luonne näkyi myös erimielisyyden epäsuoran ilmaisemisen käytössä. Koska keskustelussa on keskustelijoiden ja toimittajien lisäksi läsnä myös se osapuoli, joka katsoo television ääressä, saa epäsuora erimielisyyden ilmaiseminen runsaasti erilaisia ulottuvuuksia, käyttötarkoituksia ja lisämerkityksiä.

Televisiokeskustelussa, etenkin A-talkin kaltaisessa asiapitoisessa keskusteluohjelmassa, keskustelijoilla on kaksi pääpyrkimystä, joiden mukaisesti keskustelijat pyrkivät taiteilemaan yrittäen toteuttaa molempia parhaansa mukaan: toisaalta keskustelija haluaa vakuuttaa toiset keskustelijat, ja varsinkin television katsojat, oman kantansa perustellusta paremmuudesta ja oikeellisuudesta, mutta toisaalta hän haluaa kuitenkin suojella ja säilyttää sekä omia että toisten keskustelijoiden kasvoja. Nämä kaksi pyrkimystä saattavat olla ajoittain myös kilpailevia keskenään, mutta yleensä keskustelijat yrittävät toteuttaa molempia periaatteita niin hyvin kuin tilanteesta ja keskustelijan taidoista riippuen on mahdollista. Toisaalta näillä kahdella periaatteella voi olla myös hyvin suuri vaikutus toistensa onnistumiseen, sillä jos keskustelija on toisille keskustelijoille epäkohtelias ja pyrkii nolaamaan heitä, hänen katsojilta saamansa sympatiakin vähenee. Ja sitä mukaa saattaa tämän affektiivisen vaikutuksen kautta vähentyä myös hänen uskottavuutensa katsojien ja muiden keskustelijoiden silmissä. Eli toisen kasvot häpäisemällä voi menettää omansakin! Luultavasti useimmat televisiokeskustelijat tiedostavat tämän seikan itsekkin, ja tämä voi olla suurin syy toisten keskustelijoiden kasvojen suojelemiseen. Kenties toisten kasvoja ei suojellakaan televisiokeskustelussa niinkään epäitsekään kohteliaisuuden takia, vaan pikemminkin ja pääasiassa oman edun ja omien mielipiteiden vastaanottamisen helpottamisen takia. Ei ole siis sattumanvaraista, että puhuja valitsee suoran ilmaisukeinon sijaan epäsuoran tavan ilmaista erimielisyytensä. Kohteliaisuuteen pyrkiminen on televisiokeskustelussa (ja yleensä muissakin keskusteluissa) kaikkien etu.

Kunkin erilaisen epäsuoran keinon valinnalla on omat merkityksensä, motiivinsa ja hyötynsä. Kyseenalaistaessa keskustelijat tarttuvat erilaisiin kohtiin toisten puheenvuoroissa ja osoittavat niitä kohtaan epäilyänsä. Tällöin keskustelija ei ryhdykään vastaamaan toisen kysymykseen tai jatkamaan keskustelua siitä, mihin toinen jäi, vaan hän ottaa kesken kaiken puheeksi jonkin toisen puheeseen liittyvän kohdan, usein jopa keskeyttäen. Kyseenalaistaminen voi tapahtua esimerkiksi epäilevän kysymyksen avulla tai luomalla kauhukuvia toisen keskustelijan esittämästä ehdotuksesta.

Kyseenalaistaminen toimii usein viivytystaktiikan tavoin: erimielisyyttä ei sanota heti puheenvuoron alkuun suoraan, vaan huomio kiinnitetään johonkin kohtaan edellisessä puheenvuorossa.

Diskurssipartikkelit osoittavat usein empimistä, epävarmuutta tai vähättelyä omaa mielipidettä kohtaan. Niidenkin avulla puhuja voi viivyttää ja lieventää erimielisyyden ilmaisemista. Keskustelija pehmentele sananvalintojaan niillä, jotta sanat eivät kuulostaisi niin kovilta ja suorilta. Tässä hän voi käyttää esimerkiksi likimääräistä, joka määrittää sanaa epämääräisesti ja saa aikaan vaikutelman, että puhuja ei ole tarkoittanut käyttää sanaa niin voimakkaassa merkityksessä kuin se (yksinään, ilman likimääräistä) kuulostaa. Usein erimielinen puheenvuoro myös alkaa diskurssipartikkelilla.

Aineistossani erimielisyyttä ilmaistaessa nesessiivisten ilmaisujen kautta joko ollaan ikään kuin pahoillaan (ainakin muodollisesti, vaikka totuutta ei voida tietää) omasta vastakkaisesta mielipiteestä tai sitten nesessiivi-ilmaisuja käytetään annettaessa ohjeita ja ehdotuksia siitä, kuinka pitäisi menetellä. Jälkimmäisessä tapauksessa käytetään yleensä konditionaalimuotoa pitää-verbistä. Lisäksi nesessiivi-ilmaisuuden yhteydessä käytetään yleensä passiivimuotoa, jottei sitä kohdisteta suoraan kehenkään, tai toisaalta monikon 1. persoonamuotoa, jolloin puhuja asettuu itsekin siihen joukkoon, jota hän velvoittaa toimimaan ehdottamallaan tavalla.

Erimielisyyden ilmaisemisessa keskustelija haluaa välillä ottaa tuekseen isomman joukon mielipiteen, ettei hänen puheensa kuulostaisi siltä, että hän on vain yksin mielipiteensä takana. Hän saattaa tällöin puhua monikon 1. persoonamuotoa käyttäen. Tällä muodolla viitataan aineistossani esimerkiksi yhdistykseen, jonka edustajana puhuja keskustelussa on. Hän osoittaa, että hänen mielipiteellään on tukena suurempikin joukko kuin vain hän itse, ja samalla puhe kertoo myös keskustelijan identifioitumisesta tiettyyn ryhmään. Myös auktoriteetteja (esimerkiksi asiantuntijoita tai tutkimuksia) käytetään oman mielipiteen tukena. Toisaalta niiden kautta keskustelija myös puolustautuu, sillä hän ikään kuin viestittää: "Älkää pelkää minua tästä mielipiteestä syyttäkö; myös auktoriteetit ovat tätä mieltä." Lisäksi auktoriteeteilla on arvovaltaa, mikä saattaa olla yhtenä syynä niihin vetoamiseen. Aineistostani käy myös ilmi, että joissakin tilanteissa keskustelijalta jopa vaaditaan väittämiensä perusteeksi auktoriteettien tukea. Auktoriteettien tuki toimii keskustelussa ikään kuin todisteena.

Ironialla ja vitsailulla paitsi yritetään keventää tunnelmaa, myös pyritään saamaan vastapuolen mielipide naurunalaiseksi tekemällä siitä huumorin avulla pilaa. Ironiassa on oleellista sen tilannesidonnaisuus, mutta se myös kertoo yleensä jotakin keskustelijoiden välisistä suhteista. Kuitenkin kasvojen säilyttämisen vuoksi aineistoni vitsailut kohdistuvat aina johonkin isompaan organisaatioon, ei koskaan kehenkään yksittäiseen henkilöön. Myös vitsailu toimii eräänlaisena kyseenalaistamisena, jos keskustelija sen avulla pyrkii saattamaan vastapuolen jonkin ehdotuksen naurunalaiseksi ja maalaa ironisen uhkakuvan ehdotuksen toteutuksesta.

Anteeksipyyttämistä käytetään joskus erimielisyyden ilmaisemisessa lieventävänä tekijänä. Aineistossani sen avulla korostetaan, että keskustelijalla on oikeus omaan mielipiteeseensä ja sen kautta haetaan oikeutusta sille, että väitetään vastaan. Kun ensin pyydetään anteeksi ja sen perään sanotaan vastakkainen mielipide, se ei välttämättä kerro niinkään aidosta pahoillaan olemisesta, vaan halusta korjata toisen mielipide.

Vaikka tutkimukseni on kvalitatiivinen ja pääpaino on keskustelunkatkelmien sanallisessa kuvailussa, on syytä katsoa jonkin verran aineistosta erittelemieni keinojen esiintymisen lukumääriä. Niitä laskiessa olen ottanut huomioon vain ne keskustelunkohdat, joissa ilmaistaan erimielisyyttä. Lukumäärät voisivat siis olla suurempia, jos otettaisiin huomioon koko aineisto eli ohjelmien koko kesto-aika. Oleellista tässä tutkimuksessa on kuitenkin se, miten usein erimielisyyttä ilmaistaan näiden keinojen kautta epäsuorasti.

Kun erimielisyyttä halutaan aineistossani ilmaista epäsuorasti, siinä käytetään keinona kyseenalaistamista yhteensä 18 eri kertaa. Diskurssipartikkeleita oli aineistoni kaikissa erimielisyyttä ilmaisevissa puheissa kaikkiaan 145 kappaletta. Vuoronalkuisina diskurssipartikkeleita oli yhteensä 31:ssä erimielisyyttä ilmaisevassa puheenvuorossa. Vähätteleviä diskurssipartikkeleita käytettiin runsaasti useammin (21 kohdassa) kuin liioittelevia partikkeleita (vain yhdessä kohdassa).

Täytymisen ja pakon ilmaisuja esiintyi erimielisyyttä lieventäen yhteensä 9 kertaa. Näistä kuudessa kohdassa käytettiin pitää-verbiä (indikatiivissa yhden kerran, konditionaalissa 5 kertaa) ja kahdessa kohdassa täytyä-verbiä (molemmat indikatiivissa). Ilmaisua, että 'on pakko tehdä jotakin', käytettiin vain kerran. Monikon 1. persoonaa käytettiin yksikön 1. persoonan sijasta aineistossani yhteensä 7:ssä kohdassa pehmennettäessä erimielisyyttä. Samassa tarkoituksessa myös auktoriteetteihin viitattiin 7 kertaa.

Vaikka vitsailua/ironiaa sekä anteeksipyyntöjä olikin aineistossani hyvin vähäinen määrä (vitsailua/ironiaa 3, anteeksipyyntöjä 2 kertaa), ovat ne sen verran keskeisiä ja aineistostani selkeästi esille nousevia keinoja ilmaistaessa erimielisyyttä epäsuorasti, että niitäkin oli aiheellista analysoida tässä tutkimuksessa. Ne ovat kuitenkin voimakkaita keinoja lieventämään erimielisyyden jyrkkyyttä ja lisäksi myös yleensä huomiota herättäviä ilmiöitä, vaikkei se tutkimukseni kannalta erityisen oleellinen piirre olekaan.

Keinojen lukumäärät vaikuttavat melko pieniltä, mutta täytyy ottaa huomioon ensinnäkin se, että tutkimuksessa on keskitytty ainoastaan kahteen 40 minuutin pituiseen ohjelmaan, joista vielä ohjelma-aikaa on vienyt erilaiset insertit eli kaikkea aikaa ei ole käytetty keskusteluun. Eikä erimielisyyttä – tai sen peittelyä – ole koko ohjelman ajan, vaan varsinaisia tutkittavia kohtia aineistosta poimittui tutkimuskohteen kannalta keskusteluajassa mitattuna melkoisen lyhyt aika, jonka sisällä sitten nämä kaikki äskeisiin lukumääriin lasketut keinojen käyttökerrat tapahtuivat. Toiseksi näiden lukumäärien osalta on otettava huomioon, että olen laskenut lukumääriin kyseisten keinojen käytön nimenomaan vain niissä tapauksissa, kun niitä käytetään erimielisyyttä epäsuoristamassa ja/tai lieventämässä. Eli samoja keinoja voi löytyä (ja ainakin useimpia keinoja löytyykin) myös muissa yhteyksissä ja tarkoituksissa. Tämä tutkimus kuitenkin keskittyy nimenomaan erimielisyyden ilmaisemisen epäsuoruuteen, joten tässä tutkimuksessa ainoastaan siihen liittyvät lukumäärät ovat oleellisia. On myös huomautettava, että tämä tutkimus on pääasiassa kvalitatiivinen tutkimus, jossa on keskeisintä keskustelunkatkelmien yksityiskohtainen laadullinen analysointi, eivätkä lukumäärät. Siksi lukumäärät on esitetty tässä kohden antamassa vain yleisluonteisia havaintoja siitä, millaisia määriä eri keinoja aineistossa esiintyi ja millaisessa suhteessa ne ovat toistensa määriin keskenään.

Lisäksi on muistettava, että mielipiteiden vastakkaisuuden näkymistä voidaan välttää myös olemalla ottamatta puheenvuoroa (Nuolijärvi – Tiittula 2000: 290). Sen sijaan, että alettaisiin kommentoida johonkin aiheeseen esittäen oma kanta, keskustelija saattaakin antaa tilanteen mennä ohi ja olla hiljaa, jolloin hänen erimielinen kantansa ei tule ollenkaan esiin. Tämäkin olisi yksi keino erimielisyyden epäsuoristamiseksi tai peittelemiseksi. Olen kuitenkin jättänyt tämän ilmiön tutkimuksessani analysoinnin ulkopuolelle ja rajannut analyysin koskemaan esittämiäni keinoja, koska puheenvuoron ottamatta jättämisen kohdalla tarkastelu menisi huteraksi arvailuksi ja ainoastaan tutkijan mielikuvituksen varassa oleviksi spekulatioiksi. Kuitenkin on syytä muistaa, että tämäkin keino keskustelijoilla on käytössään välttääessään erimielisyyden tuleamista esiin, ja se

voi olla paljon tehokkaampi keino kuin se, että keskustelija alkaa ylipäänsä jotakin puhua, vaikkakin epäsuoristellen vastakkaisuuttaan.

Kohteliaisuuden ja kasvojen säilyttämisen takia keskustelijat joutuvat keksimään erilaisia lievennyksiä ja kiertoteitä, miten he voivat ilmaista erimielisyytensä. Keskustelussa ei voi aina pitää ainoana tavoitteena vain sanoman tuomisen selkeyttä ja ymmärrettävyyttä, vaan täytyy ottaa huomioon tilanne, muut keskustelijat ja erilaiset mahdollisuudet ilmaista oma mielipiteensä – sekä kaiken lisäksi vielä se sanomisen selkeys, ymmärrettävyys ja tehokkuus. Niitä keinoja, joilla keskustelijat osoittavat erimielisyyttä ilmaistessaan ottavansa nämä puhetilanteeseen ja muihin keskustelijoihin liittyvät seikat huomioon, olen tässä tutkimuksessa selvittänyt.

Olen aineiston esimerkkien avulla analysoinut kutakin erimielisyyden epäsuoraa ilmaisemisen keinoa, sen luonteenomaisia piirteitä ja käytön tarkoitusta. Aiheesta voisi jatkaa tutkimusta pidemmällekin. Olisi esimerkiksi mielenkiintoista saada vielä tämän tutkimuksen antia enemmän tietoa siitä, kuinka epäsuorat erimielisyyden ilmaisut vaikuttavat toisiin keskustelijoihin ja millaisia reaktioita ne heissä herättävät. Tässä tutkimuksessa keskityin enemmän puhujan itsensä kielellisiin käyttökeinoihin (sekä hieman myös pyrkimyksiin ja motiiveihin) erimielisyyttä ilmaistessaan epäsuorin keinoin.

## 6. LÄHTEET

AIKIO, ANNUKKA (toim.) – VORNANEN, RAUNI (uus.) 1989: Uusi sivistyssanakirja. Otava, Helsinki.

ALLARD, ERIK 1988: Sosiologia I. Neljäs painos. WSOY, Juva.

BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1987 (1978): Politeness. Some universals in language usage. Cambridge University Press.

DREW, PAUL – HERITAGE, JOHN 1992: Analyzing talk at work: an introduction. – Talk at work s. 3–65.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1997: Miten media puhuu. Alkuteos Media Discourse 1995. Suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere.

GARFINKEL, HAROLD 1963: A conception of, and experiments with, 'trust' as a condition of stable concerted actions. – O. J. Harvey (toim.) Motivation and Social Interaction s. 187–238. Ronald Press, New York.

GOFFMAN, ERVING 1967: Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behaviour. Penguin University Books. Cox & Wyman Ltd., London.

— 1981: Forms of talk. Basil Blackwell, Oxford.

GOODWIN, CHARLES 1981: Conversational organization. Interaction between speakers and hearers. Academic Press, New York.

— 1984: Notes on story structure and the organization of participation. – Toim. J. M. Atkinson ja John Heritage. Structures of social action: studies in conversation analysis s. 225–246. Cambridge University Press.



— 1987: Forgetfulness as an interactive resource. – *Social Psychology Quarterly* 50 (2) s. 115–131.

GOODWIN, CHARLES – GOODWIN, MARJORIE HARNESS 1990: Context, activity and participation. – Toim. P. Auer ja A. di Luzo. *The contextualization of language* s. 77–99. John Benjamins, Amsterdam.

GOODWIN, MARJORIE HARNESS 1990: He-sai-she-said: talk as social organization among black children. Indiana University Press, Bloomington.

GREATBATCH, DAVID 1992: On the management of disagreement between news interviewees. – *Talk at work* s. 268–301.

GUMPERZ, JOHN 1982: *Discourse Strategies*. *Studies in Interactional Sociolinguistics* 1. Cambridge University Press, Cambridge.

HAKULINEN, AULI 1989: Keskustelun luonnehtimisesta konteksti- ja funktionaalisten tekijöiden nojalla. – *Suomalaisen keskustelun keinoja* 1 s. 41–72.

— 1996: Johdanto: keskusteluanalyysin tilasta ja profiilista. – *Suomalaisen keskustelun keinoja* II. Toim. Auli Hakulinen. *Kieli* 10 s. 9–22. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

— 1998a: Johdanto. – *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 13–17.

— 1998b: Vuorottelujäsennys. – *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 32–55.

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1988: *Nyky-suomen lauseoppia*. SKTS 350. Jyväskylä.

HAKULINEN, AULI – KAUPPINEN, ANNELI – LEIWO, MATTI – PAUNONEN, HEIKKI – RÄIKKÄLÄ, ANNELI – SAUKKONEN, PAULI – YLI-VAKKURI, VALMA – ÖSTMAN, JAN-OLA 1996: *Kieli ja sen kieliopit*. Opetuksen suuntaviivoja. Opetusministeriö. Oy Edita Ab, Helsinki.

HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Modaaliverbit spontaanissa keskustelussa. – Suomalaisen keskustelun keinoja 1 s. 73–97.

HERITAGE, JOHN 1996 [1984]: Harold Garfinkel ja etnometodologia. Suomentaneet: Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen, Soile Veijola. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

HERITAGE, JOHN – GREATBATCH, DAVID 1991: On the institutional character of institutional talk: the case of news interviews. – Talk and the structure. Toim. Deidre Boden ja Don H. Zimmerman. Studies in ethnomethodology and conversation analysis s. 93–137. Polity Press, Cambridge.

HIETALA, VEIJO 1990: Teeveen merkit. Television lukutaidon aakkoset. Oy. Yleisradio Ab. Opetusjulkaisut 1990. Vaasa Oy.

— 1997: Genre teoria ja formaalinen analyysi. – Kanavat auki! s. 173–176.

HUSSERL, EDMUND 1970: The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: an Introduction to Phenomenological Philosophy (trans. David Carr), Evanston, Ill. Northwestern University Press. (Saksankielinen alkuteos vuodelta 1938.)

Kanavat auki! 1997. Toim. Anu Koivunen ja Veijo Hietala. Televisiotutkimuksen lukemisto. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu A: 61. Vammalan kirjapaino Oy.

Keskusteluanalyysin perusteet 1998. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino. Tammer-Paino Oy, Tampere.

LEIWO, MATTI – LUUKKA, MINNA-RIITTA – NIKULA, TARJA 1992: Pragmatiikan ja retoriikan perusteita. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos.

LONDEN, ANNE-MARIE 1998: Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. – Keskusteluanalyysin perusteet s. 56–74.

NUOLIJÄRVI, PIRKKO – TIITTULA, LIISA 1995: Vuorovaikutus televisiokeskustelussa. Projektin taustaa ja lähtökohtia. Tutkimusraportti 8/1995. Yleisradio, Yleisötutkimus. Helsinki.

— 2000: Televisiokeskustelun näyttämöllä. Televisioinstitutionaalisuus suomalaisessa ja saksalaisessa keskustelukulttuurissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 768. Ykkös-Offset, Vaasa.

Nyky-suomen sanakirja 1992. Lyhentämätön kansanpainos. Osa II, J–K. WSOY, Juva.

PALANDER, MARJATTA 1996: Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 648. Ykkös-Offset Oy, Vaasa.

PARSONS, TALCOTT 1937: *The Structure of Social Action*. MacGraw-Hill, New York.

— 1970: On building social system theory. *Daedalus*, 99, 826–75.

PARSONS, TALCOTT et al. 1951: *Towards a General Theory of Action*. Harvard University Press, Mass., Cambridge.

PERÄKYLÄ, ANSSI 1998: Institutionaalinen keskustelu. – Keskustelunanalyysin perusteet s. 177–203.

Puheesta ja vuorovaikutuksesta. 1994. Toim. Pekka Isotalus. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 11. Yliopistopaino.

RAEVAARA, LIISA 1989: N<sub>0</sub> – vuoronalkuinen partikkeli. – Suomalaisen keskustelun keinoja 1 s. 147–161.

— 1998: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Keskustelunanalyysin perusteet s. 75–92.

ROUTARINNE, SARA 1998: Kertomuksen rakentaminen. – Keskustelunanalyysin perusteet s. 138–155.

RUOHO, IIRIS 1997: Perhesarja lajityyppinä. Ruusun aika ja perheen artikulaatio. – Kanavat auki! s. 177–188.

SALLINEN, AINO 1994 [1986]: Suomalaisten kommunikoijakuva. – Puheesta ja vuorovaikutuksesta s. 73–84.

SALO-LEE, LIISA 1994: Suomalaiset ja kiinalaiset viestijöinä: vahvuuksia ja ongelma-alueita. – Puheesta ja vuorovaikutuksesta s. 103–112.

SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1992: Repair after next turn: the last structurally provided defense of intersubjectivity in conversation. – *American Journal of Sociology* 97 s. 1295–1345.

SCHULZ, ALFRED 1962: *Collected Papers. Volume 1.* The Hague. Martinus Nijhoff.

SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998a: Osallistumiskehikko. – *Keskustelunalyysin perusteet* s. 156–176.

— 1998b: Vuorovaikutus paperilla. – *Keskustelunalyysin perusteet* s. 18–31.

SINCLAIR, DAVID – COULTHARD, MALCOLM 1975: *Towards an Analysis of Discourse.* Oxford University Press.

SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Vuoron alun merkityksestä. – *Suomalaisen keskustelun keinoja* s. 129–130.

— 1998: Korjausjäsenitys. – *Keskustelunalyysin perusteet* s. 111–137.

— 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. – *Virittäjä* 103, s. 170–194. Vammalan Kirjapaino Oy, Helsinki.

SOVIJÄRVI, ANTTI – PELTOLA, REINO (toim.) 1965: *Suomalais-ugrilainen tarkekirjoitus*. 4. painos. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 9.

SUOJALA, MARJA 1989: Varaukset. – Suomalaisen keskustelun keinoja 1 s. 118–123.

Suomalaisen keskustelun keinoja I 1989. Toim. Auli Hakulinen. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

TAINIO, LIISA 1998: Preferenssijäsennys. – Keskusteluanalyysin perusteet s. 93–110.

Talk at work. 1992. Toim. Paul Drew ja John Heritage. Interaction in Institutional Settings. Cambridge University Press, Cambridge.

A-talk, TV1, 31.1.2001

Suomalainen alkoholipolitiikka

Toim. Arto Nyberg ja Seppo Toivonen.

A-talk, TV1, 30.5.2001

Onni

Toim. Seppo Toivonen ja Riikka Uosukainen.

A-talk-ohjelman kotisivu osoitteessa: <http://www.yle.fi/a-talk>

## 7. LIITE 1: Keskustelijoiden kirjainlyhenteiden selitykset

A-talk 31.1.2001 (Suomalainen alkoholipolitiikka)

- AH = Ari Hytönen, ravintoloitsija  
OL = Osmo Laine, toimitusjohtaja  
JL = Jaana Lähteenmaa, sosiologian tutkija  
PR = Pekka Reinikainen, lääkäri  
OS = Osmo Soininvaara, peruspalveluministeri
- AN = Arto Nyberg, toimittaja  
ST = Seppo Toivonen, toimittaja

A-talk 30.5.2001 (Onni)

- RE = Ritva Enäkoski, viestintäkouluttaja  
MK = Matti J. Kuronen, pappi  
MO = Markku Ojanen, psykologian professori  
JS = Jari Sarasvuo, valmentaja
- ST = Seppo Toivonen, toimittaja  
RU = Riikka Uosukainen, toimittaja

## 8. LIITE 2: Litterointimerkit

<u>merkki:</u>	<u>selitys:</u>
,	lyhyt tauko
.	pidempi tauko; lausuman loppu, jota usein edeltää intonaation lasku
?	kysymysfunktio (yleensä intonaatio nousee silloin)
< nnnnn >	päällekkäispuhunta – sen perään merkitään aina joko
[>]	päällekkäispuhunta seuraa tai
[<]	päällekkäispuhunta edeltää
[>1] [>2]	samaan puheenvuoroon sisältyy useita päällekkäispuhuntajaksoja
((yskäisee))	litteroijan kommentit tai selitykset tilanteesta
(- -)	epäselvät sanat ja pidemmät jaksot
sem(mo)ne(n)	epävarmasti kuullut äänteet
linja-auto	vokaalienvälinen tavunraja
omena-, -puu	sana keskeytyy
<b>lihavointi</b>	erisnimi
siell+on	legatoääntämys, tavunraja ei ole samassa kohdassa kuin sananraja

## Prosodiset piirteet:

alleiviivaus            äänteen, tavun tai sanan painotus